

Godw. 399

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM

BELLO ITALICO
LIBER III.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

cl cl cc ll.

CASTRUCCII BONAMICI

Commentariorum de Bello Italico

LIBRI TERTII

^{A D}

D U C E M
S E N A T U M

P. Q. C.

UNIVERSOS REIP. GENUENSIS
P R A E F A T I O .

U_M in Galliam
Cisalpinam iter
facerem, Genuamque venissim,

qua in Urbe permulta acciderant eorum, de quibus ego scribere constitueram, & ibi esse a VOBIS P. C. honorificè, liberaliterque tractatus, varie sum equidem affectus, maximamque animo voluptatem, atque uno tempore molestiam capi. Nam & venisse ad homines, qui in summa generis nobilitate nihil de morum benignitate remitterent, perquam jucundum videbatur, & eorum ipsorum hominum debere facta, consiliaque ita explicare narrando, ut unius haberetur ratio veritatis, erat sane molestissimum. Quamquam enim multa a Vobis acta esse fortiter, ac sapienter in illis Reipublicæ nebris antea etiam intellectissim,

quam vestram essem humanitatem expertus, non inficiabor tamen multa item a multis inculcata fuisse mihi, quae si fidem illorum factorum convellere omnino non poterant, addubitare quidem certe cogebant hominem in vestris adhuc rebus peregrinantem, vehementerque vereri, ne, si omnia dixisset, minus gratus, si quadam reticuisset, nimis obsequens videretur. Quae me dubitatio cum diu, multumque anxiū, ac sollicitum habuisset, vicit tandem, qui vincere profecto debebat, amor veritatis, cuius quidem in historia presertim conscribenda tanta esse vis debet, ut eam quacumque ratione infuscare flagitium, obruere autem

scelus etiam sit. Itaque asseverare possum firmissime hoc animo me ad **GENUENSIA** res cognoscendas accessisse, ut eas, si a virtute profecta essent omnes, libentissime scriberem, sin minus, scriberem tam
men, eorumque benignitatis memoria nihil adeo de veritatis cura detraheret, ut multum etiam adderet diligentia, & cautionis, ne quid in nostram narrationem per causam irrepereret officii, quod videri posset assentatione, aut gratia depravatum. Sed ego de **GENUENSIBUS** diligenter, attentèque cum cogitarem, quererem omnia, non crederem omnia, nihil sane reperi, esse ab illis proximo hoc Italico bello cogitatum nisi summo consi-

lio, nihil suscepsum, nisi fide pre-
stanti; nihil denique actum, nisi
virtute singulari; atque omnia ita
esse nota omnibus, atque testata,
ut ea mihi scribenti magis inter-
dum veniat in mentem vereri, ne
propter ingenii mei tenuitatem im-
minuta, quam dubitare, ne pro-
pter benevolentiae studium amplifi-
cata esse videantur. Quamobrem
gravissima liberatus molestia, gau-
deo P. C., magnificèque lator,
oblatum mihi tempus, in quo gra-
ti animi mei pietatem Vos agno-
sceretis, incorrupti fidem historici
nemo desideraret. Non enim esse
arbitror, aut tam injustos, G E-
NUENSIA qui fuerunt hostes, ut
urgere calumniis velint, quos per-

b

secuti sunt armis, aut tam insanos, qui sunt invidi, ut vocare audeant in dubium, quod exploratum omnibus, certissimumque est.

Meorum verò laborum si qui sunt obtrectatores, quos homines jejunos, atque ineptos ne summis quidem scriptoribus defuisse video, accusent ii me licet ut rudem, ut inelegantem (nihil enim impedio) ut mendacem autem, atque infelatum studio partium jure nunquam certe accusabunt, cum libertatem in scribendo meam acerbius etiam, quam oporteret, reprehensam esse omnes sciant, ego senserim. Sed nullae sunt simultates, nulla præmia, non spes, non metus, qui possit constantem hominem, atque

ingenuum a proposito deterrere: neque in Castris Borboniorum quòd fuerim, quòdque in acie steterim contra Austriacos, minus idcirco licere mihi sum arbitratus, reprehendere in Borboniis, laudare in Austriacis, quæ reprehendenda, quæ laudanda videbantur. Non enim, cum scribimus, animum retinemus armatum, aut eamdem esse bellandi, & scribendi licentiam existimamus. Nam militi, si adversus hostem ferocius sese gerat, etiam laudi datur, cum sit historico turpissimum, non dicam adversario maledicere, sed paulo scribere cupidus. Maximè quidem vellem, ut mea qui legunt, animo legerent eodem quo ego scripsi, neque in scri-

ptorem culpam conferrent, quam
ipsi sustinent. Etenim dum nimis
favent, nimis invident, mentiri
me, ac maledicere dictitant, non
quòd ita sit, sed quòd ad libidi-
nem non scripserim ipsorum, co-
rumque aut hostes laudaverim,
aut amicos reprehenderim. Qua
in re non illi studium, aut liber-
tatem meam coarguunt, sed stulti-
tiam, atque insolentiam indicant
suam; & cum iidem me cupidum,
iidem liberum dicant, est certe
quòd suspicer esse me in utroque
moderatum. Evidem, ad liberta-
tem quod attinet, eam neque im-
moderatè exercui, quod arrogantis
erat hominis, neque fregi serviliter
quod erat abjecti, idque unum co-

natus sum, & mihi videor perfecisse, ut omnia liberè, nihil scriberem contumeliosè in quenquam.

Quod si quis est, qui, dempta etiam contumelia, ne innocuam quidem ferat in scriptore libertatem, ne Principum videlicet fama, potentiaque laetatur, is mea quidem sententia vehementer, in eoque ipso errat, in quo causæ, dignitatique Principum caveri maxime putat. Sublata enim libertate, generosa extinguntur ingenia, atque ejusmodi extinctis ingenii, historia aut nusquam audet emergere, aut infuscata sordibus adulacionis contemnitur statim, & jacet; ipsaque propterea Principum fama, qua præclaris rerum gestarum monu-

mentis innititur; aut turpis, aut nulla omnino est. Potentia item illorum non modo non leditur libertate scribentis, sed etiam confirmatur. Nam cum propter copiam, atque affluentiam rerum omnium nonnulli Principes, humanæ naturæ vitio, nimium sibi indulgeant, multosque ob eam causam circa se habent assentatores viles, imperitos, callidos, longe ab illis perterrita refugit veritas; cuius ignoratione imperia existunt seva, ignava, inimica virtuti, plena turpitudinis, plena calamitatis. Una est historia libere scripta, quæ repugnantem quisi veritatem in Principum conspectum audeat adducere, eosque docere, quæ sint officia diligentis,

Et moderati imperii; quibus officiis manet vis dominationis firmissima, commemoratio nominis semperiterna. Quae duo si tueri Principes volunt, ut maxime debent, excitent oportet premiis, non coercent pœnis, famæ, imperiique eorum veluti custodem, historicam libertatem. Cujus quidem libertatis P. C. nihil est, de Vobis cum scribo, quod me pœniteat, nihil quod Vos pudeat. Gratissimum enim mihi, quas ostendistis in liberanda Patria vestra virtutes usurpare scribendo, cum in eo simul possim Et veritati, ut antea dixi, servire, Et pietati satisfacere erga Vos mea: Vobis porro honorificentissimum est mandari libere scriptis qua multa,

Et præclara pro ejusdem Patriæ salute, ac dignitate gessistis, ut, non solum eorum hominum, qui nunc sunt, testimonio, sed etiam eorum, qui nascentur, judicio comprobentur. Illos pudeat historiae, qui bella aut iniqua suscepérunt, aut turpiter administrarunt: Vobis nunquam fides, nunquam fortitudo, nunquam animus, nunquam consilium defuit, ne tum quidem cum omnia deesse videbantur. Nam cum essetis præter jus oppugnati, præterque fas deserti, a quibus minime par erat, cumque totius italicici impetus belli ad mænia vestra constitisset, ita, prementibus tot undique malis, necessitati paruistis, ut nunquam dignitatis oblivisce-

remini: cum autem res ipsa, ^{et} quasi naturæ vox populum ad arma vestrum impulisset, qui vexari, ac diripi tacitus nollet, pri-
mum quidem motum fortunæ su-
bitum, ac vehementem ratione qua-
dam gubernastis, ut neque constan-
tie, neque Reipublica deessetis:
deinde cum populi Vos salus, qua
suprema optimis Principibus lex es-
se debet, ad bellum traheret neces-
sarium, id ita gessistis, ut omnis
obliti periculi, unius memores li-
bertatis videremini. Quo in bello
tantum virtute, sapientiaque præ-
stistis, ut qui causa eratis, mar-
te etiam superiores essetis, fuerit
que consilium magis vestrum, quam
consilii laudandus eventus. Non
quin fuerit ille secundissimus, sed

quia prospere*ri* eventus plerumque fortuna, semper virtuti praeclarar*ia* consilia tribuuntur. Neque vero, quicunque belli eventus futurus fuisset, non eadem semper fuisset rerum a Vobis gestarum laus, non eadem Nominis gloria GENUENSIS. Nullis enim unquam adversis virtus obruitur, quin etiam sui interdum vi erecta frangit adversa*rum* impetum fortis, eaque præstat ipsa per se incommodo accepto, que ne ab incolumi quidem fortuna præstari posse videbantur. Id quod si unquam alias, in vestro certè bello victoriaque apparuit; quæ quidem victoria non casus temeritate, sed animi, consiliique vestri magnitudine parta est. Nam ferocien*tem* armorum insolentia plebis fa-

cem continere, eandem hostium re-
 ditu dejectam excitare, Sociis præ-
 sidium, Civibus afferre salutem,
 hostibus ipsis egregiam in fædere
 fidem, singularem in bello constan-
 tiā ostendere, hæc tanta, ex qui-
 bus victoria illa extitit admirabilis,
 non profecto incertæ, volu-
 bilisque fortunæ munera, sed fru-
 ctus fuerunt magna cujusdam, &
 corroborata virtutis. Quod si qui
 secus existimant adhuc, ii, ut non
 sint nimium pertinaciter **G E-**
NUENSIBUS infensi, qui cum
 virtus emineat, atque appareat,
 fortunam malint admirari, e qui-
 bus maxima illæ res ortæ sint cau-
 sis, ignorant quidem certè. Equi-
 dem ego, antequam Vos penitus
 nossim, & mirabilia quadam de

rebus vestris nunciarentur, non tam primum (liberè ut, quod sentio, dicam) sapientiam sum vestram, quam felicitatem admiratus, adeoque erant ardua, incredibilia, qua tentata a Vobis, gestaque dicebantur, ut exitum illum formidolosi belli optandum potius, quam sperandum fuisse judicarem. Postea verò quam vestram Urbem ingressus, vestrorum Hominum mores, institutaque perspexi, sermones audivi prudentes, graves, autoritatem Senatus, Populi obsequium, nihil arrogans in Nobilitate, nihil in Plebe contumax, atque omnia plena justitiae, mansuetudinis, diligentiae, equitatis, concordiae, fortitudinis cognovi, tum autem non tam ego Vos felic-

ces, quām fortes, & sapientes pū-
tavi, atque existimavi magis esse
Vobis gaudendum quōd illa accide-
rint, quām mirandum ceteris
quōd ita acciderint. Debebat enim
in magno etiam fortuna incur-
su stare Respublica tantis fulta
virtutibus, neque ullum ei a nau-
fragio periculum esse poterat, cum
tales ad gubernacula Viri tanto
consilio, & magnanimitate prædicti
sederent. Atque animi magnitudo,
difficillimo belli tempore, ita per-
specta est, ut obscura esse non
possit: consilium verò eo magis
laudandum, quò difficilius est ca-
vere omnia, & nihil timere.
Sunt enim qui timiditati, at-
que ignavia sua moderationis &
prudentiae nomen inane prætendant

Verum nihil est, quod vehementius
Principibus obfit, quam posse im-
pune contemni, nihil quod in his
contemnatur impuniūs, quam igna-
via ipsa, qua nervos elidit virtu-
tis, pacis, bellique artes extinguit
subitam interdum perniciem, cer-
tam semper infert infamiam. Quis
enim eos Principes aut omnino li-
beros ducat, qui otium ita sunt
amplexi, ut omnia perferant tur-
pissima quietis causa? Sed ferant
hi debitam hanc inertiae sue pœnam,
ut prætereantur in historia, qui
nihil historia dignum gesserint. Vos
autem P. C. dignissimi sanè estis,
quorum sit in literis nomen illustre
atque magnum, cum non solum ad
tempus maximam Reipublicæ ve-
strae utilitatem attuleritis, sed etiam

ad exemplum, ut quicunque post-
hac *Vobis* nocere voluerit, nullam
esse intelligat apud non timentes
minantis auctoritatem neque facile
nocere iis existimet, hoc animo quos
esse vidit, ut nullam neque fa-
ciant, neque patiantur injuriam.
Scribatur igitur tantarum rerum
historia; maneat fama defensæ, ma-
neat exemplum Patriæ defendendæ:
neque erit, opinor, quisquam tan-
ta aut inscitia, aut invidia deprava-
tus, ut, hunc tertium de *Bello*
Italico *Librum* quod *Vobis* quasi
consecraverim, quodque ejus libri
a principio res *Vestras* dilauda-
verim, fidem idcirco, vel pruden-
tiam desideret meam. Nam librum
cui potius donarem, quam *Vobis*,
qui libro ipsi materiem dedisti

uberem, atque excellentem? res
autem quanta illa fuerint, ipsa de-
clarabit luculentius historia; in hi-
storia denique earum conscribenda
vestrorum ego Civium P. C., So-
ciorum, etiam hostium conscienc-
tiam testor, omnia me veritati,
nihil gratiae dedisse.

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
DE
BELLO ITALICO
LIBER TERTIUS.

MPERATORE in Germaniâ creato Francisco Lotharingio conjuge, & Borusco bello ingenti Silesiæ totius jacturâ composito, alios in Italiam duces immittebat Theresia Austriaca, alios exercitus; neque tot fatigata, deterritave adversis multò ala-
A crior

2 DE BELLO ITALICO,
crior ad Italicum bellum duabus ma-
gnis, gravibusque domi curis liberata
consurgere videbatur. Quibus recrea-
tus nunciis Lictestenius intra Novariæ
Sessilitisque amnis præsidia, quò Bor-
boniorum impetus declinans confu-
gerat, tenere se jam non poterat, &
reliquias, quas habebat exercitus copiis;
adaugere, quæ toto ex Germania
dies confluere Mantuam dicebantur,
iisque Mediolanensem recipere provin-
ciam meditabatur. Sardiniae item Rex
minus esse animo sollicito cœperat,
adventantibus Germanorum auxiliis.
Itaque, renovato bello, Camposia-
num statim colloquium diremere, pa-
cisque causâ venientem ad se ex Gal-
liâ Comitem Malibojum suis excedere
finibus jusserat, nequam daret Au-
striacis immutatae voluntatis suspicio-
nem. Quanquam non defuerint, qui
collo-

colloquium omne temporis causâ, non dissentientibus Britannis, quibus unis Sardiniae Rex confidere videbatur, institutum, neque verisimile dicerent esse, ut iis Sardiniae Rex conditionibus stare voluerit, quæ, dimisso Oneliensi tractu, & Philippi in Italiâ regno constituto, præcipuum illud suum terrâ, marique amplificandi imperii consilium si non frangerent, retardarent quidem certè. Sed sive ex animo factum, sive simulatè illud fuerit (in animis enim hominum, maximèque regum multæ sunt latebræ, multi recessus) ad ejus certè colloquii, pacisque mentionem ita Galli obtorpuerant, ut indormire bello, atque hosti viderentur. Ille autem nunquam non vigilans, & temporibus imminens Hastam subito Pompejam, uti superiore libro demonstravimus,

4 DE BELLO ITALICO,
cæperat, alienâque lætus discordiâ,
quæ natutæ dissimilitudine, & tacitis
alta suspicionibus inter Hispanos, Gal-
losque serpebat in dies latiùs, non
accepta solum incommoda sarcire, sed
celeriter majoribus utilitatibus sanare
sperabat.

At Borbonii tectè primum inter-
se, deinde apertè, graviterque disside-
re cœperant. Erant Hispani, repu-
gnantibus vehementissimè Gallis, Me-
diolanum profecti, & contrâ quâm
erat in concilio de communi senten-
tiâ constitutum, Mediolanensis arcis
oppugnationem urgebant: quæ res,
& offensionem illis non mediocrem
ad socios afferebat, intempestivam de-
tegendo cupiditatem, & niiniùm di-
strahendo vires, infirmiores reddebat
ad resistendum hostibus. Sed nihil
commovebantur Hispani. Omnia om-
nibus

nibus viis ad oppugnandam arcem necessaria Mediolanum conferebantur: jamque, aggere jacto, collocabantur tormenta; neque ininus interea duces, præfectique copiarum intrà tecta Urbis recepti scenis, ludisque oblectabantur, prorsus ut videre esset, & belli apparatu, & otii deliciis eandem fremere Urbem, ac lascivire. Postea verò quām Camposiani colloquii certus increbuit rumor, Gallicarumque ad Hastam Pompejam cohortium deditio non sine obscuero quodam consilio, & quasi prævaricatione, facta esse dicebatur, tum autem prodi se a Gallis, & circumveniri Hispani existimantes Alexandrinæ arcis obsidionem repente dimiserant; veriti- que uno tempore & sociorum, uti quidèm ipsis videbatur, infidelitatem, & hostium adventum a Mediolanensis

item

6 DE BELLO ITALICO,

item arcis oppugnatione tormenta deducta omnia, in navesque subitò undique contractas imposita secundo flumine, cæteraque terrestri itinere impedimenta Ticinum summiserant, eòque Philippus ipse, & Dux Mutinensis, Gagiusque proficiisci quamprimum cogitabant, in hisque omnibus rebus consilia, copiasque a Gallis sejungere velle videbantur. Atque hideri se ab Hispanis cum viderent, ne superfluentibus Austriacorum copiis soli objicerentur, neu Genuâ, Galliâque Narbonensi intercluderentur, omni circa Taharum, Padum, Bormiamque amnes relictâ regione, Novas sese versus raptim receperant.

In Hispaniâ autem propter invidiam Camposiani colloquii malè Galli audiebant, adeout Rex ipse subitâ incitatus irâ, & Reginæ uxoris admonitu,

nitu, non satis animadvertis quan-
tam rem, quamque alieno tempore
moveret, a Gallis discedere sociis tam
ambiguis, novasque experiri amicitias
constitueret, eaque de causâ Hyero-
nimum Grimaldum Genuensem in ex-
cogitandis, gerendisque rebus pruden-
tem hominem, atque alacrem in Ger-
maniam cum mandatis mitteret, quæ
Regi maximè Sardiniæ officere, atque
obstare dicebantur. Erat Grimaldus,
Aranquesiano confecto fœdere, lega-
tione functus Reipublicæ suæ, cui
cùm inservire se posse existimaret, si
quæ Viennæ agenda erant, quæque
ad Italiam, atque ad Rempublicam
adeò pertinere videbantur per se po-
tiùs, quám per alios agerentur, su-
ceptâ legatione, statim, ut erat jus-
sus, profectus est. Sed ea quoque
legatio nimio ambitionis studio susce-
pta,

8 DE BELLO ITALICO,
pta, ut multa alia Hispanorum, fru-
stra fuit. Nam neque liberum erat
Reginæ Ungariæ cum Hispanis adver-
sus Sardiniae Regem consentire, in-
scientibus Britannis quos tamen Sar-
diniæ Regis commodis acerrimos vi-
debat esse fautores; neque facilè Hi-
spaniæ Regi initam cum Gallis so-
cietatem, multisque necessitudinis, at-
que utilitatis nominibus coagmenta-
tam subito disolvere. Illa etiam Re-
ginæ Ungariæ insederat suspicio, si-
mulatâ legatione, hæc ab Hispanis
mandata interponi, quo aut suos ad
Italicum bellum impetus remorarentur,
aut Gallorum animum Camposiano
colloquio sopitum, alterius æmula-
tione colloquii repungerent, atque
excitarent.

Genuenses porrò, cum nova quæ-
dam in Italiâ misceri, & concitari
mala

LIBER TERTIUS.

mala viderent, diesque advenisset, quo die Principem Civitatis (Ducem appellant) fieri ab ipsis in biennium per leges oportet, Franciscum Brignolium-Salium, quem missum fuisse ad exercitum summo cum imperio demonstratum est, Ducem crearunt, perspecte domi, forisque virtutis hominem, ut, si qua esset formidolosi temporis tempestas oblata, haberet in singulari viro magnum Respublica præsidium. Ita igitur omnia sunt subito mutata, ut trepidare, ac fugere Borbonii inciperent, qui vincebant; in spem autem victoriæ venire audebant Austriaci, qui fugâ sese hactenus, & præsidiorum latebris occultaverant. Maximis enim coactis copiis alacres, ac fiduciæ pleni alterâ ex parte Lichtenius Viglebanensem agrum parato, atque instructo exercitu tenebat:

bat: alterâ Berenclavius, domitis ille Boiis, direptisque nobilis dux cum x. hominum millibus, quos jam flumen Adduam transduxerat, expugnato in itinere Codoneo, quo in loco præsidium Hispani habebant; & Lovestenius Laude occupatâ Pompejâ, fusisque aliquot, & fugaris ad Melignanum Hispanis, instabat: tum Brounius, & Pallavicinus Mantuâ profecti in Parmensem agrum irrumpere conabantur, partemque hispaniensis exercitus, cui Castellarensis præerat, a reliquis copiis interclusam distinebant. Quibus rebus perturbatus Philippus tres modò mensis ex mediolanensi regno lœtatus maturavit Mediolano discedere, Ticinumque contendit, cum levis armaturæ equites nonnulli Austriaci, Lambro amne superato, extremum ejus agmen malè habet.

haberent, & carperent. Sed Ticinum cum esset ventum, castra Gagius apud Chartusianos habere eo consilio instituit, ut ad Padum, Placentiamque oppidum aditum haberet expeditum, utque simul Fulvii Forum respiceret, cui Sardiniae Rex expugnato Casali, proprius jam imminebat.

Magnopere etiam hortari per litteras, nunciosque, & suadere Castellarensem non desistebat, denique imperabat, ad se quamprimum ut veniret, ne hostes, quorum in dies copiae augebantur, illius iter impedire, seque ab eo excludere possent: idque valde ad communem salutem pertinere arbitrabatur, cum, distractis viribus, neque Castellarensis satis firmus esset adversus hostes, neque partem exercitus validam negligere ipse posset. At Castellarensis aut suâ nimium vir-

12 DE BELLO ITALICO,
tute ferox, aut eâ fortassis gratiâ frē-
tus, quâ plurimum apud Reginam
Hispaniæ valere dicebatur, vehementer
Gagum contemuebat, & parere ho-
mini recusabat, omniaque ejus consi-
lia criminabatur, remorabatur; id quod
erat bello, summaque rerum adversa-
rium maximè. Itaque a Gagio aperte
dissentiens a Parmensi, & Guardistal-
lensi agro non discedere perseveravit.

Brounius intercludi Castellaren-
sem a reliquo Hispanorum exercitu
posse sperans, Nadastium mittit, qui
in sinistrâ Padi ripâ oberrans nullo
certo itinere ludificet hostem, pon-
temque ad Casale majus simulet effi-
cere. Quæ dum Nadastius exequi pa-
rat, Hispanorum stationes, ut omni
destrâ fluminis parte erant dispositæ
inopinantes ab Austriacis nonnullis le-
vis armaturæ, qui Padum silentio ra-
tibus

tibus transgressi in eas impetum improviso fecerant, opprimuntur. Brounius interim ad Burgumfortem effecto celeriter ponte, suisque transductis copiis Luceriam occupat; tum inde Lucceius, & Novatus Austriaci exercitus decuriones Rheiyo, Nadaстius autem Valterio potiuntur: quibus occupatis locis Guardistallum, quod erat medium, circumvallare Austriaci, atque oppugnare, allatis tormentis, instituunt.

At Coraphaeus praefectus castorum Regis Neapolis, qui, ut antea diximus, oppido praeerat, conatus est, eruptione facta, oppidum defendere, eique ad auxilium ferendum Castellaren sis advolarat cum omnibus copiis. Sed Nadaстius uno fere tempore, & compulso in oppidum Coraphaeo, & primo Castellaren sis agmine ad Cruciflum.

14 DE BELLO ITALICO,
stulum amnem fugato, illum quidem,
desperatis auxiliis, in deditio[n]em ve-
nire, hunc, amiss[us] Guardistallo, sese
Parmam festinanter recipere coegit.

Quibus rebus Gagio nunciatis,
omnibus consiliis antevertendum exi-
stimat, ut Castellarensi subveniret,
ne tanta exercitus pars tam longè ab-
stracta in potestate[m] hostiū veniret.
Itaque Ticino cum omni statim exer-
citu profectus Placentiam venit, ma-
gnisque itineribus progressus, subsistere
ad Florentiolam cogit, propterea
quòd assiduis aucta tempestatibus Tre-
bia pontes interruperat, partemque
exercitus intercluserat: cuius moræ be-
neficio usi Lictestenius, & Berencla-
vius suos & ipsi exercitus educunt,
properantque Gagium præoccupare, si
esset in perficiendis pontibus pericli-
tandum, ut priusquam ille Tarum
amnem

amnem transiret, ipsi Brounio adjungerentur. Quo facto, & Pallavicino, qui Castellarensem observaret, cum iii. equitum, peditumque millibus, & Pyrochitrophorūm centuriis sex ad Parmam relicto, copias ad Tarum omnes contrahunt.

Gagius refectis pontibus, expeditoque itinere ad vicum pervenit, qui Sanguinaria dicitur; ibique non longe a Taro castra facit, loco non satis quidem idoneo ad commeatus parandos, sed temporis brevitas, & rei cogebat necessitas. Postero die cum paucis equitibus ad exploranda loca profectus adversam fluminis ripam obtineri ab hostibus conspicatur: numero esse armatorum ad xxx. millia; Tarum autem nivibus solutis, & continentibus adeo pluviis crevisse, ut propter aquæ vim, rapiditatemque amnis

16 DE BELLO ITALICO;

annis omnino perficiendi pontis facultatem non daret. Itaque necessariò iter supprimit, eratque uterque utriusque exercitus in conspectu, neque alter alteri nocere poterat, prohibente flumine: & crebris Gagii literis Castellarensis incitabatur, quoniam primò præcepta, monitaque sua sprevisset, ut, cognito saltem periculo, Parmam relinqueret. *Enim* verò ille relicturum se negare, neque ullo pacto commissurum, ut Hispaniæ Reginæ urbs clarissima hostibus indefensa prodatur; in eoque perseverabat. Sed pertinaciam ejus fregit tandem Philippus literis severius scriptis, quibus placere sibi demonstrabat, ut, nullâ interpositâ morâ, quamprimum Parmâ excederet.

Quibus acceptis literis Castellarensis, ad speciem præsidij cum paucis

cis militibus Carolo Lanfranchio Pro-
trib. mil. relicto, in noctem ipse con-
jectus cum reliquis copiis omnibus ce-
leriter e conspectu urbis Parmæ si-
lentio discessit. Profectionem ejus pri-
mò non senserant hostes, postea co-
gnitâ re, equites peditesque miserant
levis armaturæ, qui consequerentur,
& deprehensum in itinere oppri-
rent. Turrim vix dum ille Mula-
Etianam attigerat, cum repente cir-
cumfunduntur undique hostes: om-
nes obsidentur viæ. Loca sube-
rant aspera, saltuosa, omniaque erant
nive, gelluque oppleta; cœlum co-
ortis tempestatibus fœdum, nullum au-
xilium, ne spes quidem; fames urge-
bat. Tantis objectis difficultatibus
non defecit animo Castellarenſis, sed
virtute, ac perseverantiâ militum suo-
rum summotis hostibus, factoque per

C Apua-

18 DE BELLO ITALICO,

Apuanos montes itinere difficillimo,
Spediam octavo tandem die venit,
magnâ & jacturâ suorum, & admir-
atione hostium, qui ex tantis emer-
fisse illum angustiis persuadere sibi
compertâ vix re poterant.

Gagius, postquam conjunctas,
hostium copias, egressumque Parmâ
Castellarensem cognovit, a Sanguina-
riâ discedit, Placentiamque eodem,
quo venerat, itinere exercitum redu-
cit, castraque ad oppidum habere,
& communire, pontemque in Pado
facere instituit.

Captâ hostes Parmâ, neque Ca-
stellarenſis iter impedire nostrorum
virtute repulsi, neque regredientem
insequi Gagium tempestatum, & flu-
minis magnitudine detenti potuerunt.
Itaque necessariò morabantur. Tan-
dem, transducto Tarum exercitu, ad
hostem

hostem proficisci constituunt, sive illum in muniendis castris occupatum, & nondum Castellarensis adventu confirmatum adoriri, sive obsidione premere possint. Namque illi horum alterutrum spectare maximè videbantur. Sed quominus adoritentur, assidui prohibuerant imbræ, Gagiique effecerat solertia, qui, & pontes interruperat omnes, &, expugnando Codoneum, illos diutius etiam impeditos tenuerat. Pignatellius enim legatus de exercitu hispaniensi cum parte copiarum missus ad occupandum Codoneum, cum ad Lambri, & Padi confluentem pervenisset, primum quidem pedites, equitesque nonnullos Austriacos, qui ibi erant in statione, in fugam dedit, in ipsum deinde Codoneum vicum, quo sese receperant fugientes, impetum celerrimè progres-

20 DE BELLO ITALICO;
sus fecit. Resistebant acerrime hostes,
domiciliisque occupatis repellere no-
stros confidebant. Sed cum nostri au-
daucter succederent, allatisque securibus
portas perfringerent, domosque fer-
reis pilis subruerent, loco cesserunt,
defensorumque pars in ipso certamine
interfecta, fugataque, pars, Codoneo
capto, capta est, in hisque Grossius
fuit dux eorum. Quo facto Pi-
gnatellius sese ad Gagium in castra
recepit.

Nostris ad Placentiam castris
communitis, perfectoque in Pado pon-
te, relinquebatur Austriacis nihil, ni-
si ut obsidione Gagium premerent.
Idque accidit.

Oppugnabatur interim Forum
Fulvii a Durlacensi Principe, eodem
que Trib. mil. Regis Sardiniae, &
defendebatur egregie ab Ascoisquo
Hilpa-

Hispaniensis exercitus Decurione, qui Philippi jussu oppido præerat, præsidiumque ibi Hispanorum habebat, & Helvetiorum de exercitu Neapolitano. At Malibojus multum ad belli rationem interesse existimans, prohibere, ne in tantâ rerum perturbatione oppido potirentur hostes, firmo, atque opportuno, simul distineri profectione suâ hostium copias posse sperans, cum omni exercitu suo, quem etiam cohortibus Hispanis ii. Dertonâ deductis, & Genuensibus vi. adauxerat, relictis Novis, superatoque fluamine Bormiâ, fugatâque ad Castrum Bajanum Subalpinorum legione ad Forofulviensem oppugnationem disturbandam omni celeritate, & studio incitatus ferebatur. Sed accidit perincommodè, quod tantam Maliboji diligentiam, Præfectique constantiam

com-

22 DE BELLO ITALICO,

commota elusit ab Helvetiis seditiō magno rei militaris flagitio, qui sive spe sollicitati, sive metu perterriti, secessione factā, sese, quodque ipso- rum erat custodiæ attributum, pro- pugnaculum hosti dediderunt, eodem- que, tanto illato incommodo, uti ar- cem traderet, hominem strenuum, & paratum defendere se Præfectum ipsum compulerunt. Quā re nunciata, Malibojus pedem retulit, conceptam- que ex tam inopinatā deditione iram in Statellates effudit, quorum ex iti- nere Castellum expugnatum dirruit, atque in miseros Irienſes, quos gran- dem sibi, præsentemque numerare pe- cuniam præteriens juſſit.

Jam Castellarensis a Spediā pro- fectus, & Genuensium diligentia, commeatuque adjutus in Gagii castra pervenerat, & summissus a Malibojo cum

cum xii. Gallorum, Hispanorum, & Genuensium cohortibus Mirapicensis adventabat, auctisque copiis repugnabat audacter Gagius, & cum equitibus, quorum magnum, & delectum habebat numerum, magis liberè vagabatur, agrosque trans Padum integros habebat ad copiam commeatus, prædamque tollendam. Austriaci, præsidiiis nostrorum Uxolengo, & Monteclaro rejectis, Ripaltam aggrediuntur. Ripalta vicus est a Placentia longè millia passuum octo in ripa positus Trebiæ, arce munitus, atque apud Gallos Cifalpinos Landorum dominatu, & Ascanii Sfortiæ Cardinalis fugâ, & deditione insignis. Castellum ibi est aquæ fluminis Trebiæ, quæ depressis derivata fossis Placentiam usque deducitur, eratque magno Hispanis usui. Eò majore tormentorum, & mi-

24 DE BELLO ITALICO;

& militum vi arcem hostes aggrediuntur, duce Berenclavio. Præsidarii milites omnino a tormentis impatiati, quod non tantæ esse arcem opportunitatis crediderant, ut defendi tormentis oporteret, cum ad horas octo fortissimè pugnassent, crebris tandem confecti vulneribus sese, atque arcem dedere coguntur. Illam statim Austriaci, ditione facta, diripiunt.

Omnibus ad Trebiam captis locis, quæ dare aliquam Hispanis commeatus facultatem videbantur, & Lazariano occupato communioque (suburbanum quod erat Alberonii Cardinalis, hominis utrâque fortunâ notissimi, atque abest a Placentiâ mille circiter passus) premere acriùs Lichtenstenu Gagium a fronte, atque a tergo, ejusque castra, collocatis tormentis, ollisque jactis incendiariis, ipsam-

sāmque divexare Placentiam conatur. Gagius, quō arctius a fronte, atque a tergo premebatur, eō latius in Transpadanam regionem pabulatum equites mittebat, per quos commeatum omnēm diligenter conquisitum comportabat. Multum etiam ut esset frumenti, pabulique provisum, & convectum curaverat, multarumque rerum facultates munitissimus ad Padum pons præbebat, quem cum interrumpere illi sāpe tentassent, nunquam potuerant. Quanquam etiam contignationem ejus Padus interdum concuteret nimiis intumescens tempestatibus. Tanta erat operis firmitas. Adactis præterea ex oppidi muro telis, & protegebatur pons, & ipsi vexabantur hostes, qui totis diebus munitiones proferre, castraque castris convertere cogebantur. Ita alter alterum observa-

D
bat,

bat, magnâque vi in occupandis locis, præsidiisque uterque utebatur: Licetstenius, ut quâm angustissimè Gagium contineret; Gagius, ut Licetstenium eluderet, & quâm posset latissimè pabularetur. Crebræque ob eam causam velitationes siebant; id quod etiam necesse erat accidere in tantâ exercituum propinquitate, atque animorum contentione.

Valebat Gagius equitatu, loco præstabat, defendebatur item pontis, atque oppidi munitione, adeout neque ad ditionem inopiâ, neque ad prælium oppugnatione cogi videretur posse. Frequenter etiam ex perfugis audiebat valetudine uti hostes non bonâ, propterea quòd in locis gravibus, atque apertis calorum intoleranda vis, & restagnantium æstus aquarum corpora moverant eorum, Castrensesque mor-

morbos vulgaverant ; a quibus quidem afficiebantur nostri minus, utpotè quos tecta urbis atque umbræ recreabant ; his rebus adductus Gagius bellum ducere parabat. Intelligebat enim maximos Austriacorum conatus ad nihilum recasuros, extracto in hyemem bello, viribusque eorum levibus præliis, morbis, eademque attritis inopiâ, quâ nostrum delere exercitum ipsi sibi persuaserant. Verum erant in ipsis Hispanorum castris, qui jam famem, cæterasque obsidionis acerbitates miserabiliter jaçtarent, Gagiique consilium carperent, patientiam ejus obsessionem appellando. Ille autem in suâ permanebat sententiâ, deque totius belli ratione dederat ad Philippum Regem literas uberes, ac diligentes.

At Philippus Rex per Hieronymum Grimaldum de compositione

D 2 agere,

agere, instareque de conditionibus cum Reginâ Ungariæ non desistebat; quam minus, quam vellet, postulatis auscultare suis cum intelligeret, dissuadentibus aperte Hispanorum societatem Britannis, eique se de Camposiano colloquio purgante per exquisitissimas literas Rege Sardiniae, statuit ipse summam rerum prælio committere, sperans (proinde quasi in Regum potestate eventus essent armorum) insigni aliquâ victoriâ, aut Reginam Ungariæ ad interpositas conditiones compelli, aut dubios Gallorum animos confirmari posse. Instabat præterea uxor Regina Gallis infensa, quos suis adversari consiliis arbitrabatur, atque aliquid prius agere cupiebat, quam, languescente irâ, & veteri, insitâque emergente in Gallos benevolentia, Philippi Regis animus laba-

labaret, Noaliensis etiam Gallicæ militiæ Magistri officiis impulsus. Namque hunc propter flagrantissimam apud eundem Philippum gratiam Rex Galliæ judicaverat idoneum, quem cum mandatis de Camposiano colloquio in Hispaniam mitteret. Recenti igitur adhuc illius invidiâ colloquii, & stimulante uxore, commotus Hispaniæ Rex scribit Gagio, Austriacos ut quamprimum sine ullâ dubitatione adoriat. Ita, neglectis imperatorum consiliis, absentium plerumque regum nutu bella administrantur.

Gagius, quoniam Regi parendum erat, & quâcumque ratione pugnandum, Philippi Regis de prælio mandata ad Philippum F. attulit. Philippus, quò firmior prodiret in aciem, omnibus ferè, quæ circum ea loca habebat, deductis præsidiis, etiam, atque

atque etiam per literas suâ manu scriptas evocato Malibojo, qui prælio repugnabat maximè; cum esset, convocato concilio, conficiendi negotii dies, & ratio constituta; eos, qui aderant, hortatus est, quoniam fieret dimicandi potestas, ne usu, manuque suam, Philippique patris expectationem fallerent: Philippum certè Regem eorum virtuti tantum tribuisse dicebat, ut, cum ad opprimendos hostes temporis forsitan opportunitatem expectare potuerit, virtuti maluerit eorum, quâm temporis beneficio confidere. Hæc cum facta essent in concilio ad suam quisque exercitus partem instruendam, curandamque discesserunt.

Quo die pugnatum est, dies fuit ad xvi. kal. Quint. Ratio autem, ordoque agminis erat ejusmodi, ut

ut Galli, qui extra Antonianam Placentiæ portam castra fecerant, in tres distributi partes dextrum nostrorum cornu obtinerent, iidemque in sinistrum Austriacorum invaderent: subsidio iis adjungeretur Aramburus legatus cum xvi. Hispanorum cohortibus: ix. item Hispanorum cohortes medium tenerent aciem: in sinistro autem cornu reliquæ Hispanorum, Neapolitanorum, & Genuensium cohortes in tres pariter divisiæ partes collocarentur. Omnes uno undique tempore, signo dato, concurrent. Ex oppidi mœnibus, iisque munitionibus, quæ propter viam, quâ ad Lazarianum itur, producťæ erant ab nostris, tormenta interim ne cessarent: quæ res, & nostros protegeret in prælium proficiſtentes, & prodeuentes deterret̄eret hōstes,

stes, eorumque munitiones, & ca-
stra vexaret. Equitatus, quod ejus
inutilis opera propter intercisos fossis
campos non satis tamen prudenter vi-
debat, ab universa acie seclusus,
atque ad omnem rei eventum para-
tus consistet, eique Viævillæus, de
exercitu neap. legatus præcesset. Ubi
ea dies venit, ad eum modum, quem
diximus, copias Borbonii suas instruunt,
sub occasumque solis Austriacorum
appropinquare castris incipiunt. Erant
Austriacorum castra tormentis, pro-
pugnaculis, altissimisque inductis aquis,
fossisque munitissima, &, quod per
exploratores perfugasque cognoverant,
resque ipsa ostendebat, suorum op-
pugnationem castrorum a Borboniis
parari, suas item ipsi copias contra-
xerant, magnisque munitiones addi-
derant, ipseque Lictestenius, quem
in-

incommoda valetudo multos jam dies longè a castris tenebat, rei magnitudine commotus in castra venerat, ut prælio interesset. Castellâ, quæ erant ab illis posita locis opportunis, nostri, multis utrinque vulneratis, atque imperfectis, expugnant, in iisque expugnandis nocturnum omne tempus consumitur. Primâ luce in ipsas irrumpunt munitiones, exuperatisque aggeribus ad fossas pervenient, quarum tametsi quanta esset altitudo nostri nondum duces perspexerant, & ne sarmenta quidem, quibus ex explorarentur, comportari per equites jusserant, tamen earum difficilis, impeditusque transitus ardentes studio pugnandi milites, præsertim Gallos, adeò non tenuit, ut sese in eas audacissimè demitterent, ibique pars magna militum aut confossa telis, quæ cre-

E ber-

34 DE BELLO ITALICO,
berrima accidebant ex tormentis ad
summa fossarum labra constitutis, aut
inductis hausta aquis interiit. Sed
nihil eâ re nostri commoti per coa-
cervata suorum corpora transgressi in
superioribus locis consistunt: jamque
Aramburus hostium munitione potitus
viginti in eâ, & sex collocata tor-
menta occupaverat: qui quidem, si
in ipso statim negotio consilium ca-
piens erepta hostibus tormenta in ip-
sum perniciem hostium vertisset,
iisque perturbatis, spatiu[m] nostris de-
disset confirmandi se, accersendique
equitatus, qui auxilio laborantibus ac-
curreret, maximum certè ad victoriam
momentum attulisset; neque ipse for-
sitan multis postea vulneribus confe-
ctus in potestatem Austriacorum ve-
nisset. Eodem tempore, &, quæ in
mediâ erant acie, Hispanoru[m] co-
hor-

hortes Castellum quoddam hostium egregiè munitum, atque defensum, quanquam sèpius repulsi, tamen ad extremum, redintegratis viribus, expugnaverant; & eodem impetu, eademque suorum atque hostium jacturâ, neque minus exploratâ victoriæ spe a sinistro cornu Gagius irruperat, neque multum aberat, quin totis Austriaci castris expellerentur: cum cl. Eugenianæ alæ dracones opportunissimè summissi tantâ vi in Gallos irruerunt, ut, qui incredibilem a principio virtutem præstiterant, improviso eorum incursu adeo exterrerentur, ut omnes protinus, turbatis ordinibus, & equitatus subsidium nequicquam implorantes terga verterent, præoccupatisque animis vano quodam terrore, non ducum cohortationes, non preces exaudirent: ipseque Malibojus, dum,

36 DE BELLO ITALICO,
equo dimisso, fugientes increpat, &
gladium intentans retinere conatur,
reliquorum fugâ, & tumultu abre-
ptus pedem referre cogeretur. Quo fe-
roces successu Austriaci milites, equi-
tesque non negligendam sibi occasio-
nem existimaverunt, & profligatis Gal-
lis, confertissimo omnes agmine in
Hispanos impetum fecerunt. At Ga-
gius ubi fugere Gallos, trepidare suos,
seque urgeri a fronte, nudari a de-
xtrâ vidit, & Belgarum, atque Hispano-
rum Prætorianorum cohortes, qui-
bus maximè confidebat, omnibus fe-
rè ducibus aut vulneratis, aut occisis
sustinere se diutius non posse, veri-
tus, ne omnis circumventus deleretur
exercitus, sensim cedendo furorem re-
pressit Austriacorum, seque ad oppi-
dum satis, ut in trepidâ re, quietè re-
cepit. Biduo post cum nominatim ra-
tio-

tio confecta esset, qui numerus ex nostris fuisset eorum, qui capti ab hostibus, & vulnerati essent, & item, qui in acie cecidissent; captorum summa reperta est i^occccxv., vulneratorum iv. millia & cccclx., occisorum iii. millia & ccxx.: quo in numero ex Gallis comes Brostellius praefectus Fabrum, Equesque Tessaeus, ex Hispanis Duccæsius, & Romerius legati fuerunt, fortissimi viri. Virtius Helvetius de Neap. exercitu castrorum praefectus contrucidato corpore captus est. Atque hoc prælio satis constat excellentissimam virtutem militum fuisse, insigni autem primorum dum imperiâ accidisse, ut, secluso equitatu, quod unum est in præliis maximè tessarium, latera nudarentur, r^e subsidium esset, quod sum^t, ignoratâque fossarum alti-

38 DE BELLO ITALICO,
altitudine, maximum ex loci iniqui-
tate detrimentum caperetur, fugaque
propterea, & cædes militum, & to-
tius rei perturbatio fieret.

Hâc victoriâ sublati Austriaci tam-
etsi ad iii. millia ceciderant, multò
tamen erant alacriores ad continendos
hostes, quos magno cum detrimento
repulerant, omnibusque modis huic
maximè rei studebant, ut pabulatio-
ne, commeatuque prohiberentur. No-
stris autem præter Cremensem, &
Laudensem agrum, non regio, adi-
tusve erat ullus reliquus ad copiam
rerum necessiarum. Quibus ne in-
tercluderentur, implicatique hærerent,
Malibojus, Gagiisque paucis a Pla-
centino prælio diebus, Castellarensi
cum circiter iv. hominum millibus
Placentiæ relicto, ut oppidum, eò-
que belli collatum apparatus, qui
erat

erat maximus, tueretur, copias ipsi suas Padum transjecerant, intraque Lambrum, Adduamque amnes, munitis fluminum ripis, constituerant, ad Codoneumque Philippus progressus suum ibi prætorium constituerat.

Sardiniae Rex, post imperatus Novensibus pecunias, longo erat intervallo Malibojum infecutus, atque in magis. magisque exploratam spem futurorum post Placentinum prælium ingressus, facto ad Parpanesum in Padu ponte, suoque tandem cum Germanorum copiis exercitu coniuncto, ad nostri exercitus reliquias delendas accesserat; eratque utriusque exercitus imperator appellatus summa omnium lætitia, & Subalpinorum, qui ab Rege suo imperatoriam ex Vormaciensi fœdere suscepit dignitatem gratulabantur, & Germanorum, qui ejusmodi

40 DE BELLO ITALICO,
modi copiarum conjunctione Sardi-
niensis denique in bello animum nu-
dari existimabant.

At apud Borbonios adversa erant,
plenaque perturbationis, & mœstitiæ
omnia. Infirmitas virium, loci an-
gustia, commeatum inopia, magna
in ducibus discordia, in militibus de-
speratio, parum in omnibus animi,
nihil consilii: ut autem a principio
belli aliud ex alio peccare non desti-
terant, sic, pravis consiliis ne adver-
sa decesset fortuna, aliæ aliis calamita-
tes cumulabantur. Nam tantâ ærumpna-
rum varietate jaëtatis accessit inopina-
tum subito malum, omniumque ma-
ximum.

Post Placentinam enim pugnam
tertio & vigesimo die mortem repente
obiit Philippus is, qui primus in Bor-
boniam familiam Hispaniæ regnum in-
tulit,

tulit, & a quo nemo negaverit, aucto commercio, suscepitque bellis, senescentem propè sub Austriacis Regibus Hispanorum industriam, atque virtutem esse commotam. Erat militarium facinorum cupidissimus rex, &, grande ad bella incitamentum, accelerat uxor altera, quæ sive Parham patriam suam servire Austriacis, sive liberos, quos ex rege suscepserat, privatos vivere indignaretur, omnia certè superiore Italico bello moverat, & præsenti movebat, utque belli jure Carolum Neapolis, ac Siciliæ regem tunc fecerat, ita nunc aliquod in Cisalpinâ Galliâ regnum quærere Philippo conabatur. Sed novo sub Hispaniæ Rege nova, ut plerumque fit, inibantur consilia; & quanquam vetera displicebant, nondum tamen nova coaluerant, neque dum regni

F arti-

artibus, regnandique magistris assueverat Philippi successor Ferdinandus, ex priore filius uxore, eademque Sardiniae Regis sorore. Interea novercam Ferdinandus verbis consolatur amantissimis, datque ad Philippum fratrem literas, quae bonum illum animum habere juerent, omniaque æquè ab se fore parata dicerent, atque erant a Patre. Facta hæc esse pro tempore nonnulli interpretabantur, ne metu perterrita mutationis noverca cum omnibus opibus ex Hispaniâ sese proriperet, neve Gallorum amicitiae Frater consilus exercitum, summumque in Italiâ imperium arriperet. Sed in luctu acerbissimo neque Elysæ tantum erat consilii, neque Philippo animi, ut difficultatim, gravissimamque rem audearent: & tanta est in Ferdinando Rege morum probitas, ut ab omni officiis

ficii simulatione abhorreat, decipique ipse facilius, quam decipere alios queat.

At Ferdinandi literæ poterant illæ quidem Philippi animum confirmare, exercitum non poterant: quem recentis prælii metu perterritum, diminutis valdè copiis, non tam inopia præsentis, quam futuri temporis angebat timor. Jamque Austriacorum pars Lambro, pars Abduxæ appropinquaverat. Botta Praefectus Fabrūm (nam Lütestenius morbi causâ discesserat) cum xx. hominum millibus ad oppugnandam Placentiam substiterat, & Lazarianâ domo, munitionibusque disturbatis, Goranum miserat, qui cum parte equitum, peditumque levis armaturæ ab alterâ Padi parte iter faceret, repentinaisque nostrorum eruptiones quam diligentissimè observaret, ac demoraretur.

F 2

In

In his angustiis clamare Malibojus, deos hominesque contestans, non destiterat, iis quamprimum locis excedendum esse, &, dum vires suppetarent, eruptione factâ, Dertonam revertendum; quod ibi propter loci opportunitatem neque esset commeatuum impedita subvectio, neque receptus, si quid durius accideret, adempta facultas. Quæ cum ille diceret non tam inopiæ periculo commovebatur, quam incertâ novi Regis Hispaniæ voluntate, quem fama erat ab Italico bello, & Gallicâ societate abhorrire. Quocumque autem fortuna inclinaret, tutum sibi, suisque in Galliam receptum dari volebat. At Gagius neque adeo rem esse in angusto dicebat, ut sit sub oculis hostium eruptionis utendum consilio tam desperato, & quod semel jam nimium malè

malè cesserit; neque hostium copias
esse tantas, vulgatis morbis, & re-
centi etiam, quod fuit necesse, acer-
rimoque prælio attenuatas, ut omnia
longè, latèque loca insidere, & custo-
dire possint. Non defore pabulum,
non commeatum omnis generis, quæ
ut angustiora fuerint, nimiam esse
istam in milite mollitiem, non posse
inopiam ferre paulisper. Postremò seu
manendum sit, seu proficiendum,
nihil se videre, cur temere quicquam,
aut raptim agatur: & maneri sine in-
commodo, & perrumpi etiam, si ne-
cesse fuerit, sine periculo posse; si
modo tanta res temporis potius bene-
ficio, quam fortunæ temeritati com-
mittatur. Hæc consiliantibus eis, nun-
ciatur, ab Germanis Subalpinisque
cum duodequadraginta cohortibus,
superato flumine Lambro, Laudem pe-
ti Pom-

46 DE BELLO ITALICO,
ti Pompejam. Tum verò Malibojus,
quid cunctaris, inquit, Gagi? an
expectas, dum, omni aditu præsepto,
omniisque consumpto commœtu, aut
fame intereamus, aut in contumeliam
hostibus dedamur? Commemorat deinceps
de quanto sit æstimanda momento to-
tius exercitus, denique ipsius Phi-
lippi salus; cuius nullam, nisi in ce-
leritate eruptionis, positam esse spem,
dicit: premi jam undique, & penè
teneri: quid futurum autem, Laude
amissâ Pompejâ? Mirari porrò se,
tantâ esse homines pertinaciâ, facere
ut malint quod poeniteat, quam vi-
deri minus rectè consuluisse: quis ve-
rò dubitet, quin poenitere eos quam-
primum consilii oporteat illius, in quo
iniquiora fuerint omnia necesse est
circumvallatis, fame confectis, erum-
pere frustrâ, seròque tentantibus? nam,
ne

ne erumpatur, quis audeat suadere, nisi turpissimæ idem auctor deditioñis? quod ad mollitem attinet, non esse fas cum arbitrari difficultate rerum frangi, qui mortis periculo non terreatur. Verum, inquit Malibojus, in consiliis capiendis, non quid pati milles possit, sed exitus quid rei postulet, imperatori cogitandum esse arbitror, ne aut patientiâ militum abutatur, aut agendi tempora consumat. Perseveranti nihilominus in suâ sententiâ Gagio literæ ab Hispaniâ redduntur, quæ placere Ferdinando Regi nunciabant, ut Dertonam ipse cum omni exercitu adipisci properaret. Quibus ille literis coactus rem suscipit arduam, difficultem, & in quâ peragendâ, quo minus inesse consilii videbatur, hoc majore peracta animo, atque admiratione fuit. Nam cum ab hostibus p-

nè

nè circumdatus teneretur, iisque invitatis, ac repugnantibus flumen esset ipsi transiendum altissimum, latissimumque Padus, tantâ virtute, ac diligentiâ confecta sunt omnia, ut incolumi exercitu crumpi potuerit, nisi unius temeritate legati satis in eâ re peccatum esset. Præmissus enim erat ad Tidonium amnem Pignatellius legatus, eique mandatum erat a Gagio diligenter Austriacos ne lacefferet, &, si ipse lacefferet, sustineret, quoad essent impedimenta exercitus progressa, suumque copiæ omnes iter arripuisserent. At ille ubi primùm hostes conspicatur, quorum erat xii. millium numerus, cum ipse non amplius iv. hominum millia haberet, inconsultè progressus prælium temerè committit. Malibojus, qui primo præerat agmini, incredibilique celeritate, atque animi

ma-

magnitudine intra Tidonium amnem, Parpanesumque vicum pontes perfec-
cerat, transierat Padum, Goranum
submoverat, subito ab instituto defle-
ctere itinere, laborantique succurrere
Pignatellio cogitur. Interim Castella-
rensis, signo cognito profectionis,
quod inter eum, & Gagum conve-
nerat, abductisque, quæ poterat, tor-
mentis, atque impedimentis, & ta-
men parte maximâ relicta, profici-
tur Placentiâ, pontem, pontisque
munitiones, ollis subjectis incendiariis
disjicit, sineque ullâ offensione no-
tuabundus ad Gagum pervenit.

Quibus rebus Bottæ nunciatis,
relicto Nadastio, qui Placentiam reci-
peret, mittit primò Goranum cum
Pyrochitrophorūm delectâ manu, post
cum equitatu Serbellonium, postremò
ipse omnem exercitum subsidio addu-
cit.

50 DE BELLO ITALICO,
cit. Auctis utrimque copiis atrox ori-
tur prælium. Berenclavius effrænatæ
homo ferociæ, & magnæ habitus au-
ctoritatis, Austriacorum dux occidi-
tur. Vulnerantur Pallavicinus, &
Brounius, præstantissimi viri. Multi
ex nostris milites, multi item cadunt
duces, in his de Hispaniensi exercitu
Trib. mil. Julius Deodatus Lucensis
summæ spei, nobilissimâque ortus fa-
miliâ adolescens. Austriacos certa jam
propè victoria, & toties fugatus ho-
stis, Borbonios posita incitat in de-
xtris salus, salutisque spes desperatione
quæsita. Cum insolenter irruerent ho-
stes, impugnarent acerrimè Galli,
resque esset in summum deducta di-
scrimen; Gagius, qui medium cura-
bat aciem, in quâ ipse erat Philippus
atque impedimenta omnia agebantur,
jussis extremi agminis militibus immi-
nen-

nentem morari Sardiniae Regem, accelerat ipse, ut prælio intersit, laborantibusque subveniat. Longissimum erat agmen, magnaque impedimenta, iisque qui præerat ignorantia loci deeraverat a viâ. Quæ res, retardato Gagii subsidio, majoris fuit causa cædis. Irrumpit tandem Gagius, & licet equo vulnerato dejectus, afflatusque instruere aciem, inferre signa, cohortari milites, ne labori succumbant; meminerint denique illo die, illâ horâ aut moriendum ipsis, aut ferro iter ad salutem aperiendum esse. Hoc idem facit Malibojus. Quorum virtute restituto prælio, repulsiisque hostibus, superiores discessisse nostri videbantur: ire certè, quò intenderant, perrexerunt, ad Iriamque oppidum vulneribus, & lassitudine confecti, perturbatique sese receperunt. Hostes

12 DE BELLO ITALICO,
ab inseguendo aut incredibilis audacia
nostrorum, aut suorum jaetura, aut
denique praedæ tenuit cupiditas, quâ,
captâ Placentiâ, potiti erant ingenti,
& de quâ, tormentorum maximè
causâ, celeriter est inter eos orta dis-
sensio, cum suam Subalpinus praedam,
quæ suâ in urbe, suam item German-
nus diceret, quæ suo labore, suoque
sanguine parta esset, atque iniquum
videri vociferaretur, belli alios pericu-
lorum debere, alios velle præmiorum
esse participes.

Dum hæc in Cisalpinâ Galliâ
geruntur, Rex Sardiniæ Philippum
Marchionem Balestrinatem in provin-
ciam irrumpere Genuensium jussérat
ab eâ parte, quæ spectat in occi-
dentem solem, & quam Ligures in-
colunt Ingauni. Hâc re fieri posse
arbitrabatur, ut turbatis domi rebus,
ab

ab subministrandis foris auxiliis Genuenses retardarentur, & si Albingaunum Balestrinas, aliave ad mare loca occupasset, ut Borbonii ipsi receptu, commeatuque intercluderentur. Balestrinas acceptis cohortibus iii. legionariorum, quas ex legionibus Casalensi, & Nicæensi, & item cā, quæ appellatur Maritima, deduxerat, multoque majore tumultuorum militum, montanorumque peditum coactā manu, tum etiam Cisano ex itinere castello expugnato, direptoque, atque aliquot missis, qui Castrumvetus obsiderent, ipse cum reliquis copiis Saccarellum tribus ex partibus summā vi oppugnare instituit. Ea sunt Ligurum castella Ingauorum. Anfrano Saulio, quem Genuenses Albingaunum, in eamque provinciam miserant cum imperio, cum id re-

54 DE BELLO ITALICO,
id renunciatum esset, conari Balestrinatem ea occupare castella, maturat aliquod iis auxilium subito mittere: imparatus ab legionariis, quam maximum potest ex agris, viciisque tumultuariorum militum numerum cogit, eosque eo statim jubet proficisci.

Erat forte Albingauni Marchio Beriolensis Gallici exercitus decurio cum cohortibus duabus, iterque ad exercitum habebat. Hominem Saulius appellare, & multis obtestari verbis, aliquot e suis legionariis subsidio mitteret: occasionis esse rem, non prælii; ad quam quoniam illum fortuna obtulisset, insultare diutius in finibus Reipublicæ hostium colluviem ne patetur: non de Borboniis ita Genuenses meritos esse, ut astantibus, & inspectantibus ipsis, agri vastari, castella expugnari eorum debeant. Negat

gat Beriolensis sui arbitrii rem esse aut iter intermittere, aut sibi commissas diducere copias: proinde haberent ipsis per se Genuenses periculi sui rationem, sibique consulerent. Dejectus Saulius opinione Gallici auxilii, tamen animo non deficit. Evocat Astengium centurionem, qui non longè aberat. Astengius cum non amplius lxxx. militibus partim legionariis, partim Pyrochitrophoris auxilium obsessis ferre contendit. Occurrit illi in itinere tumultuariorum manus, eique adjungitur. Interim castella arcte, graviterque, unoque tempore obsidione, & oppugnationibus premuntur. Resistitur acerrime ab præsidiariis. Accelerat Astengius, ut laborantibus subveniat. Francus Protrib. mil. de exercitu Genuensi, qui Castroveteri præerat, eruptione factâ, Subalpinorum compluribus.

56 DE BELLO ITALICO,
ribus interfectis, & captis l. in arcem
revertitur. Saccarellum autem cum lon-
giorem sustinere oppugnationem non
posset in potestatem hostium venit.
Habet illud Balestrinas contra fidem,
& deditio[n]is conditiones prædæ loco;
pecunias imperat; qui forum ibi age-
bat togatum hominem, & gravem
vexari indignissimè patitur ab suis.
Montani verò pedites Subalpini assue-
ti latrociniis, effusi per agros omnia
diripiunt, vastant. Appropinquat A-
stengius. Ejus cognito adventu, vi-
sisque militibus, quos se sequi jussérat,
subito hostes timore commoti Ca-
striveteris oppugnationem relinquunt,
ac profugiunt. Hoc idem facere Ba-
lestrinas conatur. At, fugatis monta-
nis, Astengius suorum magis virtute
fretus, quām memor paucitatis, pro-
ximos colles, & semitas præoccupari
uni-

universas jubet, & trepidantem in arcem Saccarelli Balestrinatem compellit. Tum verò ille aquæ inopiâ confectus, frumento, commeatuque omni, & fugâ interclusus, necessariam subire ditionem cogitur. In his præliis vulnerati sunt ex Genuensibus tumultuarii milites nonnulli, & Pyrochitrophori omnino vi. desiderati. Ex Subalpinorum copiis circiter lx. cecidere: sed in ditionem venerunt milites cccc., & nobilissimus homo Balestrinas ipse, & præterea duces xx. alii minores, inque his centuriones tres.

At Genuenses, repressis jam ab alpium parte, maritimoque ad occidentem litore summotis hostibus, maiore animo, studioque in reliquum bellum incumbebant, novaque Mirapicensi subsidia ad exercitum addu-

H cen-

58 DE BELLO ITALICO,
cenda submiserant, neque tamen non magnoperè perturbabantur, auditâ Philippi Regis morte, & cognitis iis, quæ ad Placentiam, Tidoniumque amnem erant gesta, verentes, ne tantæ aliquando calamitates ad perniciem serperent Reipublicæ.

Gagius defatigatum ex superioris præliai labore, ac cæde exercitum ad Iriam oppidum contraxerat, confirmabatque, indeque Dertonam progredi, intraque ipsius Dertonæ, Serravallis, & Gavii præsidia locare castra cogitabat, quò faciliùs, munitissimis, atque opportunissimis locis, quantasvis magnas hostium copias repellere posset, intereaque ex Hispaniâ, Galliâ, Genuâque subsidia, & commeatus convenienter, atque ita se reliquam belli rationem explicare posse prudenter saniè confidebat. Quæ dum parat

LIBER TERTIUS. 59

parat, atque administrat; ecce tibi re-
pentè Marchio Minensis cum dua-
bus apparet Ferdinandi Regis episto-
lis, quarum alterâ jubebat Rex Ga-
gio, exercitum, atque imperium
Minensi tradere, alterâ Castellarensi
denunciabat, uti confestim Italâ ex-
cederet. Atque ita virtute, quâm fe-
licitate major Gagius in Hispaniam
rediit imperator severitate, usu, con-
silio cum veteribus comparandus.
Erant tamen qui tardum, parcum-
que nimis esse dicerent: sed tarditatis
culpam longissima ab Hispaniâ usque
mandatorum expectatio minuebat, par-
simoniam autem nulla de alieno præ-
da etiam commendabat. Castellarensi,
qui & ipse consilio bonus, manuque
strenuus habebatur, contumacia ob-
fuerat, quâ ferocius Gagio repugnave-
rat, ne idem sibi adversus successorem

H 2

li-

licere arbitraretur, & ipsius apud Elysam Reginam auctoritas, extincto Philippo Rege, criminis loco ponebatur.

Interim magna facta erat in Hispaniâ voluntatum, & studiorum commutatio. Abhorrebat Ferdinandus naturâ lenis a vehementioribus novercæ consiliis, & Camposiano irritatus colloquio Gallis diffidebat: quædam etiam Philippi patris non probabat, inveteratâ successorum libidine immutandi semper, quæ priores fecerint: & erat ipse quoque uxori obnoxius, quæ viduæ Reginæ studiis adversabatur. Quippe hærebat animo, regnante Socero, contemptus sui, multaque erumpabant jam diuturnâ dissimulatione compressa. Novorum pars Purpuratorum obsequio erga Reges assentiri præsentibus, pars odio Gallorum, & æmulatione eorum, priore qui regno floruerant, damnare
præ-

præterita, reique publicæ causâ ad privatam obrepere potentiam pro se quisque cæperant. Nam quid aliud tot sumptibus, tot exercitibus, tot comheatibus, supplementisque quæsitum, quâm vulnera, fugas, luctus, opes paucorum, egestatem omnium? satis credulitate peccatum; satis Gallis inservitum, qui quidem bellum alant ipsis opportunum, aliis perniciosum: respicerent aliquando vastitatem Hispaniæ, quæ facta esset Italicis bellis quærendo foris regna, & dominaciones: denique commodiùs multò Philippo Regis Fr., quando armis jam non possit, pæctione, aut fœdere consuli posse. Hæc jaetabantur apud Regem, hæc edebantur in vulgus, hisque de causis raptim, atque turbatè educere Italiâ exercitum, relinquere socios, ad eaque confienda, cum satis tuto.

62 DE BELLO ITALICO,
tutò committi literis non viderentur ;
missus erat summo cum imperio Mar-
chio Minensis consiliorum gnarus
omnium, & mirâ homo in simulan-
dis negociis ingenii altitudine, maxi-
mèque admodum inimico in Gallos
animo.

Suscepto Minensis imperio Der-
tonam statim progreditur ; ad quem
cum nonnulli de Hispanensi exercitu
Trib. mil. gratulatum venissent, ejus-
que ductu sese meliora sperare dixi-
sent : Quid vos, inquit ille, meliora?
an quicquam hoc non exercitu, sed
exercitus nomine perfici posse spera-
tis ? Instantique Malibojo, ut Derto-
næ subsisteret propter ejus loci op-
portunitatem, aliter Regi suo videri
respondit ; &, signo dato profectionis,
evelli signa, & castra moveri jussit.
Fortè autem, cum iter Borbonii fa-
cerent,

cerent, acciderat, ut Marchio Novatus, qui cum x. hominum milibus primum hostium agmen ducebat, in medianam nostrorum aciem temerè illatus opprimenti facili negotio posset; utque tanto ad vincendum fortunæ beneficio uteretur, magnoperè erat Minensi auctor Malibojus. At illius mentem una occupaverat cura receptus. Itaque, spreto Maliboji consilio, ultrà Ligusticas fauces sese recipere properbat.

Interea Genuenses magnâ affiebantur sollicitudine, ne in tanto rerum motu destituerentur ab sociis, & variantibus ab spe, metuque animis, in partem disputabant utramque. Cur enim alias subito imperator? cur relicta Dertona? cur non oppressus Novatus? cur denique præcepis adeò, inopinatusque Minensis
rece-

64 DE BELLO ITALICO ;
receptus , ut consimilis fugæ videatur ?
Movebat etiam eos auctoritas Gagii ,
cujus percrebuerat sermo , quem de-
cedens habuisse inter cœnam diceba-
tur apud Augustinum Grimaldum in
Arenario suburbano . Cum enim il-
lum Genuenses nonnulli , qui salutan-
di hominis causâ convenerant , paulò
curiosius de exitu rerum percuncta-
rentur : Me quidem , inquit Gagius ,
deposito imperio , Ferdinandi Regis
consilia neque scire , neque interpre-
tari decet ; sed , si Dertonam , Ga-
viumque nostri reliquerint , non veri-
simile est , velle ab iis , aut omnino
posse Ligusticas fauces teneri , sed ulte-
rius progrediantur oportet . Occurre-
bant illa contra : Erunt igitur fidei , &
beneficiorum immemores ? optimè de se
meritos Genuenses deserent ? Quid
turpius ? loci negligent opportunita-
tem ?

tem? tantam commeatuum, tantam pecuniæ vim Genuæ collectam hostibus tradent? Regem Neapolis, cui, Genuâ amisâ, submotisque Italiâ Borboniis, nulla ferè spes, Regem solum, suorumque Regum fratrem, & consanguineum deferent? non verisimile videbatur. Itaque superabat spes, fore, ut circa Serravallem, Gaviumque consisterent, & Ligusticas saltem fauces tenerent. Verum multa in hominum vitâ accidunt inopinata, & nihil est spei, perplexisque hominum consiliis credendum. Nam Borbonii, paucis ad Octavium vicum relictis centuriis ad speciem defensionis, omnem, citra Ligusticas fauces, ad Langienses exercitum contraxerunt præter utilitatem suam, atque omnium opinionem; ipsorumque spe hostium maturior Serravallensis arcis deditio fa-

66 DE BELLO ITALICO,
ēta est. Tum verò Genuenses, ad
superiorum rerum metum additā præ-
sentium opinione, Borbonios fugere
arbitrati, mittunt ad eos Dominicum
Pallavicinum omni Italico bello lega-
tione functum apud Philippum Fer-
dinandi Regis Fr., Philippoque ipsi,
& Republicæ probatum, qui, si de-
sperarent, animum perterritis adderet,
si labarent, fidei desciscentes admo-
neret. Eorum consilio bellum Ge-
nuenses suscepisse: eorum causā, sub-
missis auxiliis, patriam præsidiis nu-
dasse: socios tam fideles hostibus tam
incitatis conculcandos, diripiendosque
ne relinquerent: neu nimis val-
dè perturbarentur adversis: loca, ho-
mines, commeatus superesse ad re-
pugnandum, exercitumque commo-
dè, & sine periculo habendum:
denique recordari debere, quoties ad
pau-

paucissimos redacti, redintegratis mox viribus unâ virtute, & perseverantiâ vicerint; quâ post Camposanctense prælium, quâ ad Velitras constantiâ exultantem in victoriâ hostem represserint: hostem ipsum aut inopiam non latrum in locis asperis, atque impeditis, aut fractum difficultate itinerum, & levium crebritate præliorum longius recessurum. Minensis, tametsi vera Pallavicinum loqui intelligeret, tamen ipse longè diversa animo agitabat ea spectans, quæ erant apud Regem in Hispaniâ constituta. Itaque ingenio usus suo in occultandis negotiis, & fortasse ab Genuensibus metuens, ne in receptu impeditetur, consilium profectionis quò diligentius obtegeret, studium manendi vehementissimè simulabat. Pallavicinum suo, sive Regis nomine sine curâ esse

68 DE BELLO ITALICO,
jubet, de statu belli, de locorum na-
turâ, Ceciliensi adhibito Genuensium
copiarum legato, consultat, denique
benè pollicetur.

Hæc a Minensi, hæc a Mu-
niaino, quicum summis de rebus
Philippus communicabat, publicè,
privatimque inculcabantur, hæc eadem
iterabantur a Gallis vel ignaris, vel
necessariâ ergâ Hispanos obsequentiâ,
conniventibus quidem certè; eratque
unus omnium sermo, interclusuros
suomet ipsos sanguine hostibus aditum,
& pro Urbis Genuæ mœnibus tan-
quam pro patriâ pugnaturos. Quibus
rebus confirmati Genuenses, & eo
decepti, quod neque causam viderent,
quare suspicarentur, neque sine causâ
suspicandum putarent, defensione ur-
bis neglectâ, ad sublevandas Borbo-
niorum copias curam omnem, & di-
ligen-

ligentiam conferunt; & , cum id Minensis studiosius expeteret, quas ad Urbis præsidium cohortes reservaverant, eas etiam Savonem versus ad conti- nendos ab eâ parte hostes, ne , ut ipse ajebat Minensis, Borbonii inter- cluderentur, proficiisci jubent.

At Borbonii eâdem usi simula- tione Marchionem Villadariensem Ge- nuam mittunt, ut coram ipse quo- que defendendæ Urbis opinionem mo- nendo, consulendo, Feginum denique ad castra locum designando excitaret. Dum autem Genuæ , atque in castris ad Reipublicæ defensionem multa con- suluntur, Respublica indefensa relin- quitur.

Sextum jam Philippus progressus Varum amnem , Galliamque Nar- bonensem spectare videbatur. Erant omnes ad litus appulsiæ actuariæ: tor- men-

menta, commeatusque exercitus con-
vehebantur ad mare; imponebantur;
mare omne, litusque nautis, navibus-
que, impedimentis, atque operis stre-
pebat, discedere properantibus. Quā
cum fierent, erat eadem in ore Gal-
lorum, atque Hispanorum de Urbis
defensione affirmatio, Pallavicinumque
Philippus, negotium ut tandem confi-
ceret, postridie redire iussérat.

Austriaci, dimisso in Cisalpinam
Galliam omni ferè equitatu, quòd
ejus in montibus inutilis opera vide-
batur, neque satis esse pabuli poterat,
& relictis, qui Dertoram, quique
Gavium obſiderent, receptā, ut di-
ximus, in itinere Serravalle, occupa-
tisque Novis, bipartitò copias divi-
idunt. Subalpini Savonem, Finarium-
que versus eruptionem facere conten-
dunt; Germani autem, Ligusticis pri-
mò

mò impetu faucibus potiuntur, cum, quæ præsidio ibi erat, Hispanorum manus, commisso vix dum prælio, sese ad suos magis recipere, quām aliena tueri cogitaret.

Postridie mane Sextum Pallavicinus redibat, ut, quò tantæ demum Borboniorum pollicitationes erumperent, videret. Atque ei millia passuum aliquot progresso nunciatur, paullò ante discessisse Philippum, omnes duces, omnem exercitum properare, atque esse in itinere. Itaque, infectâ re, in Urbem revertitur. Paucis post diebus, cùm jam Austriacorum adventu in maximâ Genuenses essent perturbatione, ac luctu, apparent a Muniaino literæ, quas scripsisse is dicitur Ovalii Hiberni callidissimi hominis admonitu, ut a Borboniis relictionis invidiam averteret in eos

72 DE BELLO ITALICO,
eos ipsos, qui relinquebantur. Insi-
mulabantur Genuenses, per inde quasi
nimiâ libertatis curâ recipere intra Ur-
bem auxilia noluissent, quæ maximè
imploraverant, aut per quasdam con-
ditiones placare Austriacos tentassent
a quibus durissima quæque patieban-
tur. Muniaino ex auctoritate Sena-
tus Pallavicinus omnium earum rerum
testis, atque actor respondit; iisque
eum sententiis, rebus, & temporibus
adeo repugnantibus scripsisse, quæ scri-
pserat, demonstravit, ut liquido con-
staret intempestivam expostulationem
longè plurimùm a vero abhorrere.
Tam autem anxia profectionis occul-
tandæ religio cò spectasse videtur, ut
impeditis circa Genuam ditione,
prædâque Austriacis, quietiorem Bor-
bonii receptum haberent.

Austriaci Genuæ appropinqua-
bant.

bant, in Arenariumque suburbanum pervenerant, magna erat in Urbe perturbatio, magna concursatio sciscitantium quo loco Austriaci, quo Borbonii essent, & augebat tumultum agrestium mulierum, virorumque turba, quam, adventantibus Austriacis, repentinus in Urbem pavor compulerat. Erat hostis ad portas, nullum foris auxilium, nullum intus præsidium, non pecunia, non milites, exhausto ærario, distracto exercitu, paucis relictis cohortibus, iisque ex transfugarum genere infidelissimo suppletis. Urbana cum vocaretur ad arma plebs aut nomina non dabat, aut dilabebatur. Irritata enim Borboniorum receptu, & capta compendio, quod locandis operis, venalibusque vendendis belli tempore fecerat, detestabatur magis socrorum perfidiam,

K quam

74 DE BELLO ITALICO,
quàm hostium horrebat adventum,
minusque servitutis quietæ opinione,
quàm ancipitis belli metu perturba-
batur. Apud Patres variæ erant sen-
tentiaæ, & erat magis in promptu,
quid sequerentur, quàm quid sequi
e Republicâ foret. Mittendum tamen
Escrerium castrorum Præfectum cen-
suerant, qui Brounii eliceret animum;
namque is Austriacis tunc copiis, ab-
fente Bottâ, præerat. Sed cum acer-
bius esset Escerius tractatus, & ne-
gligenter auditus, missi sunt Rayne-
rius Grimaldus, & Augustinus Lau-
mellinus, qui, Brounio convento,
ita locuti sunt: Bellum Genuenses ne-
mini, minimèque omnium Reginæ
Ungariae intulisse, quam semper sin-
gulari observantiâ coluerint: ejus rei
testimonium esse, quòd eorum Lega-
tus nunc quoque Viennæ apud ip-
sam

sam sit, neque certè, nisi salvâ amicitiâ, liceret esse: ad Borboniorum societatem coactos descendisse, atque omnia priùs de compositione expertos; arma sumptuose defendendi sui causâ, ne sua sibi eripi si inermes sinerent, ignavissimi mortalium habarentur. Quarè neque infectandos videri, qui sua defenderint, neque hostium numero habendos, qui nunquam ab amicitiâ discesserint. Immo verò acerbissimorum hostium, inquit Brounius: quid enim sinè vobis Borbonii potuissent? iis vos auxilia, vos commeatus subministrastis, & sexenium ferè, frustraque nitentibus vos soli, Genuenses, patefecistis aditum ad ea conanda, quæ si valuissent, Austriacum in Italiâ nomen deletum cœset. Irent properè, Senatuique renunciarent, omittendum esse in præ-

76 DE BELLO ITALICO,
sentiâ amicitiæ nomen, easque leges
acciendas, quas victoris ira impo-
suerit. Missurum se cum iis Comi-
tem Goranum, qui cas perferret, Se-
natuique descripto pronunciaret.

Biduo, quo hæc gesta sunt,
Novis Botta profectus ad exercitum
advolavit, ne quis deditæ Urbis glo-
riam, prædamve alius interciperet, &
improvisum accidit Austriacis incom-
modum. Nam cum in ipso Porciferæ
amnis alveo tetendissent, qui latissi-
mus est, & erat a diuturnâ serenita-
te exsiccatus, tantus repente imber
coortus est, ut nunquam illis locis
majores aquas fuisse constaret, & mi-
lites, tabernacula, equites, equique
rapidissimo amne abrepti gurgitibus
hauritentur, cäque tempestate homi-
nes ad mille perirent.

Bottæ adventus, ut in malis,
gratus

gratus Genuensibus fuerat, propterea quòd recordatione civitatis, quâ familiam suam cum suffragii jure honoris causâ donaverant, & affinitatis, quæ erat ei cum nonnullis Genuensibus, facilem, mitemque sperabant. Ad quem cum Augustinus Laumellinus, & Marcellus Duratius (nam valetudine Grimaldus impediebatur) in castra venissent, precibusque ab eo petissent, ne hostis animo, qui civis esset, ad communem quodammodo patriam evertendam accederet, eum ingressos in sermonem Botta interpellavit, & loqui plura prohibuit: Quid enim, inquit, verbis opus est? aut resistendum vobis est, aut statim facienda deditio. Si resistitis, ego Urbis ruinam aëtutum futuram puto; sin ditionem facitis, accipite. Explicat codicillos, in quibus ejusmodi erant

78 DE BELLO ITALICO,
erant scriptæ conditiones: portam Ur-
bis unam statim traderent: quæ in
arce Gavii, quæ item in Urbe præ-
sidia essent, se uti Austriacis dederent,
Senatus censeret: Austriacos bellum
gerentes, eorumve socios oppidis, ar-
cibusque reciperen: omnes Reipu-
blicæ portus, stationesque Austriacis,
sociisve nautis, Navarchisque paterent,
atque immunes essent: adversùs Au-
striacos, eorumve socios hostile quic-
quam ne tentarent Genuenses, neu
tentari paterentur ab suis: arma,
commeatus, tormenta, quæ Gallorum,
Hispanorum, ac Neapolitanorum es-
sent, sinè morâ traderent; qui item
Galli, Hispani, Neapolitanive milites,
ducesve essent apud ipsos, eorum si-
nè ullâ exceptione nomina profiteren-
tur: qui bello capti, quive transfu-
gæ ax Austriacis essent, rectè omnes
red-

redderent: Dux, cumque eo Senatores sex Viennam proficiscerentur, ad voluntique Reginæ pedibus clementiam ejus implorarent: obsides ea ita futura Senatores quatuor darent Mediolanum deducendos; & tricies HS., quod exercitui congiarii nomine donaretur, penderent in praesenti, & tantumdem præterea pecunia Comiti Cotechio Italici exercitus Quæstori curarent, quantum conveniret: de his omnibus rebus xx. horarum spatium ad deliberandum haberent. Hoc a me, inquit Botta, beneficium habetis, ut aliquæ sint conditiones, quibus vitam, ac libertatem pacisci possitis; quas non ademisse erit vobis argumenti loco, me nec humanitatis, nec, quando ita vultis, patriæ oblitum esse. Si cui verò conditiones latæ graves, atque acerbæ videantur,

re-

80 DE BELLO ITALICO;
reputet ipse secum, quantò illa gra-
viora aestimanda sint, expugnari do-
mos, diripi fortunas, abstrahi in ser-
vitutem, cædes fieri, incendia, rapi-
nas, quæ omnia necesse est accident
victis, victoribusque parere recusant-
ibus. Perlectis Legati conditionibus,
auditisque Bottæ minis ingemuere, &
quò sunt, quæ præter opinionem ac-
cidunt, acerbiora, eò vehementius
Bottæ oratione commoti sunt. Facilis
enim qui putabatur, ad eas condi-
tiones, quas Senatui Goranus edide-
rat, duriores ipse multò addiderat: ut
autem spatum intercedere posset, dum
his malis remedium aliquod invenire-
tur, negarunt Legati **xx.** horarum
negotium illud esse, in quo de to-
tius Reipublicæ statu ageretur, cum
præferrim lege apud ipsos sancitum
esset diligenter, ut, nequid eadem die
de

de eâdem re & consuleretur, & statueretur, neve quid prius statueretur, quâm Senatus antea cognovisset, & Concilium postea Minus approbasset. Tum Botta barbarè irridens, quam vos mihi, inquit, legem, quem Senatum narratis? una est hodie vobis lex parere victori, neque armatis hominibus cogitandum est, quid vester ille Togatorum conventus decernat. Legati, desperatâ re in Urbem revertuntur.

Habetur statim noctu Senatus: ac tametsi plerique accipiendas confessim a victore leges, &, positâ feroaciâ, fortunæ cedendum existimarent, tamen non deerant, qui in extremis rebus ab animi magnitudine auxilium petendum esse arbitrarentur, constantiam, & fortitudinem, veterumque Romanorum non accomodata tempo-

L *ribus*

82 DE BELLO ITALICO,
ribus exempla usurparent, præstareque
dicerent omnes perpeti acerbitates,
quām tantā acceptā ignominia, &
libertate amisā, precariā salutis spe
pendere. Vicerunt ii, qui neutro-
rum, neque approbatā, neque im-
probatā sententiā, placere sibi cense-
bant, uti antequām quicquam de
tantā re statueretur, evocarentur Præ-
fecti copiarum, deque statu mœnium
Urbis, ac defensorum interrogarentur.
Evocati raptim, interrogatique nūm
his mœnibus, his militibus defendi
Urbs posset, ad unum omnes non
videri responderunt. Senatus, cum
nihil in mœnibus, nihil in militibus
præsidii esset, & præsenti vi cogere-
tur ad iniquè paciscendum, movere-
tur autem misericordiā populi sui,
quem in expugnatione Urbis diripien-
dum, atque interficiendum videbat,
necel-

necessitati parendum censuit. Sic fugâ sociorum, infirmitate præsidii, terrore præsentis exercitus inducti Genuenses, compulsi, coacti conditiones a Bottâ latas accipiunt. Fit in eam sententiam S. C., quo ex S. C. Gavii arx munitissima Austriacis deditur, frementibus præsidiariis, ægrèque ipso arcis Præfeto Joanne-Lucâ Balbo ferente, jussu Senatus ad ditionem compelli, cum duodecimum jam diem summâ vi oppugnantem Picolominæum contemnerent. Mittit ipse continuò Botta, qui portam occupent, quæ ad Pharum, novorumque mœnium ambitum pertinet, neque eâ contentus mittit etiam, qui Thomasianam portam obtineant, quæ in veteri Urbis muro ædificata est; cum Legati Reipublicæ infirmari conditiones frustrâ testarentur, si duas pro unâ portas occuparet; ille autem

L 2 por.

84 DE BELLO ITALICO,
portam nequicquam tradi diceret,
quæ introitum non daret in Urbem.
Harum enim portarum situs is est,
ut altera alteri includatur, neque adi-
ri ad alteram nisi per alteram pos-
sit. Urbs autem ipsa dupli muro-
rum ambitu veteri, novoque cingitur.

Oppressâ Genuâ, fugatis Borbo-
niis, insperatâ rerum commutatione
elati Austriaci, naetique ex diurnâ
egestate copiam subito rerum omnium
majores sumere spiritus, majoraque
multo agitare animo cœperunt, neque
posse ad ea conficienda quicquam
deesse arbitrabantur, cum Urbem ha-
berent refertissimam, quam primum
consilium erat penitus exaurire; &
iis, quibus vitam, atque arma relin-
quebant, mala minitari, spoliaque
omnia extorquere instituerunt.

Quæstor Cotechius, cum in Are-
na-

narium suburbanum venisset, petiit statim a Senatu per literas, uti nobiles sibi aliquot daret, quibuscum colloqui, & de summâ, quæ Reginæ Ungariæ nomine curanda esset, convenire posset. Gravissimi viri, & summis honoribus usi Joannes-Baptista Grimaldus, & Laurentius Fliscus designantur, qui eâ de re cum Bottâ, & Cotechio agant: atque iis, cum ad Quæstorem venissent, priusquam colloquerentur, ipse ultrò Cotechius edictum obtrusit, quo Senatus compellabatur, & in quo de clementiâ Ungariæ Reginæ erga Genuenses multa prædicabantur: ejus beneficio suis legibus vivere, quos in potestatem redigere belli jure potuissent; & ne nunc quidem id illam agere, ut omnia illata bello damna dissolvantur ab Genuensibus, & compensentur pecuniâ, quod tamen esset æquif-

86 DE BELLO ITALICO,
æquissimum; sed multùm remittere,
exiguâque esse parte contentam. Da-
rent millies octingenties HS. tribus
descriptum pensionibus æquis; qua-
rum ex quâ die, quâve horâ hæc
scripta, editave postulata essent, uti ex
eâ die, eâve horâ intra viii. , & xl.
horas prima pensio, altera intra octa-
vum diem, intra quintum decimum
tertiâ solveretur. Ni id ad certam
diem factum sit, Reginam suæ obli-
tam mansuetudinis igni, ferro, omni-
que cladis genere in Genuenses ani-
madversuram. Legati demonstratâ,
deploratâque ærarii inopiâ, orant ho-
minem, atque obsecrant, ne civitatem
atroci evertat edito, quod futurum
provideant, si tot malis confecta alio
insuper tributo, ac fœnore trucidetur;
multaque & de iniquitate imperandi,
& de acerbitate exigendi conquesti
sunt.

sunt. Ad ea nihil Cotechius, nisi parvulam temporis dilationem multis precibus expressam concedere. Re Senatui nunciata, cum propter negotii gravitatem, temporisque angustias, exploratis omnibus rebus, quo con fugeret, non esset, decurritur ad ultimum illud miserum, & grave, quo ne turbulentissimis quidem Reipublicæ temporibus nunquam antea ventum erat, uti pecunia, quæ est ad Georgii, efferatur, ex eâque prima pensio solvatur. Erat illa quidem publicâ ibi fide non solum ab Genuensibus, sed etiam a reliquis plerisque Italî, ac Transalpinis deposita pecunia, eamque Georgianæ mensæ tuendæ Octoviri diligentissimè adservabant; sed extremis malis aliis malis remedia dabantur, Tot, tantique acervi nummorum partim in triremem impositi, partim plau-

plaustris exportati terrâ, marique deferebantur in Arenarium suburbanum ad Austriacum Quæstorem palam inspectante populo, atque ingemiscente. Et Botta flagitare pabulum, flagitare frumentum, tabernacula, vecturas non desistebat increpitans, minitansque, & cujus modò rei nomen reperire poterat, hoc satis esse illi ad cogendas pecunias, vexandosque Genuenses videbatur. Contrahebat naves, bellumque adversùs Neapolis Regem parari, idque Genuensium commeatibus, atque auro administrandum esse dictitabat; seu quòd istud, si Genuam cepisset, a Reginâ Ungariæ mandatum haberet, sive eo quòd desiderium ejus interpretaretur, bellique apparatu præveniret. Namque Regina ardenti, veterique Neapolim cupiditate rapiebatur, quam cupi-

cupiditatem tot jacentem adversis, tempus opportunum, & secundæ subitores excitaverant, accendebantque turbandarum rerum nunquam abjecta spes, irritique semel ad Velitras dolor conatus.

At Neapoli, hoc literis, nunciisque divulgato rumore, trepidatur. Carolus Rex, etsi Ferdinandi Fr. egregiam in se voluntatem ex literis cognoverat Plumbini, Ilvaeque Principis, quem suæ Præfectum domus, auditâ Philippi Patris morte, in Hispaniam miserat; neque dubitabat, quin, illato bello, Hispanorum auxiliis defenderetur, tamen rei ejus moram, temporisque longinquitatem timebat, quod exercitus sui receptu, novisque regni consiliis occupatus Frater non ita celeriter juvare eum poterat. Relinquebatur, ut suis se copiis tueretur: sed

M vete-

50 DE BELLO ITALICO,
veteranæ Italico bello distractæ, ac
vhementer erant diminutæ, reliquæ
ex provinciali delectu ita recentes, ut
neque expectandum ab iis solis, ne-
que committendum iis quicquam esse
videretur. Itaque non egredi regno,
quod fuerat Veliterno bello utilissi-
mum, neque hostibus, si advenissent,
occurrere cogitabat, sed communitis
ad regni fines, defensisque arcibus, re-
pugnare, intereaque veteranas suas, at-
que auxiliares Hispanorum copias, quæ
infesto Britannis mari, ægerrimèque
coactis actuariis, Neapolim identidem
commeatibus confluabant, expectare,
&, si gravius accidisset, in Siciliam
navigare constituerat. Verùm Austria-
corum spem, metumque Neapolitano-
rum Caroli Regis videtur fortuna
quædam dispulisse, quæ aliam Bri-
tannis, Regique Sardinix, aliam Au-
striacis

Austriacis mentem injecit. Britanni propiorem multò, atque infestiorem hostem Gallum persequi, in Galliamque propterea penetrare Narbonensem cupiebant, illà etiam spe ducti, fore, ut adventu suo per causam religionis excitarentur in Occitaniâ seditiones, conflattoque domi bello, abstraheretur Galliae Rex ab oppugnando Belgio, ad sua-que defendenda revocaretur. Sardiniae Regi non iisdem de causis eadem erat mens. Ille neque longius a finibus suis, hostem veritus, discedere Germanos, neque receptâ Neapoli, nimirum convalescere suis utile rebus arbitrabatur, implicatisque bello Gallis, magis libero solutoque animo Savonein occupare, eâque occupatâ (quod erat illi maximè propositum) optimo tandem portu potiri meditabatur. Villetius Britanorum, & Riccæcurtius Austriacorum

M 2 Lega-

92 DE BELLO ITALICO,

Legati in Arenarium suburbanum conveniunt, eoque Mircianensem Comitem Sardiniae Rex mittit. Cum Britanni Sardiniae Regi cuperent, Austriae autem Britannis obsequi cogerentur, constitutum communiter est, ut, deposito invadendae Neapolis consilio, in Galliam quamprimum Narbonensem eruptio fieret, eoque Brounius proficeretur, ad quem summa imperii respiceret.

Rex Sardiniae ex maximâ in Bormiensi valle itinerum difficultate Ligusticam nactus oram, quæ est ad occasum solis, cum omni ferè exercitu suo Savonem oppidum ingressus, arcem ad ditionem compellere statim non potuit. Defendebat eam Augustinus Adurnius Genuensis excellenti virtute; neque ullâ denunciatione periculi, aut desperatione auxilii, aut de-

denique defensionis iniquitate permovebatur. Nam, quod erat, ut diximus, in deditio*n*is conditionibus adscriptum, ut ne adversus Austriacos, eorumve socios hostile quippiam Genuenses tentarent, neu tentari patarentur ab suis, ejus usi fœderis calumniâ Britanni postulaverant, ne, quæ adversus arcem instituebantur, Subalpinorum opera a præsidiariis disturbarentur, adeout jugulum armatis hostibus priùs Genuenses dâri cogarentur, quâm se defendere possent. Relictis Rex cohortibus, quæ allatis, & constitutis quietissimè tormentis arcem oppugnarent, ipse Finarium progressus, receptis arcibus, oppido potitur, quæ causa imprimis Italici belli fuerat. Aliquantum fuit ad Albinatemulum moræ, quæ urbs est in finibus Liguriæ loco posita excelsa, & arce.

arce satis munitâ. Sed ea quoque ad-
vectis mari tormentis, octavo capitul-
die. Dejectis inde Montealbano, Vil-
lâque Francâ hostium præsidiis, Ni-
cæam Rex venit, pustularuïnque ibi
morbo tentatus lenissimo, paucisque
propterea diebus recreatus reliquam eo
in oppido agere hyemem constituit.

Hispani, Gallique in fugam con-
jecti nihil de resistendo cogitabant,
sub adventumque hostium omnibus
statim locis excedebant, Varumque
flumen transgressi sua ipsi, & aliena,
necui essent Austriacis insequentibus
usui, evastabant, parsque tandem in
Galliam Narbonensem ultimam peni-
tus recesserant, pars intra Allobrogum
saltus, montesque sese abdiderant. Ita
Borbonii Italiâ cesserunt non tam ho-
stium virtute, quam suis devicti con-
siliis.

Brou-

Brounius, præmisso terrâ Gorano, qui loca exploraret, extremumque carperet hostium agmen, quique ad Tropæam in ipso expeditionis initio jaculo transfixus interiit, ipse ab Arenario prosperâ tempestate solvens, Britannicâque ad Villamfrancam navi delatus, Nicæam biduo post pedibus pervenit: & cum intelligeret in illis locis sibi bellum gerendum, ubi propter itinerum angustias, agrique minime uberis naturam, & per quem etiam superioribus diebus hostis prædabundus incesserat, futura esset in magnis res difficultatibus, atque undè xl. ante annis Princeps Eugenius tantæ auctoritatis imperator, gravi accepto incommodo, profugisset; non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque, conuento Rege Sardiæ, communicatisque consiliis,

cum

96 DE BELLO ITALICO ,
cum supportaturos Genuâ tormenta ,
commeatusque Britanni in se recepissent , expectabat ipse , dum reliquæ ex
Subalpinis , Galliâque Cisalpinâ , Ligu-
riâque ad eum copiæ convenienter , iis-
que augerentur , quæ , extremâ jam fa-
me coactâ ad dditionem Dertonâ , ad-
ventabant ; atque omnibus rebus pa-
ratissimus non dubitabat , quin bellum
ex sententiâ conficeret , ad eamque
gloriam , cumque diem properabat ,
quo ipse , perdomitâ Galliâ Narbo-
nensi , Principi Eugenio rei gestæ fa-
mâ anteponeretur .

At Genuæ Austriaci jure belli ,
& patientiâ abutebantur deditorum .
Nam Botta hibernorum instrumentum ,
aliaque multa , Cotechius alteram pen-
sionem suo more flagitabant , cædem
videlicet , incendia , rapinas , ni id ef-
set celeriter factum , denunciantes . Se-
natus

natus jam a principio summos viros
Cæsarem Cattaneum, qui biennio
post Dux fuit, Matthæum Franso-
nium, Augustinum Gavottum, Au-
gustinum item Laumellinum proficiisci
Viennam jussérat, qui Reginam de
his rebus certiorem facerent, iratam-
que placarent Reipublicæ. Verùm ne
hoc quidem juris obtinere potuit, ut
clarissimorum Civium legatione totius
exitium Civitatis deprecaretur. Adem-
ptâ spe deprecationis, calamitates au-
gentur, efflagitationes, minæ. Tantæ
conficiendæ pecuniæ ratio quæreba-
tur. Tresdecim viri huic negotio
præficiuntur. Tributum extra ordi-
nem locupletioribus imperatur. Erat
tamen ad id, quod vehementissimè
flagitabatur, peregrinum. Effertur
iterum ex Georgianâ mensâ argentum,
eoque altera Austriacis pensio solvi-

N tur.

98 DE BELLO ITALICO,

tur. Quâ vix dum solutâ , expo-
scitur statim tertia. Fit magnus do-
lor, & gemitus populi , totiusque
admiratio Italiæ , tam grandem , tam-
que impudentem Genuensibus mul-
ctam irrogari , neque aliud crima-
ri , quâm voluisse ab sese potentio-
ris injuriam propulsare . Ipse Benedi-
ctus XIV. non tam , quòd Pontifex
esset , paternâ quâdam benevolentâ ,
quâm quòd communem Italiæ for-
tunam miseraretur , cuius periculum
in Genuensium calamitate agebatur ,
omni a Reginâ studio contenderat ,
ut leniret se tandem miseræ , atque
oppressæ Civitati , imperatæque pecu-
niæ partem remitteret . Ac primò au-
toritate Pontificis commota flecteba-
tur animo Regina , Legatoque ejus
partem remittere pecuniæ benignè re-
ceperat , postea verò vel inopia pecu-
niæ ,

niæ, quæ erat ei ad maximum bellum necessaria, vel eorum adducta consilio, qui Genuenses oderant, præcisè negavit; &, quasi facilitatis pœniteret, non solum tertiam exigi subitò pensionem, sed etiam sexcenties HS. hibernorum nomine imperari jussit. Tum verò nemini dubium fuit quin planè totius impenderet interitus Reipublicæ. Adeunt Bottam Legati, orant, atque obtestantur, ut, si quis locus misericordiæ relinquatur, det aliquam extrema tolerantibus veniam. Flecti Botta videbatur, at Co-techius concitabatur, cum interim miseri jaçtarentur Genuenses, & crudeliter illudarentur. Sed perseverantibus Legatis Botta respondit: Nequicquam ejus Reipublicæ inopiam prætendi, qui cives habeat ditiissimos: cum adeo patriam amarent, atque ejus incom-

100 DE BELLO ITALICO,
modis tam vehementer commoveren-
tur, satisfacerent illi de suo, qui ma-
ximam apud exteros populos pecu-
niam occuparint. Quæ Bottæ man-
dita contra jus omne publica privatis
permiscentis cum Senatui renunciata
essent, extremumque, si rejicerentur,
malum instaret; omnes autem quibus
Viennæ, Mediolani, reliquisque in
locis pecunia erat in nominibus, for-
tunas suas pro Reipublicæ salute li-
bentissimè offerrent, iisque caveri,
oppigneratis Reipublicæ vestigalibus,
æquissimum videretur, de his rebus
omnibus Dux ad Concilium Majus
retulit.

Quo in Conclilio nonnulli nobi-
les, cum vel propriis impediti malis
Reipublicæ non satis calamitate mo-
verentur, vel rerum ignari in publicâ
obligata fide bona quoque sua, cor-
po-

poraque obligari falso crederent, conati sunt, cum perrogarentur sententiæ, strepitu, admurmuratione, turbatis denique suffragiis impedire, quominus decerneretur. At Philippus-Franciscus Spinula grandis natu, juris-que consultus, cum silentium fecisset, consenuisse se, dixit, in Republicâ, neque unquam ejusmodi turbis nobilissimum Conventum agitari vidisse: debere quidem ferendorum suffragiorum libertatem servari, sed turbandorum licentiam a dignitate loci, atque hominum, qui nihil sapere plebejum deberent, longè abhorrere. Hic tum Augustinus Gavottus surrexit, & placere sibi censuit, ut cognoscendæ rei spatiū daretur iis, qui non seditionis cupidine incitati, sed rei prolapsi ignoratione infremuerint. Visa est æquior sententia; itaque Concilium dimis-

dimissum est. Cum autem Botta, immutata repente voluntate, non syngraphas sibi dari, sed numeratam appendi pecuniam juberet, res dilata est, totaque demum, conversis temporibus, populari motu interpellata restituit.

Non remittebat interim furor flagitantium, minitantium Austriacorum; neque in Urbe solum, sed in vicis, caitellisque singulis, ubi reliquæ Austriacorum copiæ ad divexandam Liguriam cum Bottâ relictæ hiberna constituerant, eadem denunciabantur, eadem imperabantur, acerbissimèque exigebantur. Ipsum in portum ingressa Britannica navis bellica Urbem, portumque inaudito prædandi genere habebat infestum; dicebaturque a Rege Sardiniae, cuius arbitrio Britannica ad mare inferum classis administrabatur, eo consilio submissa,

ne

ne opulentæ Urbis præda omnis Austriacis cederet : ægrèque is tulerat, illos, ipso neglecto, cum Genuensis transigisse. Comes Christianus Ligur, magnus Scriba Mediolanensis, Genuam improvisò advenerat, certamque, non consentiente Senatu, cuius erat is beneficio cum suffragii jure civis Genuensis, tabellariis Mediolanensis sedem constituerat, datâque iis immunitate, discesserat. Damnati majestatis, vinctique Rivarolæ turbulentissimi in Corsicâ hominis filii, seditiosi ipsi solvuntur, exorante quidem Bottâ, sed armati, & victoris preces imperantis habere vim videbantur. Erat in Urbe justitium quoddam, nihil invitis Austriacis Senatus, nihil reliqui poterant Magistratus. Movet maximè multitudinem sui Ducis, prout videbatur, spreta majestas.

Nam,

Nam, cum mos esset, quoties prodiret in publicum, ut instructi milites Reipublicæ fora, viasque obsidebant, hanc honoris speciem removeri Dux, sive casu jusserat, sive temporis iniquitate commotus: id tamen in Austriacorum importunitatem conferebat vulgus inquietum, suspicax, &, præoccupatis semel animis, etiam fortuita durius accipiens. Contemnebatur nobilitas, maledictis omnes, contumeliosisque vocibus infectabantur; atque ita ad jaēturam rei familiaris adjungebatur contumelia, quam pati Itali homines difficillimè possunt: etatque utrumque acerbum admodum ferocissimo populo, & lucri cupidissimo. Opifex, & tabernarii aut se suis artibus removerant, aut palam vi, malo, plagis adducebantur, ut merces venderent, non quanti esset æquum,

æquum, sed quanti cogerentur. In his angustiis minuebantur. ab opulentioribus sumptus, egentiumque propterea, & perditorum numerus augebatur. Nonnulli ex nobilitate, & cujuscumque loci honestiores, patriæ eversionem cum audire mallent, quām videre, cum liberis, & uxoribus profugerant, multoque plures profugiscent, nisi Concilii Minoris decreto fuga repressa esset, quo decreto Senatori, nobilive, qui Concilio Mino-ri interesset, abesse ab Urbe ad annum verabatur, mulctaque dicebatur, si abesset: adeo, desperatis omnibus rebus, plena erant omnia mœroris, luctus, & tristissimi cujusdam silentii. Austraci contrà milites, ducesque vagabantur paucim lœti, atque erecti cum ingentibus minis, & barbaro, atque immanni terrore verborum, ocu-
O lis,

lis, manuque loca, domosque designabant, quas occuparent, quas prædarentur. Est Genuæ locus, extruso mari, magnificè exstructus, ubi publicè, privatimque merces asservantur diligenter. Eò irrumpentes Austriaci insolenter obequitabant, & mercatorum bona suam esse prædam dictantes, omnium ejus ordinis odia in se stultissimâ jactatione concitaverant. Audiebantur voces quasi vaticinantium: madefactum iri minus octo diebus Genuam sanguine, futuramque stragem cæde ipsâ fœdiorem. Ipse imperator Botta Legatis Reipublicæ pro patriâ orantibus dicebatur dixisse, nihil se Genuensibus præter oculos relieturum, quibus miseriam possent Civitatis, atque Urbis flere vultatem.

Brounius, transducto Varum flu-
men

men exercitu, cum lxiii. cohortibus, quo in numero xx. erant Subalpino-
rum, & xlv. equitum turmis in
Galliam Narbonensem eruptionem fe-
cerat, &, cum mare tenere, com-
meatusque vellet, qui Britannicis ab
Genuâ navibus supportabantur, pri-
mùm omnium Antipolim oppugnare
cogitabat; quâ captâ, reliquum fa-
cile bellum explicare posse confide-
bat. Nulla erat Hispanis permanen-
di in Galliâ voluntas, nullæ Gallis
eo loco ad resistendum vires. Qui
ex Italiâ redierant continuis præliis,
atque itineribus attriti vix se sustine-
bant: qui a Belgio abstracti subsi-
dio accurrebant, atque expectaban-
tur acerrimè, aberant longius. Ho-
stes imminebant; legebant littus Bri-
tanni; & seditionis in Occitaniâ ani-
mus accesserat. His omnibus rebus

O 2 tui-

108 DE BELLO ITALICO,
tantus, adventu Austriacorum, uni-
versæ provinciæ terror inciderat, ut
alii res suas in Lerinam, Planasiam-
que insulas, quâ minimè adire hostis
videbatur, conferre properarent, alii,
projectis omnibus, longioris fugæ
consilium caperent. Massiliæ, Telonis,
atque ipsas ad Aquas Sextias, ubi
Philippus Hispani Regis Fr. consti-
terat, metus erat summus, & de
ditione sermo nonnullus, jamque
corrogabantur pecuniæ ad direptio-
nem, cædemque redimendam.

Sed debebatur fatis, ut Galliæ
salus, Italiæque libertas unâ Genuen-
sium virtute staret. Nam, cum ad
oppugnandam Antipolim tormentis
opus esset, eaque asportari, suppor-
tarique Genuâ placeret, misit conti-
nuò Botta magis ad speciem officii,
quàm quòd denegaturos crederet,
qui

qui ab Duce, Senatuque peterent, uti ea sibi confessim traderentur. Negavit Dux concedi cuiquam posse, quæ uni Reipublicæ in defensionem reservarentur; neque decere Senatum, qui ad patriæ custodiam delectus esset, ipsum tradere aliis patriæ præsidia. Quando verò omnia vi, minisque agerentur; quid Botta precibus peteret, quæ per vim posset auferre? Hoc accepto responso, aliquot statim milites profici sci Botta jussit, qui tollenda e mœnibus tormenta, asportandaque curarent. Hic tum populus, atque universa multitudo paulo apertiùs queri, & clamare cœperunt: creptum argentum, creptam libertatem; etiamne constituta a majoribus præsidia, atque ornamenta Urbis barbari eriperent? id enim verò agi, & parari ut, inermes cum fuerint

Ge-

Genuenses, pecudum more jugulentur. Namque erat callidè vulgatum, & temere creditum, futurum paucis diebus ut omnia ferro, flammâque delerentur: & nobiles, qui Minori intererant Concilio, sueti antea severissimâ religione occultare arcana Reipublicæ, nihil jam de Bottæ minis, immanique Austriacorum cupiditate reticebant. Ipse Dux Brignolius in tantâ rerum perturbatione, incredibili animi robore, consiliique præstantiâ neque nimis populari concitationi indulgebat, neque satis repugnabat. Venientes enim ad se cuiuscumque generis homines, impotentissimumque Austriacorum dominatum, & plebis jam ex dolore insanientis rabiem commemorantes leniebat magis, quam coercedat, ne aut coercendo Austriacorum vim approbare videretur, aut inci-

incitando armati exercitus furori populum, tamque Rempublicam objiceret. Simul videbat populares motus, si leves sint, facile quiescere, si implacabilius exarserint, ambiguis verbis multò magis inflammari. Itaque moderabatur orationi suæ, temporique, & Reipublicæ serviebat.

Sed tot publicis, privatisque de causis ingentem in populo irarum mollem tacitè jandiù grassantem inopinatus repente casus accedit. Asportabatur æneum ab Austricis mortarium, quo uti in bello consuevimus ad ollas jaciendas incendiarias. Degravata forte pondere via subsedit, mortariumque dejectum est. Illi plebem, ut educeret, accire, & repugnantem vi, verberibusque cogere incipiunt. Agebantur hæc in frequentissimâ Urbis parte, quæ Porta Auria dicitur,
erat-

112 DE BELLO ITALICO,
eratque ingens multitudo, majorque
multo rei cognoscendæ studio conve-
nerat. Quâ ex frequentiâ proripit se
subito singulari puer audaciâ, &,
inceptone opus esset, reliquos inter-
rogans, saxum in milites jecit. Fit
magna continuò lapidatio. Dant sese
in fugam male mulcati milites; qui-
bus fugatis, & clamore sublato, ex-
cipit rursus ex omnibus Urbis parti-
bus clamor. Vocatur ad arma po-
pulus. Tumultuantur; direptâque odio
gentis Austriacæ tabellariorum Me-
diolanensium domo, ad fores Præto-
rii, in quo erat armamentarium,
catervatim convolant, arma sibi da-
ri postulant, arma clamitant. Habe-
batur eodem tempore Senatus, qui
ferocientis multitudinis fremitu com-
motus, grandes natu cives, quos au-
toritate, & populari gratiâ præstare
cogno-

cognoverat, ire statim, plebemque blandissimè appellando sedare jussit. Quorum oratione, maximoque coorto imbri, plebis paulisper impetus refedit, cum potissimum, nocte ingruente, timeretur. Mittitur etiam ab Senatu Nicolaus Jovius, qui Bottam commonefaciat; videret, quid ageret, quò progrederetur: ignoscendum plebi, quæ militum commota injuriis dolorem suum vehementiori animi contentione persecuta fuerit: tumultum vix potuisse hesternâ die ab Senatu comprimi internunciis nobilissimis viris: plebis patientiam ne ultra, quam satis est, tentaret: orare, monere Senatum, & denunciare etiam, caveret, ne res neglecta maximæ denique Austriacis fraudi foret. Ad hæc Botta jam a principio plebem despiciens Genuensem, neque se temeritate vulgi

P com-

commoveri respondit, neque arbitrari milites suos, qui gravissima prælia fecerint, Borboniosque devicerint, furentis plebeculæ ululatu posse terreri. Sed nihil in bello oportere contemni ea quoque res docuit, pravoque esse usum consilio Bottam, qui, dimissis in diversa hiberna copiis, paucisque apud se relictis cohortibus, despicerit imparatus tot hominum milia, tantosque sine armis terrores jecerit.

Postridie mane minaci vultu, intentisque armis centum Urbem Pyrochitophori ingrediuntur. Horum adventu redintegratur tumultus. Jaciuntur undique lapides, iterumque ad arma conclamatur. Fugam Pyrochitophori arripiunt. Naëta plebs duces Bavam, atque Afferetium, audaces homines, nec infacundos, arreptis, quæ
cuique

cuique fors offerebat, armis, adductisque tormentis vias, quæ ad portam pertinent Thomasianam, occupat omnes, easque trabibus inductis præsepit, sic parata, (ut videbatur) quidvis perpeti, & conari ut mallet, quām non se a perpetuā avarissimorum hostium importunitate liberare.

Austriaci, redintegratis viribus; acriusque in plebem impetu facto, eam repellunt, quā repulsā, unoque capto tormento, audaciūs jam cum parte equitatus sese in viam, quæ appellatur Balba, effundunt. Sed lapidum, jaculorumque multitudine, quæ undique ex tectis etiam, ac fenestrīs mittebantur, perterriti, rursus ad Thomasianam sese portam recipiunt.

Senatus iterum per Legatos suos liberiūs jam, constantiūsque monere Bottam, ne incitatis militibus effera-

P 2 tam

116 DE BELLO ITALICO ,
tam plebem , armorum suorum glo-
riam insanienti plebi committeret : pro-
gressum præcipitem , regressum incon-
stantem esse . Ille contra nihil nisi
atrox , & sævum cogitare , & loqui :
succensere Senatui , contemnere ple-
bem , minari omniibus . Ac spretis Le-
gatorum monitis , quas Novis , quas
in Ligusticis oris esse jussicerat , con-
festim sibi copias adduci imperat .
Portam firmari Thomasianam , Beni-
gni , quam vocant , munitionem , quæ
Pharo imminet , mortariis instrui , item-
que eum locum , quò animi causâ
Philippei sodales convenire solent , qui
in Balbam viam devexus est , duo-
bus communiri tormentis jubet , eo
consilio , uti Urbem , ollis jaëtis in-
cendiariis , telisque e loco superiore di-
rueret , populumque tormentorum vi ,
atque Urbis ruinâ perculsum ad de-
ditio-

ditionem compelleret, omniumque ita rerum potiretur. Simul ab Senatu petit, quoniam ipse a plebis consiliis abhorreat, tumultuantem a tergo plebem a militibus concidi Reipublicæ jubeat. Existimabat enim hoc facto aut adversus Senatum, si repugnaret, causam querere se posse inimicitiae, aut, si concederet, plebem alicipiti periculo distractam facilius opprimere. Summa Senatorum indignatione excepta est postulatio tam impudens, & constantissimè repudiata: neque enim postulandum ab Senatu, ut civibus vim, & manus afferat, & quasi sanguinem hauriat suum.

Austriaci, cum, multis in tecta dilapsis, infrequentiores excubare populares animadvertisserent, concubia repente nocte erumpunt, fanum, domumque occupant Equitum Ierosolymit-

mitanorum, ibique se communiunt, quò tutiùs progradientem, aversamque percellere plebem superiore ex loco possint. Ii verò, qui ex alterâ Urbis parte ad Bisamnatem vallem in Alba-reñsi suburbano considerant, allato de plebe concitatâ nuncio, portæ Urbis, quæ Romana dicitur, appropinquabant, quòd neque a militibus Republicæ pro portâ excubantibus time-rent, quos utpotè deditios sumere ar-ma adversùs se non arbitrabantur, & eâ transgressi, perque spatum illud procedentes, quod inter veterem, no-vumque murum intercedit, circumire Urbem, suisque sese ad Pharum ad-jungere confidebant. Quod cum Al-bareñses providissent, Genuensium ex-citati exemplo prodeunt armati, lo-cum præoccupant, interclusosque ho-stes, & dissipatos diversas in villas com-

compellunt, atque obsident. Quin confestim irrumperent, Augustini Ayrolii obstitit auctoritas, qui Senatus jussu iis erat in locis cum imperio. Hic dubitans, concursansque, neque gnarus reconditionis Senatus consilii, acceptâ fide, nihil Austriacos adversus Genuenses tentaturos, illos continebat a prælio. Sed auditis paulò post Albarenses, quæ Genuæ erant acta, rursùs in Austriacos impetum fecerunt, iisque, Petri Canevari Protrib. mil. legionis Ligusticæ, nobilissimi, fortissimique adolescentis interventu, deditioñis uti conditionibus permisérunt, atque Ayrolio irasci simulantes, quod stetisse per eum quominus cædem Austriacorum facerent, videbantur, cæterum prædæ cupidi villam ejus incenderunt. Deditorum autem in numero cohors fuit legionis Cailianæ.

At

At populus audacior jam factus quod complures nobiles, & militares viros patriæ charitate, atque Austria-corum injuriis permotos sensim in causam descendere, plebeiisque obvolutos penulis consilio, manuque adesse perspiceret, alacer, speique bonæ plenus hostes aggreditur. Botta, cum contra, atque ipse existimaverat, augeri populo animum, numerumque videret, atque ex constantiâ Senatus aliquid subesse gravius suspicaretur, qui nihil primo timuerat, nimium postea time-re, suisque diffidere viribus cœpit. Itaque, ut spatum intercedere posset, dum milites, quos evocaverat, convenirent, aliquid interim agere de compositione constituit, Ocheliumque Trib. mil. ad Auriam mittit Melphi-tanorum Principem, quem populo acceptum, facillimisque moribus cognoverat.

verat. Cum eo ita Ochelius egit: misericordiâ Genuensium commotum imperatorem, quibus extremum jam fatum impendeat, petere a Melphitanorum Principe, ut populum ad interitum ruentem voluntarium pro suâ ipse auctoritate retineat, patriæque consulat universæ. Quibus Auria rebus cognitis Ducem Brignolium extemplo convenit, & quanta sit conciliandarum rerum oblata facultas, ostendit, suumque ad eam rem studium ultrò pollicetur. Dux, et si rectè intelligeret, quo hæc omnia Bottæ consilia pertinenterent, neque sine causâ nobilissimum, atque optimum virum productum existimaret; tamen, ne videatur per se stetisse, quominus componeretur, palam liberaliter Auriæ respondit, eumque collaudavit, sui, suorumque Majorum memorem esse

Q

jus-

jussit: clam per certos homines, quos
Reipublicæ causâ officiis, largitioni-
busque allegerat, populum monuit,
ne niniùm hosti crederet, neve ul-
lam, nisi traditis statim portis, omni-
que de argento exigendo, asportandis
que tormentis sublatâ mentione, con-
ditionem probaret. Itaque, cum ad
populum Auria, adhibito Augustino-
Laumellino, de conditionibus loque-
retur, conclamat omnis multitudo de-
nunciandum Austriacis esse, ut por-
tas confestim traderent, tormenta ne
attingerent, neve ullum unquam am-
plius de argento sermonem inferrent.
His Bottæ mandatis renunciatis, diem
ille ex die ducere, quædam rejicere,
nonnulla accipere, portas verò tradi-
turum se negare; & tamen, ut ma-
nerent inducæ, non dissimulanter pe-
tere. Populus, ubi se diutius duci
intel-

intellexit, redire Auriam, Laumellinumque, denunciarique Austriacis jubet, si rem conditionibus, quæ essent allatae, componere velint, ante horam v. alterius diei sine periculo licere, post id tempus non fore Potestatem. Illi redeunt, iterumque populi mandata exponunt. Victus Botta consentientis Populi pertinaciâ accipere se ait conditiones, & portam tradere. Agnovit Laumellinus verbum, veritusque, ne, quod ab Senatu postulaverat, in se Botta recusaret, portamque tradens Thomasianam, alteram ad Pharum teneret, non portam, inquit, Imperator, sed portas tradi sibi Populus postulat. Quo ille dicto adeo excanduit, ut Auriam, Laumellinumque retineri jusserit; atque aliquot post horas, ne sanctum ad omnes gentes Legati nomen vio-

124 DE BELLO ITALICO,
lasse videretur, dimisit. Posteaquam
in vulgus hominum elatum est, quâ
iracundia usus Botta Populi Legatos
detinuisse, eaque res colloquium ut
diremisset, nemini dubium fuit, quin
per causam compositionis insidia-
rentur Austriaci tempori, expellen-
dique essent, priusquam illi se se evo-
catis subsidiis confirmarent. Tota it
ad arma Civitas. Non religio, non
sexus, non ætas satis est cuiquam
causæ, quarè se domi teneat. Pro-
deunt armati, seque invicem adhor-
tantur. Nemo imperat, omnes exe-
quuntur. Rapiuntur e navalibus, mœ-
nibusque tormenta, atque opportunis
locis collocantur. Arduus ad eum lo-
cum, qui Petraminuta appellatur, &
ad viam Balbam pertinet, difficilisque
adeo est adscensus, ut expeditus ea
homo vix possit repere. Illuc evesti-
gio

gio bajulorum, puerorumque multitudo, incitato cursu, mortarium advehit æneum maximi ponderis. Tanta vel patriæ charitas, vel puniendi doloris erat cupiditas, aut etiam, quæ permultūm valet apud mortales, exempli vis.

Ibi tum Visettius Jesuita, qui antea etiam privatim cum Bottâ egerat quâdam notitiâ productus, quod erat ei cum Bottæ Fratre amicitia, imperatorem convenit, eumque, neu se, neu populum in apertissimum deducat discrimen, monet, atque obsecrat, & de conditionibus loqui incipit. Cujus medium orationem interrumpunt undique subito tela immissa. Omnia statim e sacris turribus repulsa æra personant, exceptusque longè, latèque fragor perturbat hostes tanto oblitupefactos strepitu.

Q; Acer-

Acerrimo contenditur prælio. Deturbare Austriacos e fano, domoque Equitum Jerosolymitanorum cum Genuenses jaculis non possent, adactis procul a maritimo propugnaculo tellis, fani turrim concutiunt: quâ concusâ, qui ibi sunt Austriaci projicere arma, & ditionem facere coguntur. Botta post Thomasianam portam in areâ, quæ est ante Principis Auriæ domum, equitum, pedestrumque aciem instrui jubet. Tela accidunt creberrima, superincidentibusque e Petraminutâ ollis incendiariis perturbatur equitatus. Interim, quâ est inter veterem Urbis, novumque murum aditus, instructi proruunt Genuenses, refractâque Thomasianâ portâ dant reliquis, qui in Urbe erant, erumpendi spatum. Hoc omnibus audacius viis Genuenses succedunt.

dunt. Multi ex Austriacis capiuntur, multi interficiuntur. Ipse, dum in foro Nigriano milites retinere, atque instruere fugientes conatur, Botta impacto ad murum quendam telo, lapideque disjecto leviter in faciem vulneratur; eodemque ictu Comes Castaleo, qui Bottæ aderat, perfosso equo dejectus magnum adierat vitæ periculum. Tum verò popularium multitudine, suorumque cæde perterritus imperator terga vertit, eodemque acti, perturbatique timore permixti cum equitibus pedites Pharum petunt. Genuenses ab summis, novisque mœnibus proximos natæ colles horribili & multitudine, & specie descendentes cernebantur. Illi, ne a tergo circumvenirentur, veriti Pharum ipsum, Benignique munitionem relinquunt, seque ad Arenarium

128 DE BELLO ITALICO,
narium fugientes recipiunt. Ea sta-
tim loca Genuenses occupant. Nox
appetebat, & totius diei labore, &
pugnâ defatigati ab insequendo desi-
stunt. Portas valido præsidio fir-
mant, & tanto alacres successu in
Urbem revertuntur. Unus de plebe
homo Joannes Carbo, ut erat a præ-
lio horridus, & cruento oblitus Præ-
torium ingreditur, atque ad pe-
des accidens Ducis, portarum tra-
ditis clavibus, victoriam ejus dici
Duci, Senatuique gratulatus est.

Eodem ferè tempore qui Recci,
qui Nervii erant, nonnullique
item, qui, ut se Bottæ adjungerent,
accelerabant Austriaci novâ re pertur-
bati, interclusique in Genuensium po-
testatem venerunt. Qui verò a Cla-
verino ad Sekestam Tigulliorum litus
omne præsidiis tenebant, periculum
veriti,

veriti, quòd ejus homines oræ Genuensis prælii famâ excitati ad vim, atque ad arma spectabant, discedere properarunt, Sergianumque profecti, Sergianiolum si arcem satis naturâ munitam occupassent, ibi subsistere cogitabant. Sed cum fortiter defenderet Petralba Protrib. mil. de exercitu Genuensi, nullaque illis propter assidua, quæ ex arce adigebantur, tela, suspicatumque oppidanorum animum consistendi in oppido facultas, nulla item commeatus, omnibus circa locis infestis, nulla effugii spes esset, pactis, quas Petralba voluit, conditionibus, datisque obsidibus, inde emissi ad Aullam sese, omni dimissâ Liguriâ, contulerunt.

Botta, cum in fugâ a ferocissimis hominibus, qui Porciferam vallem incolunt, opprimi facile ad angustias.

gustias locorum potuisset, dum alii morantur, & dubitant, quid sit capiendum consilii, alii exitum rerum ignorant, incolumis evasit. Erat eo præterea usus dolo, ut, antequam rei fama latius manaret, pronuntiari juberet: omnia convenisse; ipsum, facta cum Genuensibus pace, discedere. Quâ simulatione deceptis, & nonnullâ largitione permulsis rusticorum animis, ipse, relictis ægris, abductâ pecunia, Ligusticas raptim fauces transcedit, mutilatumque Novas exercitum reduxit. Ita Austriaci, conversis subito rebus, maximam spem, maximamque utilitatem amiserunt, Genuâque pulsi sunt ab iis, quos neque inimicos tollere, neque amicos parare cognoverant.

Finis Partis I. Libri III.

CASTRUCCII
BONAMICI
COMMENTARIORUM

D E

BELLO ITALICO

LIBRI III. PARS. II.

LUGDUNI BATAVORUM.

EDITIO PRIMA.

cl^o cc^{li}.

U. S. A.

1930-1931

CASTRUCCII BONAMICI
COMMENTARIORUM
LIBRI III. PARS II.

CENUAE plebs partâ victoriâ ferox Academiam Jesuitarum, quæ est in Balbâ viâ, sedem concilio suo delegerat. Cujuscumque loci homines arma ferre, pro portis, stationibus quo excubare cogebat, neque satis habere videbatur expulisse Urbe Austriacos, sed arcem evestigio recipere Savonessem contendebat; ad eamque rem,

Pars II. A ij. quan-

4 DE BELLO ITALICO,
quantum gratia, auctoritate, pecunia
valebat, nobilitas nitebatur, exemplo
que praebat. Comparatis cibariis, &
aliquot praemissis Republicae militibus,
signum datur profectionis. Armata ce-
leriter magna convenit multitudo, fi-
duciaque plena proficiscitur. Hic co-
gnosci licuit, quam vana sit animo-
rum alacritas nullo certo duce, atque
imperio firmata. Nam portis egressa
plebs, cum commeatus quosdam, im-
pedimentaque Austriacorum offendisset,
ad ea diripienda statim dilapsa est,
neque optimatum precibus retineri po-
tuit: illorum esse praedam, atque illis
reservari quaecumque Austriaci reli-
quissent: liberatæ patriæ gloriam ne
tenuissimæ modò spe praedæ contami-
narent. Non homines laus in fodi-
bus, tabernisque natos, non, soluto
legum metu, arrogantes pudor coer-
cet.

LIBER TERTIUS.

5

cet. Ipsa oberat opulentiorum libera-
litas, qui plebem in captandis num-
mis occupatam segniorem largitione
reddebant. Invitati prædâ longius pro-
cedunt populares, aliique aliam in
partem dissipati feruntur; atque ex
tantâ properantiâ rem negligunt, quæ,
perterritis Genuensium adventu Sub-
alpinis, qui pauci erant, facilè per-
fecta maximæ fuisset ad omne bellum
opportunitatis. Eò acrius, priusquam
auxilia concurrerent, oppugnant Sub-
alpini, alias evocant copias, alias pro-
ferunt munitiones, vexare arcem telis,
atque ollis incendiariis diem, noctem-
que non desistunt. Ac tandem, qui
oppugnabantur, dejectis propugna-
culis, labefactâ magnâ parte muri,
adacto cuniculo, qui arcem subrue-
bat, atque omnibus desperatis auxiliis,
sese dedere coguntur; cum eorum vir-
tus,

DE BELLO ITALICO ,
tus , Adurniique Præfecti constantia ab-
ipsis esset hostium ducibus collaudata .

Auditis , quæ Genuæ acciderant ,
varius per universam Europam motus
fuit animorum . Aliis præclarum , ve-
terique Româ dignum , aliis periculo-
sum , nonnullis vix credibile videbatur .
Fractas Austriacorum spes , irritos in
Italiâ conatus gaudebant Borbonii Re-
ges , imprimisque Galliæ Rex , cuius in-
finibus hostes versabantur , certosque
miserat homines Genuam , qui , quid-
rei esset , cognoscerent , sibique re-
nunciarent . Regina contrâ Ungariæ
gravi commota casu Josephum Spinu-
lam Legatum Reipublicæ finibus ex-
cedere suis , & quæ essent in suo re-
gno bona Genuensium publicari , ob-
sidesque Mediolani in carcerem con-
di , & redintegrari statim bellum juf-
ferat .

Botta

Botta perfidiam Genuensium, qui neque colloquii, neque induciorum jura servarint, suamque in illos indulgentiam prædicat, neque interim popularium animos literis, nunciisque tentare desistit. Deduci præsidiis, evocarique totâ Cisalpinâ Galliâ milites, atque ad se adduci jubet. Omnibus circa locis pecunias imperat; quos ad eos, qui erant e nobilitate Genuensi, agros pertinere cognoscit, illos habet prædæ loco, ut maximè irasci nobilitati videatur. Qui Genuenses, Liguresque arma posuerint, iis veniam pollicetur, reliquis malum denunciat. Quibus rebus confectis, levis armaturæ pedites, quorum magnum habebat numerum, præmittit, eisque, ut Ligusticas iterum fauces transcendent, imperat, injiciendique terroris causâ, omnia cædibus, incendiisque per-

8 **DE BELLO ITALICO,**
permisceant. Illi primo impetu Ru-
scinone, Campoque frigido potiuntur,
difficilesque alios, atque opportunos
in illis montibus aditus occupant.
Cum longius progredi vellent, ab
Hieronymo Balbo Equite Jerosoly-
mitano, qui eò, coactâ Ligurum
manu, advolarat, repulsi sunt; &
cum arcem Masoniam ad ditionem
minis compellere tentassent, defendantे
Anfrano Saulio, non potuerunt.

Genuenses sua apud Langenses
præsidia posuerant. Hostes subnubi-
lam nocti tempestatem primâ luce
ad Genuensium stationes, triplici in-
structâ acie, improvisò accedunt, Li-
guresque subitâ re, illatisque ignibus
perterritos in fugam conjiciunt, Pon-
temque decimum occupant, ipsum-
que expugnare Langensium pagum
summâ vi conantur. At Gaspar Ba-
fadon-

LIBER TERTIUS : 9

sadonnius, qui Porciferæ valli prærat, eâ re nunciatâ, militum, Ligurumque contractas copias ad Pontemdecimum ducit, Augustinumque Pinellium, qui illi in itinere occurrerat, adoriri a latere hostes jubet. Impetu facto, multis interfectis, loco hostes pelluntur, depulsoisque ad eorum usque munitiones Genuenses insequuntur, atque ad Langenstium deinde pagum conversi, liberatis suis, fugatis hostibus, in sua se præsidia recipiunt.

Interea Genuæ Senatus, cum, acceptâ ignominia & dilatâ ultione, iratores reverti Austriacos videret, pro magnitudine periculi defensionem parabat. Franciscum Auriam proficisci in Britanniam jubet, qui cum Rege agat, & in Genuensi tumultu nihil publico factum consilio, populumque

Pars II. B li-

10 DE BELLO ITALICO,

licentiâ militum , vecordibusque du-
cum minis efferatum ad vim descen-
disse demonstret , atque omnibus , qui-
bus possit , modis abalienatam male-
volorum sermonibus Regis voluntatem
ad pristinum erga Rempublicam stu-
dium revocare conetur . His acceptis
Auria mandatis proficiscitur , commo-
dâque per summam hyemem naviga-
tione usus in Galliam exit Narbo-
nensem , atque ex itinere Belinsula-
num æstuantem dubitatione propter
varios , qui de rebus Genuensibus ef-
fluebant , rumores ad submittenda au-
xilia Senatus nomine confirmavit . Lu-
tetiam cum venisset , cognoscit ibi ,
ut in Britanniam transmitteret , impe-
trari a Britanniæ Rege non potuisse ,
quod gratissimum sibi quidem Ge-
nuensis Legati adventum fore , sed ve-
teri diceret Rex , ne daret ea res an-
sam.

sam Austriacis ad suspicandum. Quo cognito Senatus optimum factu censuit, Auriam in Galliâ remanere, faciles qui apud Gallorum Principes, Regemque ipsum Galliæ aditus haberet. Legatis item aliis scriptum ab Senatu est, ut Borbonios orarent Reges, atque adhortarentur, ut celeriter Reipublicæ subvenirent, quos tamen ipsâ temporum inclinatione, relictæque societatis pudore, & communis causæ curâ incitari existimabat: plurimumque ei rei exemplò profuisse certum est Joannem-Franciscum Pallavicinum, qui Reipublicæ apud Galliæ Regem Legatus erat, & singulari fidei solertiæque, existimatione florebat. Muros Urbis aut vetustate parum utiles ad præsentis usum belli, aut diuturnâ pace neglectos refici, & communiri jubebat. Idoneos deligebat

Pars II.

B ij

homi-

12 DE BELLO ITALICO,

homines, qui cives hortarentur omnes, ut suæ, & communis salutis causâ arma sumerent, brevique tempore tota est regionatim decuriata Civitas, nobilisque ipsi potentiores, omni in tantâ perturbatione sublato dignitatis discrimine, promiscuè descriebantur. Nautas, mercatoresque in summâ caritate, quam prædatoria classis, & belli metus adauxerat, præmiis, atque immunitatibus alliciebat, ut essent, qui Britannos fallere, frumentumque in Urbem importare auderent. Pecunia deerat, hærebantque in eâ expediendâ Patres vehementer, cum & cives, universis imperatis pecuniis, ad tributi nomen obsurdescerent quotidie magis, &, Georgianâ exhaustâ mensâ, fides concidere publica videretur. Tum Brignolius Dux, de Senatus sententiâ, cum esset eâ de causâ Concilium

Mi-

.

Minus coactum : Non rectè consuli posse Reipublicæ , dixit, cum privati ad consulendum sensus afferuntur . Si Patriæ salutem , si ejus conservatæ gloriā quærerent , ingressi Concilium obliuiscerent omnium suorum , curam abjicerent rei familiaris . Maximas a majoribus ædificatas , ornataisque classes , maximos esse factos privatim sumptus , ut transmarinas imperio Genuensi provincias adjungerent : quid posteri dubitarent , paululum conferre argenti , non ut augeantur opes Reipublicæ , sed ne deleatur nomen ? non ut hostem in longinquο Oriente scrutentur , sed ut a patriæ mœnibus , tectisque repellant ? nequicquam pri- vata servari , si publica conciderint : eam esse Rerum publicarum rationem , ut bona , malaque earum ad omnes cives pertineant : oportere eos , qui Rei-

14 DE BELLO ITALICO,

Reipublicæ præsunt, omnia, quæ gerant, non ad propriam utilitatem, sed ad commune bonum conferre; æquissimumque porrò haberi, ut qui reliquis honore, atque opibus antecellunt, amore etiam erga patriam, & liberalitate præstent. Ego equidem, inquit, ad hunc principem locum, inclinatâ belli fortunâ, cum vocarer, non eram P. C. tam ignarus rerum, ut multa Reipublicæ mala impendere posse, titubantibus sociis, auctis hostium copiis, non præviderem, eumque me fortasse futurum Ducem intelligebam, cui vigilandum præ cæteris, nullique rei pro Republicâ parcendum esset. Sed recreabat me præstantissima Senatus sapientia, ex cuius auctoritate ordinis Rempublicam gerere debebam, & tantum me, amplissimo præsertim accepto beneficio, patriæ

triæ debere existimabam, ut vitam, nedum pecuniam, ejus salutis causâ profundere jucundissimum ducerem. Hoc quidem tempore, quanquam & tempestas opinione meâ major coorta est, & omnia in tantis Reipublicæ tenebris, metuenda sunt, tamen eo sum animo P. C. ut neque deesse patriæ, neque superesse velim. Hâc Ducis oratione, & quòd extrà ordinem habebatur (nàm moribus Genuensium Duci verba publicè facere, nisi ex S. C. non licet) & quòd maximum sui, optimèque cælati argenti pondus ad Monetam deferri ipse jussérat, & voluntaria statim facta erat omnium Senatorum collatio, tanta innata est alacritas, ut adjuvandæ Reipublicæ certamen excitaret omnium animos, & pro se quisque factum, signatumque argentum contribuerent; Matronæque:

næque ipsæ opulentæ, atque optimates, ne in amore patriæ suis cessisse viris viderentur, auribus gemmas, collo monilia detraherent, atque in publicum conferrent. Insignis cum primis extitit Augustini Gavotti, Josephique Duratii liberalitas, quorum alter iv. millia, xv. alter millia aureorum Reipublicæ donavit.

At plebs immoderatæ libertatis vitio insolescebat more suo, latrociniandique cupiditati defensionem patriæ, atque Austriacorum obtendebat odium. Simulans enim occultari bona hostium, domos scrutabatur, & multis se rebus pro patriâ pugnantem egere dictitans pecuniam precibus flagitabat, quibus contradici non poterat. Erant exploratores hostium, erant improbi, & scelerati homines, qui, turbatis rebus, seditionis, & prædæ cau-

causam quærerent. Silebant leges: tacitus obsidebat curiam Senatus, neque illud esse tempus animadversionis existimabat. His malis hæc subsidia succurrebant, quominus omnis immutaretur status Reipublicæ, quod & honestiores populares seditionis motibus adversabantur, optimèque de Republicâ sentiebant, & plebs partim illustrium familiarum splendorem, atque opes assueta mirari sui gregis sordes aspernabatur, partim lucro, prædaeque addicta nihil de regno cogitabat; & mitissimi etiam, optimique nobilium imperii memor, comparatione deterrimâ præsentem tumultum fastidiebat; ejusque erant duces adeò rudes, ut regerentur magis plebis furore, quam ipsi regerent plebem; apud eamque suspicione fraudis, & non æquabili prædæ partitione offenderant.

Pars II.

C Ita-

Itaque paucis diebus corruerant, magna-
noque erant odio omnibus. Adju-
vabant rem proclinatam, qui vel a
nobilitate submissi, vel plebejam ipsi
per se pertæsi arrogantium Senatus
vigere auctoritatem, &, remotis du-
cibus, plebis languescere insolentiam
cupiebant. Quibus rebus extimulata
plebs suapte naturâ mobilis, & tem-
eraria repente adorta est deprimere,
quos paulò ante in cœlum extulerat
laudibus. Latrones illos, hostes, pro-
ditores esse vociferabatur. Comprehen-
sos, atque omni contumeliâ vexatos in
Prætorium adduxerat, Senatumque,
ut in eos animadverteret, obtestaba-
tur. Illos statim Dux in carcerem
duci jubet, & datus pœnas affir-
mans a præsenti exitio subtrahit; mo-
net deinde, quâm potest mitissimè,
plebem, ut eorum ignoscat imperitiæ,
qui

qui legum, & Reipublicæ gerendæ ignorantia peccaverint: non posse bene geri Reipublicam imperiis stolidorum. His dictis mitigata dilabitur plebs, Ducas mansuetudinem, & æquitatem collaudat. Illos postea Senatus, repetitis rebus, non modo iniquissimam invidiam liberavit, sed etiam honore habito declaravit, nihil esse ab iis unquam de Republica nisi optimè cogitatum. At plebs curarum, turborumque tædio petit ab Senatu, ut alios sibi det duces, qui Concilio suo præsint, atque intersint. Itaque ex auctoritate Senatus delecti sunt nobiles iv. Joannes-Baptista Grimaldus, qui de omnibus rebus ad concionem referre consueverat, & Joannes Scallea, Jacobus Laumellinus, Carolus Furnarius. Horum facilitate, solertiæque permulcebatur multitudo; his

Pars II.

C ij aucto-

20 DE BELLO ITALICO,
auctoribus controversiæ minuebantur
non disentiente Senatu, cui suam ob-
tinere auctoritatem nondum maturum
videbatur. Erat plebs suorum magi-
stratum imagine alacrior ad defen-
dendam Rempublicam; & cum non-
nulla periculosisimo tempore fieri
oporteret, quæ abhorrerent a moribus,
videbantur ea melius in plebis teme-
ritate, quam in amplissimi ordinis
consilio delitescere: plurimum etiam
valebat in vulgus opinio benignitatis,
quam erga populum Dux utebatur, qui
nullius stultitiam, atque humilitatem
fastidiebat, interdiu, noctuque facie-
bat omnibus conveniendi sui potesta-
tem. His rationibus manebat domi
concordia, commodè administrabatur
Respublica, cum subita seditio oborta
est.

Postremi quidam projectâ auda-
ciâ.

ciā homines fācem multitudinis ex fa-
cīnorosis, atque egentibus congregatam
in Senatum, & nobilitatem concitare
seditiosis vocibus cōperunt: immor-
tuam nobilium tyramnidem versari
diutiūs in Republicā non esse feren-
dum: illos primūm auctores belli, pro-
ditā plebe, separatim sibi consuluisse;
illos nunc de ejus cāde cum Au-
striacis consentire: &, cum fortē nun-
ciaretur, venire Austriacos, conclama-
tumque propterea ad arma esset, unus
ex iis prācipiti furore inflammatus:
quid vos, inquit, Austriacos perse-
quimini, cum domesticum in Urbe
hostem habeatis? delete Senatum, qui,
ut sibi, suisque nobilibus provideat,
vestrum cum Austriacis exitium pa-
ctus est. Cur enim arma capere ve-
tamur? cur publica occluduntur arma-
mentaria? nempē id agitur, nisi prā-
cave-

12 DE BELLO ITALICO,
cavemus, ut omnes, qui nobiles non
sint, ex insidiis opprimantur. Sed
præda ostenditur opima, præclara da-
tur miseris occasio ulciscendi, & di-
tandi se. Audeatis modò inane nobi-
litatis nomen, vanissimaque magistra-
tuum insignia contemnere, vestra
sunt, o audaces & fortes viri, quæ-
cumque illi per summam ignaviam pos-
sident. Continuò prædarum spe, &
impudenti inducta mendacio magna
sordidissimæ plebis multitudo ad Præto-
rium convolat, & per causam quæ-
rendorum armorum irrumpere cona-
tur. Cum ab armatis excubitoribus
repelleretur, tormentum, quod fortè
advehebatur, in foro novo ante fores
Prætorii ingenti concursu, fremitu-
que, & minis constituit. Tum Ja-
cobus Laumellinus populari quâdam
ratione plebi gratus in medium irruens
tur-

turbam: occaſu-ne Urbis vultis finiri
Rempublicam? vos-ne hujus patriæ
alumni, & verè Genuenses Ducis
excindetis, Senatusque ſedem, quorum
virtute, & consilio vefra adhuc li-
bertas, vefra omnium ſtat ſalus?
non herculè illi nobis infestiflmi Au-
ſtriaci audeant. Cum nihil remiſſius
inſtarent, jamque ignem tormento ad-
jicerent, oppoſito Laumellinus corpo-
re, agite, inquit, explete iram, meā
ſatiāmini cæde: minori flagitio interfi-
cietis civem, quām totius Civitatis
præſidium evertitis; & ego oportu-
nā morte ſublatus tantum ſcelus non
videbo. Maximo viri animo obſtu-
pescit multitudo. Paulatim incipit
emergere pœnitentia, redire obſequium,
& fractus denique plebis furor eā-
dem, quā exarferat, celeuitate, re-
xtinctus eſt. Seditionis ducis paulo
poit

24 DE BELLO ITALICO,
post comprehensi, necatique furiosissimæ temeritatis poenas dederunt: & Concilium Populi, reviviscente sensim Senatus auctoritate paulatim consensere cœpit, & cum nihil fuit causæ quarè haberetur, atque hostes, relictâ obsidione, discesserunt, tunc demum esse omnino desit.

Dum hæc in Liguriâ geruntur, Brounius captis Lerinâ, Planasiâque insulis, Foroque occupato Vocontio, & præmissis, qui ad Argentium usque flumen progressi terrori essent hostibus, Antipolim ipse, perspecto urbis situ, & Britannis adjuvantibus, terrâ, marique oppugnare instituit. Sed defecerat Genua. Augebantur Gallis copiæ: lx. a Belgio cohortes advenerant, cumque iis Hispani iterum conjungi dicebantur. Nam Galliæ Rex, Ferdinando Regi ut satisficeret,

ceret, Philippum Argensonum Camposiani auctorem colloquii a Conclilio suo removerat, Malibojumque ab Italico exercitu revocaverat; quorum in locum domi Marchionem Puisiensem, summâ virum probitate, & prudentiâ præstantem, apud exercitum autem in Galliâ Narbonensi Ducem Bellinsulanum, eundemque Gallicæ militiæ Magistrum sufficerat. Rex verò Ferdinandus, si Austriacis in Italiâ Borbonii succubuissent, Carolo Fratri, Neapolique timebat; iisque, quorum Ferdinandus consilio utebatur (ut timida est, longèque nimium prospiciens ambitio) vereri cœperant, si domum, amissâ Neapoli, Hispani Regni hæres, regnandique peritus Carolus rediret, ne fraterno amore, religique nominis auctoritate apud Fratrem Ferdinandum ille plurimum, ipsi

Pars II.

D mini-

26 DE BELLO ITALICO,
minimūm valerent: atque ita commutato consilio, Italicum bellum suadabant, eratque adeò eorum suasione Ferdinandi immutata voluntas, ut præcipitis eum receptus, consiliique pœniteret relinquendæ Italix. Itaque Borbonii, auctis, conjunctisque copiis, exercitus eduxerant suos. Quorum adventu perterritus Brounius, simul reputans, Genuensis spe commatus amissâ, neque Antipolim oppugnari, neque diutius tolerari exercitum in locis minimè frumentariis posse, consilium commutat, oppugnatione desistit, exercitum contrahit, in Italiam redit. Regredientem illum usque ad Varum flumen Borbonii insequuntur; quin longius procederent, hyems prohibuit, & militum labor, quos tot præliis, atque itineribus defatigatos oportebat aliquando in hiberna dedu-

deducere. Idem Sardiniæ Rex, idem Brounius facit, collocatoque in hibernis exercitu, Sardiniæ Rex Augustam Taurinorum revertitur, Brounius Mediolanum proficiscitur.

Botta deponere jussus imperium, Piccolomineo exercitum, atque is paulò post Sculemburgio tradiderat. Brouniani exercitus pars in Ligures deducebatur. Legionarii, ferentariique ex eo circiter cc. progressi villam Radianam, quæ non longè est a capite fluminis Urbis, occupaverant, aggeremque ante illam præduxerant. Quâ re nunciata, Eques Hieronymus Balbus mittit eò confestim legionarios Genuenses lxxx. & voluntariorum militum manum, qui, cum ad hostes venissent, superatâ munitione, scalis admotis in ipsam per fenestras villam irruperunt. Illi Genuensium

Pars II. D ij op-

28 DE BELLO ITALICO,
oppressi audaciâ, nonnullis amissis,
interclusâ fugâ, projectis armis dedi-
cerunt se se.

Interim Rex Neapolis de Ge-
nuensi tumultu certior factus, & au-
toritate permotus Marchionis Folia-
nensis nobilissimi hominis, qui erat
apud eum non tam dignitate, quam
fide, solertiâque, & amore in Regem
singulari primus, actuariis suis, &,
quo maximè indigebant, frumento,
commeatuque reliquo juvari Genuen-
ses jubet. Genuensibus item, quo es-
sent ad defendendam patriam paratio-
res, iis, qui in regno suo posses-
siones habebant, legeque eâ tenebantur,
quæ est de absentibus, vestigal in
annum remittit. Rex autem Galliæ
Hispaniæ Regem per literas adhorta-
batur diligentissimas, ut Genuensibus
quamprimum subveniret: pertinere id
ad

ad communem Borboniorum causam. Neque ipse pecuniâ, auxiliisque deerat, Bellinsulanoque mandaverat, ut de exercitu suo idoneam nactus tempestatem vi. hominum millia Genuam celerrimè submitteret.

Jamque octo minores ex eo numero duces advenerant, atque in his architecti militares duo, qui duodecies HS. attulerunt, &, quām prompto, excellentique esset Rex in Repuplicam animo, Genuenibus expofuerunt, magnasque Gallorum copias subsidio statim venturas confirmarunt. Tanta erat Gallici subsidii expectatio, ut ad eos, cum exfendiffent, vulgus confluueret maximâ occurrentium, prosequentiumque alacritate, perinde ac si libertas, & salus Civitatis advenifet. Sed ab eorum adventu quinque, & quadraginta ipſi erant dies, hyemsque

que præcipitabat, & jam, majoribus coactis copiis, hostes erumpabant, neque e Galliâ naves, auxiliaque veniebant, angebanturque singularum horarum expectatione Genuenses, & quæ natura sollicitudinis est, quod sperabant, quod summè factum cupiebant, idipsum ne fieret, magnoperè metuebant. Miserat Senatus Augustinum Laumellinum Gallicâ functum legatione, qui Philippum Hispani Regis Fr., Borboniosque in Galliâ Narbonensi imperatores conveniret, eisque Civitatis spem, metum, periculum ostenderet: defatigatos Genuenses quotidianis propè præliis per quatuor ferè menses cum ferocissimo hoste solos configere, neque jam, licet animus superstis, vires sufficeret. Accelerarent, raperentque occasionem, quæ in armis plus interdum, quam ratio posset.

TAN-

Tandem Massiliâ, Teloneque
commeatus, navesque solverant. Sed
is fuit persequentium Britannorum im-
petus, ut aliæ, undè erant profectæ,
referrentur, aliæ idonea ad egredien-
dum loca in Ligustico litore, ad oriен-
tem solem quod vergit, Corsicæque
portus peterent, nonnullæ etiam ab ho-
stibus caperentur. Quæ verò navis
Marchionem Mauriacensem auxiliarium
copiarum ducem, militesque una ali-
quot sustulerat, in altum proiecta,
& prospero uia vento Genuam xiv.
kal. April. accessit, tardiusque con-
fecto cursu, & quæ deerraverant,
& quæ Hispanorum militum partem
advehabant, Britannicæque classis me-
tu in Lunensem sese portum introdu-
xerant, eodem postea delatae sunt.

Sculemburgius, hyeme confectâ,
cum ipso anni tempore ad bellum ge-
ren-

32 DE BELLO ITALICO,

rendum vocaretur, magnâ difficultate af-
fiebatur, quâ ratione id administra-
re posset. Nam si hostem assiduis
præliis conficere vellet, non satis erat
copiarum; si ad oppugnandam Ge-
nuam contenderet, tormenta deerant.
Quod fuerat in exercitu roboris, Gal-
liæ occupandæ Narbonensis consilium,
itus, redditusque copiarum absumpse-
rat, &, cum illata, uti suprà de-
monstravimus, de Placentinâ prædâ
controversia minui non potuisset, ja-
cebant eâ in Urbe multa, & præ-
clara tormenta, quæ Borboniorum
fuerant, quæque magno ad bellum
Genuense usui esse poterant. Cui qui-
dem bello ipse Rex Sardiniae non sa-
tis inservire diligenter videbatur vel
illius prædæ cupiditate abstractus, vel
eo permotus, quòd neque Austriaco-
rum, si Genuam cæpissent, nimis
val-

valdè augeri in Italiâ potentiam, neque suum, si auxilia subministrasset, immuni exercitum volebat. Itaque postulatis, responsis, colloquiisque rem ducebatur, eâque de causâ Augustam Taurinorum missus ab Sculemburgio Bloncharius fuerat Trib. mil. qui, omisâ Placentinâ prædæ controversiâ, cum Rege Sardiniae de tormentis, auxiliisque, aliquâ interpositâ ratione, deliberaret. Ut autem Regis Sardiniae animus expugnari posset, tamen erant propter itinerum angustias durissimæ commeatum, tormentorumque subvectiones. His tamen difficultatibus non deterriti Austriaci, atque odio ducti Genuensium, a quibus se in Italico primùm, deinde in Gallico bello impeditos videbant, tot contumeliis acceptis, gloriâ rei militaris diminutâ, recentes, veteresque injurias

Pars II.

E armis

34 DE BELLO ITALICO,
armis persequi properabant, & nondum satis parati ad ipsam Urbem Genuam oppugnandam accedere constituerant.

Ad mare Ligusticum, ipsumque Apennini initium sita est vetustissima Urbs Genua, saxis, scopulisque sublata, quos maris secuti opportunitatem industrii primùm homines incoluerunt, affluenteque mox civium, & divitiarum copiâ, sumptuosis, magnificisque ædificiis exornarunt. Instructis mari propugnaculis, mœnibusque, veteri, novoque, ut diximus, terrâ muro cingitur. Portum habet ante se in ædificatione, aspectuque Urbis inclusum, projectis in mare molibus, quæ portus ostium efficiunt, emporiique celebritate nobilem, & quantævis clæsi satis amplum, ab Africoque, cui primùm vento maximè erat obnoxius, obje-

objectâ nunc immensi operis mole, satis protectum. Quæ pars Urbis in occidentem solem spectat ad Pharum, mirificæ substructionis turrim in promontorio positam, pertinet; quæ verò in orientem vergit, tumulo terminatur, qui Carinianus dicitur. Ab utrâque parte novus per inæquales, præruptosque colles ducitur murus circiter millia passuum ix. in circuitu patens, atque in angulum ad eum locum coangustatur, cui nomen Spero est: opus certè arte, naturâque, quâ maximè ad occidentem spectat, munitissimum. Duæ duabus ex partibus frequentissimæ valles; duo item sunt flumina, quorum alterum, uti primo libro demonstravimus, Porciferæ valli nomen indidit, ad Arenariumque suburbanum in mare influit, alterum Bifamnatem interfluit vallem, Ferritor-

Pars II.

E ij quæ

36 DE BELLO ITALICO,
que appellatur. E regione Cariniani
suburbanum est Albarense paulò edi-
tiore loco, atque omnium amoenissi-
mo. Huic suburbano, eique Urbis
munitioni, quæ Zerbinus nominatur,
interjecto Feritoris fluminis alveo, fa-
num imminet Mariæ Montanæ, cœ-
nobiumque Minoritarum; neque ita
longè continuatio quædam montium
assurgit, quæ paulatim ad mare de-
labens quarto ab Urbe Genuâ lapide
orientem versùs in vallem desinit,
quam Sturlam vocant. Duo sunt a
Septemtrione pari ferè altitudine, for-
mâque montes, Geminique ideo Fra-
tres appellantur, qui ab angulo novi
muri; Speroneque passus fermè dccc.
absunt, muniti, & circumcisi admo-
dum, maximæque ad repugnandum,
oppugnandumque opportunitatis; iif-
que mediocri diremptus intervallo mons
est.

est oppositus, qui nomen ab adamante accepit, ad ejusque radices situs est Turracia vicus, medio fere inter utramque vallem spatio. Loca omnia circa Genuam aspera, rupes praetaltæ, itinera ardua, duri homines, nulla pabuli, nulla frumenti copia, adeo ut propter inopiam regionis neque morari diutiùs exercitus, neque progredi propter iniquitatem facile possint. Ipsa Urbs magnitudine operum, firmitate muri, multitudine civium, atque omni bellico apparatu instructa longam, & difficilem habet oppugnationem.

Reversus Blonchedius impetrata ab Rege Sardiniae auxilia, cumque eo, agente Britannorum Legato, in has fermè leges transactum esse nunciat: relictâ Genuâ, Austriaci, Rexque Sardiniae partirentur inter se Republicæ impe-

38 DE BELLO ITALICO;
imperium, & quā ad orientem; occidentemque spectat, æqualiter quisque, atque opportunè haberent. Lunensis autem portus Franciso Lotharingio Cæsari, eidemque magno Etruriæ Duci attribueretur, cùm debellatum esset: atque ita Austriaci ne præmiorum belli Genuensis partem Regi denegarent, Rex ut, rejectā in aliud tempus Placentinæ prædæ controversiâ, xii. cohortes, deductaque arce Savonensi tormenta subsidio Austriacis mitteret; idque subsidium celeriter venturum idem Blonchedius confirmat. Quibus rebus cognitis, Sculenburgius, & re frumentariâ præparatâ, pluraque in agmina distributis copiis, quæ esse ad duodeviginti hominum millia dicebantur, Novis noctu proficisciuit.

Occupatis, uti supra cognitum est,

est, Ligusticis a Bottâ faucibus, Austriae, exquisito per exploratores itinere, ex omnibus montium jugis subito sese ejiciunt universi, & Porciferam simul vallem, simul Bisamnatem conari obtinere videntur: eodemque tempore Praefectus Britannicæ classis Genuensis portus aditum obseperat, nullaque a custodiis navium Ligustici litoris loca vacare patiebatur. Praescriptum item erat Vogternio, ut, coactis ex Cisalpinâ Galliâ ii. hominum millibus, in Sergianensem provinciam erumperet, eo consilio, ut, omnibus obsecisis viis, intercluso terrâ, marique commeatu, aut fame subacti deditiōnem Genuenses facerent, aut ferro ignique confecti pervicacis furoris pœnam subirent.

At Genuenses naturâ loci, auxiliisque Borboniorum, & veniae despe-
ratio-

40 DE BELLO ITALICO,

ratione confisi paratissimo erant ad resistendum animo. Sed cum neque ardua, neque munita loca vim hostium undique erumpentium sustinere possent, cumque rei militaris imperiti Ligures exercitatissimis hostibus opponerentur, pedem referre Genuenses coguntur, amissoque Montogio, ad Mariæ Montanæ fanum sese recipiunt: & Porciferani, quanquam acrius Piccolomineo repugnaverant, casam quandam propè Langentium pagum non nullis levis armaturæ peditibus fortissimè defendantibus; tamen ipsi quoque hostium virtute submoti ab Bolzanetum sese recipere coacti sunt, quo in vico præsidium erat Gallorum. Sculenburgius, qui in itinere ex equo ceciderat, latusque vehementer offenderat, captis quaquaversùs locis pluribus opportunis, occupato a fronte,

com-

communitoque monte Adamante, & collocato post se Sanctandræensi castrorum Praefecto, ne intercluderetur, ipse apud Turraciam, idoneo, ut diximus, ad utranque vallem loco, prætorium constituit.

At Mauriacensis Gallorum Praefectus, ubi hostes tam propè ab Urbe constitisse accepit, vel inopiâ consilii perturbatus, vel non satis cognitâ locorum naturâ, simul suis, qui paucissimi erant, atque Urbi præmetuens deduci Bolzaneto præsidium, Geminosque Fratres relinquì, omnesque sub mœnibus copias constitui jubet. Quo facto, qui ad Mariæ Montanæ excubabant, ii etiam sese ad Urbem reperunt. Porciferani autem, eti a Gallis deserti, tamen in tuendi Bolzaneti consilio constantissimè permanserunt, quòd verebantur, si

Pars II.

F eum

42 DE BELLO ITALICO,
cum Austriaci locum tenuissent, ne
liberius, vastandi, prædandique causâ
sese in vallem effunderent.

Relicto monte Geminorum Fra-
trum, cedentibus Gallis, cum tota
fremaret Civitas, commotus omnium
querelis, & Guimontii potissimum,
qui erat apud Rempublicam Gallo-
rum Regis Legatus, monitis incitatus
Mauriacensis petit cādem nocte ab
Senatu, ut urbanæ militiae partem
Roccæpinio Trib. mil. attribuat, cui
mandaverat ipse, ut relictum sīnē ul-
lā cunctatione montem reciperet. Cum
Galli inconsiderantiam receptus celeri-
tate irruptionis corrigerem cuperent, Ge-
nuenses, quorum maximē res ageba-
tur, arreptis armis, concurrerent, fa-
cile, aliquot dejectis Austriacis, qui
ex vicino Adamante successerant, Ge-
minorum Fratrum mons receptus est,
eoque

eoque recepto rursus, qui a Mariæ Montanæ fano profugerant, eodem celeriter redierunt. Montem Senatus firino præsidio tenendum, additisque operibus muniendum, eique munitio- ni, qui invicem cum Gallis præf- sent, quoque res vocaret, Senatus nomine accurrerent, Joannem-Caro- lum Pallavicinum, Felicem Balbum, Nicolaum Jovium, Francum Grimal- dum designandos censuit, & Jacobum item Grimaldum, atque Ambrosium Centurionem, quorum alter Venetiis, alter e Galliâ, audito patriæ discri- mine, Genuam confestim advolarat: iisque deinde, quoniam pro multitu- dine rerum gerendarum pauci vide- bantur, Carolus, & Pasqualis Spi- nulae, & Franciscus Fransonius ex S. C. adjuncti sunt: cumque ad Scoffar- ram, qui locus ad Bisannatem vallem

Pars II.

F ij tuen-

44 DE BELLO ITALICO ,
tuendam , refrænandoisque ab eâ parte
hostium impetus peropportunus erat ,
magna Ligurum multitudo convenisset ,
iis qui præcesset , missus est Petrus Ca-
nevarius , de quo ante dictum est .

At Vogternius in Sergianensem
provinciam progressus , conventum op-
di , atque arcis Præfectum , cum neque
pollicitationibus , neque denunciatione
periculi permovere posset , equites , pe-
ditesque suos infesto agmine procedere
jussit . Eò Senatus jussu venerat Mi-
chael Pincetius . Hic magnâ tumultuariorum militum manu contractâ ,
Sergianenses confirmat , præsidia in
locis , quæ erant hostibus finitima ,
constituit , ipse cum reliquis copiis ad
hostes proficiscitur , acriterque in eos
impetu facto , repulit , atque aliquot
millia passuum prosecutus consistendi
illis facultatem non dedit . Quo per-
motus

motus incommodo Vogternius, cum omnem adversus se consentire provinciam intelligeret, atque intrare intra praesidia periculorum putaret, infectare, discessit, & Massensem, Lucensemque agrum maximis emensus itineribus, Apenninumque transgressus sese ad Sculemburgium propè Genuam recepit.

Sculemburgius, cum denunciaciones, admoto exercitu, majorem habere vim, &, dum in metu est, parvo populum momento quam ad cumque conditionem impelli posse existimaret, denunciari Genuensibus per Blonchedium jussit, uti arma ponent, imperata facerent: Reginam, tametsi gravissimâ digni poenâ Genuenses sint, qui rebellionem post deditiinem fecerint, veteresque injurias novo scelere cumularint, tamen eos pro suâ misere

misericordiâ conservatos, quâm dele-
tos malle; siquidem, priusquâm, quæ
in itinere sunt, tormenta ad exercitum
advehantur, ad sanitatem redeant: nul-
lam, adve^ctis tormentis, futuram de-
ditionis conditionem, atque intellectu-
ros Genuenses, quâm miseris grave,
& temerarium sit, irritare potentiores,
in demissâque fortunâ spiritus gerere
magnos magis, quâm utiles: denique
constituant ipsis, utrum, pace firma-
tâ, omnique dempto metu, regiæ clem-
entiaæ malint, an, vastatis agris,
interfectis civibus, eversâ patriâ, se-
veritatis periculum facere. Hâc ad Se-
natum relatâ denunciatione, ita Jaco-
bus Grimaldus ex auctoritate Blon-
chedio respondit: *Jus esse naturæ*, ut
sua quisque quâcumque ratione de-
fendat; neque ullo obstringi scelere,
si quis alienam ab se injuriam pro-
pul-

pulsaverit: illos videri potius ab æquitate, justitiâque discedere, qui tantum sibi licere putant, quantum possunt, &c, cum in aliena tam impudenter invadant, innocentes accusent, qui sua tueantur: Reginam, quæ adeo clementiæ nomine glorietur, non potuisse non commoveri, si inaudiverit, quâm iniqua, quâm multa ab Duci- bus suis pertulerint Genuenses, qui quidem ipso in belli ardore suæ maliuerunt utilitatis, quâm eximiæ erga illam observantiæ oblivisci: irritatam toties patientiam postremò in furem erupisse, &c, qui ab omni cum Reginâ bello semper abhorruerint, cōesse demum adactos, ut arma sumerent, quæ justissima sint oportet, cum necessaria fuerint: armis sumptis, sic esse Genuenses paratos, ut nec obli- deri, si necessitas coegerit, nec mori, si ca-

si casus inciderit, pro libertate recusent: cætera superis, fortunæque committant. Sculemburgius, ubi intellexit, neque Genuensium frangi constantiam jactatis denunciationibus, neque concordiam, quam optima domi disciplina, externique metus hostis faciebat, convelli posse, nullamque propterea aut spem, aut causam deditiois esse, ad reliquam cogitationem belli sese recepit. Itaque & munire vias instituit, quo facilius tormenta subvehementur, & alia ex aliis loca occupare perseveravit, ut Genuenses, quam angustissimè contineret.

Advenerat interim Genuam Dux Bouflertius, Gallici exercitus Legatus, atque unus e principibus Gallicæ nobilitatis, Equitemque Chovelenium castrorum Præfectum, nonnullosque alios duces adduxerat, &, quòd non sine

sinè causâ tantus Vir a Galliæ Rege submissus videbatur , civitatis spem , alacritatemque renovaverat . Ille in magnœ populi concursu , plausuque Senatum ingressus ita Ducem , Senatoresque est allocutus : Eâdem Genuenses animi magnitudine Reipublicæ libertatem , & Galliæ salutem attulisse , quosque hostes a cervicibus suis repulerint , eosdem a Galliæ finibus retraxisse : itaque sibi priùs beneficio fuisse , & virtutis famâ , quàm vultu , congressuque cognitos ; seleque , cum ad eos veniret , existimavisse ad Marcellos , Scipiones , Fabios venire , quorum animi robur nullis fractum calamitatibus , & vix posteris credibile manu ipsi , usuque revocaverint : hujus famâ virtutis commotum statuisse Galliæ Regem non tam bello , quàm fide præstantem benemeritæ Reipublicæ

Pars II.

G omni-

50 DE BELLO ITALICO,
omnibus modis subvenire, seseque ab
eo missum, qui praesens regiae testis
esset, atque obses voluntatis: proinde
hortari, cuius hostis insolentiam soli
ejecerint, soli haetenus retuderint, ut
eius in oppugnatione audaciam maxi-
mi Regis auxilio freti contemnere ne
vereantur: Regis illos Legatum habi-
turos ad belli consilia socium, ad pe-
ricula ducem, neque se Gallum esse
melius omnibus probare posse, quam
si amore, fideque erga Rempublicam
Genuensis fuerit. Dux Galliarum Regis
benignitatem summis laudibus extulit,
qui Rempublicam in gravissimis peri-
culis & adjuverit jam egregia liberali-
tate, & nunc Legatum ad eam am-
plissimum Virum mittat: tanti benefi-
cii: nunquam se, nunquam Senatum,
totamque Civitatem immemorem fu-
turam: potuisse Genuensibus hostes
appi-

oppida, agros, pecuniam adimere, fidem, atque animum neque ademisse, neque adimere potuisse: itaque futuros eosdem, qui semper fuerint, ut in bello fortes, ita in foedere constantes, atque hoc etiam magis, quo minus nunc sunt de exitu rerum, adjuvante potentissimo Rege, solliciti. His actis in Senatu, magnâ omnium alacritate discessum est.

Paulò longius progressi Sextum, Vulturemque ad mare oppida occupaverant Austriaci, & Pinum in montibus, cc. edito loco impositis militibus, additisque munitionibus tenebant. Vulturense Austriacorum perterriti adventu, auctore, & sequestre timidissimo quodam loci ficerote, sese Franchinio Trib. mil. dediderunt. Deditio factâ, proximis improvisò ex montibus cum suâ tumultuariorum

52 DE BELLO ITALICO,
militum centuriā descendens intervenit
Ænobarbus, conditiones nihil mora-
tur, impetum facit, occidit nonnullos,
fugat omnes, longissimèque fu-
gientes insequitur. Hujus operā Æno-
barbi eo Genuenses bello, optimā, for-
tissimāque sunt usi, & ipse, rebus
strenuè gestis, cum humili ortus loco
ignotissimus antea fuisset, pervenit ad
hominum famam.

Altera ex parte Stephanus Lau-
mellinus amantissimus Patriæ Vir, qui,
Venetiis initio belli relictis, ad opem
statim Reipublicæ ferendam convolarat,
cum Mariæ Montanæ fano præcesset
Pyrochitrophorique clo. Austriaci loco
potiri conarentur, qui Lupâ-Amara di-
citur, eò profectus est; eodemque tem-
pore Paulus Gentilis cum militibus le-
gionariis, Liguribusque aliquot Stajene
progressus ad Pinum pervenit. Ne his
qui-

quidem locis impetum Genuensium Austriaci tulerunt, compluribusque amissis, relictis impedimentis, atque ipsis quas instituerant, munitionibus, ad suos se se præcipiti fugâ receperunt.

Eodem fere tempore a Creto, ubi Sanctandræensis constiterat, dupli- ci hostes agmine proficiscuntur, Canevariumque, qui Scoffaræ, ut diximus, præerat, dextrâ sinistrâque adoriri parant. Qui Lavaniolam, qui item Montem Cornarium obtinebant, quæ prima erant opposita hostibus venientibus loca, pedem Ligures re- ferre cœperunt, eatenùsque retulere, quoad locum naëti opportunum sub- sistere, & militum, qui adveniebant, subsidio confisi repugnare potuerunt. Nam eâ re nunciata Canevarius iisdem, quibus Austriaci venerant, jugis mille- statim Bisamnates, iisque qui subsidio essent,

54 DE BELLO ITALICO,
essent, legionarios nonnullos bipartito
mittit; & partem, in quâ ipse erat,
aggredi a latere hostem, partem a ter-
go invadere jubet. Commisso prælio,
Genuenses Adolescentuli ducis alacritate
incitati acrius impugnant; illi Genuen-
sium audacia, &, ne intercluderen-
tur, metu commoti celeriter loco ce-
dunt. Itaque interficiuntur, fugantur.
At Canevarius, dum, fusis hostibus;
retinere suos a prædâ, atque ad ar-
cem occupandam Turriliam, quam
hostium fugâ desertam esse cognoverat,
adducere obequitans, adhortansque
contendit, longius progressus, jaculi-
que in adversum os iectu vulneratus
ex equo delabitur: conantibus auxilia-
ri suis; frustrâ, inquit, attollere co-
nanimi, quem jam vita deficit: unum
oro, celentur meâ de morte milites,
ne ipsius nuncio debilitatis eorum ani-
mis,

mis, parta jam victoria interpelletur. Ego satis vixi, siquidem invictus, & pro patriâ morior. Redintegratur Canevarii morte hostium cædes, crevitque adeò Ligurum furor, ut irâ flagrantes non captivis, non vulneratis parcerent. Refertur in Urbem Canevarii cadaver, ad cuius aspectum tristissimus augetur omnium dolor, quem jam mortis nuncius fecerat. Concurrebant, videre cupiebant; illum mortuum consueuisse ajebant, dum vivebat, hostibus terrorem, suis animum addere: illum ad parandos milites liberalem, ad pericula, consiliaque belli fortem, & prudentem fuisse, atque hæc egisse omnia, cum ad annos xxii. natus esset. Nam Canevarius non solum animo, sed etiam, quod non erat ab eâ ætate postulandum, consilio erat non vulgari. Fuerat

56 DE BELLO ITALICO,
rat in Galliâ Cisalpinâ apud exercitum
Reipublicæ Protrib. mil. legionis Li-
gusticæ; prælio ad Tanarum inter-
fuerat, paucisque mensibus, cum ef-
set Genuâ profectus rei militaris ru-
dis, factus redierat dux: adeo verum
est, ab excellentibus ingeniiis indoci-
lem usus disciplinam non desiderari.
Supremo die suo quâm amplissimè elat-
tus est, funebrique pompæ tota fer-
mè Civitas, milites, ducesque, ipse
in primis Dux Bouflertius interfuit. Fa-
ctum est etiam S. C., ut Petro Ca-
nevario invictissimo Adolescenti ob
mortem pro Republicâ obitam statua
marmorea in curiâ poneretur, quæ
tantæ virtutis monumentum, patriæ-
que posteris defendendæ exemplum
esset.

His omnibus præliis intellectum
est, neque Austriacis satis esse animi,
quod

quòd locorum naturam ignorarent, neque Liguribus constantiæ, si a nobilium exemplo, & legionariorum subsidio desererentur. Accedebat huc ut militari assuefacti disciplinâ Austriae melius progrederentur, &c, quæ cœpissent loca, peritiùs defenderent. Ligures autem facile a signis discederent, magisque in singulis interficiendis militibus, quam in summâ rerum Austriacis nocerent. Erat tamen in hoc bellandi genere illud Genuensibus opportunum, quod & levibus præliis atterebatur hostis, quem detiorem in dies locus alienus, & tempus faciebat, & Liguribus quotidiana præliandi consuetudine animus accedebat: sociis præterea spatum erat mittendi auxilia, quæ per medias Britannorum classes parvis advecta navigiis in Genuæ portum facile irrepecebant.

Pars II.

H. Au-

Austriaci, Coronatæ occupato fano, quod edito loco positum, propius jam, instructis munitionibus, Arenario suburbano succedebant. Genuenses, quo longius illos arcerent, a Porciferæ amnis ostio ad eam extiorem Urbis munitionem, quam Forcipem appellant, comprehenso colle, qui ab amoeno prospectu nomen accepit, aggerem perducere, atque instruere properabant, neque adactis ex hostium munitione, Britannicâque na-
vi, quæ rei impediendæ causâ ad litus accesserat, telis deterrebantur, quominus opus urgerent. Quin etiam ipsi suorum tormentorum vi Austriacos, Britannosque vexabant, Franchiniumque interfecerant nefariam ulti crudelitatem, quâ ille in miseros Porciferanos omnia exempla cruciatus ediderat: eâdemque celeritate ab alterâ Ur-
bis

bis parte Albarense suburbanum, excelsioraque circum loca munire curabant, & sic sunt patriæ tutandæ studio incitati homines insueti militaris patientiæ, ut rem multi operis, ac laboris, adhibitis militaribus architectis, nobilissimisque ad opus viris excubantibus, brevè perficerent.

Adventus Ducis Bouflertii summā spe, & voluntate Civitatem compleverat; nec minus ipse, quam in Senatu confirmaverat, animo laborabat, ut Reipublicæ Genuensis amantissimus videretur. Nam, seu quid communicandum, seu quid administrandum esset ipse principes Civitatis benignè appellabat, ipse plebem effusâ largitione incitabat, interdiu, noctuque obequitans, interim pedes, nihil apud hostes tutum, nihil apud suos languidum patiebatur. Namque

Pars II.

Hij etiam

etiam per eos dies Coronatæ fano depellere Austriacos constituerat, urbanamque esse in armis militiam, seque ad nocturnam parare eruptiōnem jussérat. Signo dato, omnes convenerant. Ipse monendo, cohortandoque aderat Bouflertius. Movebantur etiam exemplo Josephi Duratii, qui proiectâ ætate, ut sœpè alias, ita tunc armatus prodierat, nummosque populo spargens rem adjuvabat. Sed infregit consilium fœdissima coorta tempestas, adeout, proluentibus undique aquis violentissimis, neque arma homines tenere, neque pedem progredi possent.

Senatus, cum multa, quæ pertinerent ad sollicitandum statum Republicæ, excitari in turbâ belli posse existimaret, saluberrimumque censeret in maximis rebus summam im-

imperii apud unum esse, quæstionibus extrâ ordinem exercendis quasi dictatorem dixit Augustinum Gavotum, qui pœnâ paucos, terrore omnes afficiens intestino scelere Rempubli-
cam liberavit. Magnam interim argenti vim in bellum Genuensibus Rex Galliæ dare, neque minorem Hispaniæ Rex liberalissime polliceri perseverabat, & auxilia uterque submittebat.

Auctâ classe, omnibus longè, latèque litoribus occupatis, intentiores erant ad custodias Britanni. Genuenses ad recipienda auxilia, quæ, classis metu, portu Monæci continebantur, lx. phaselos miserant, iisque præsidio naves longas duas. Nam commeatus propter ejusmodi agilitatem navigiorum facilius elabebantur, minusque, si nonnulla fortè ex iis in cursu offendenter, deperibat militum, qui se-
para-

paratim in plures erant phaselos im-
positi. Ac primò in noctem conje-
cti phaselii, obductaque summo manc-
nebulā occultati Britannicam fefelle-
rant classem: deinde ubi diluxit, di-
scuslaque caligo est, apparuere. Quos
cum audaciùs progressos Britanni vidis-
sent, sperantes intercipi posse, præda-
toriam subito navim, myoparonem,
atque aphractum ad eos miserunt. Ge-
nuenses, eductis triremibus duabus,
conantes portum capere phaselos pro-
tegebant, prædatoriamque navim ja-
ctis morabantur telis. Eodem tempo-
re naves longæ duæ Genuenses myo-
paronem, aphractumque Britannorum,
commisso prælio, distinebant. Quæ res
magnum attulit phaselis ad incolumi-
tatem momentum. Naucti enim spa-
tium, cum vehementius remos incita-
sent, in portum omnes refugerunt,
quos

quos statim, repulsis, elusisque Britannis, naves longæ, ac triremes consecutæ sunt. Ea expectati auxilii spes, is ex prælio metus animos versabat Civitatis, ut nemo ferè Genuæ fuerit, quin visendi causâ altissima tecta, mœniaque petens ex omni prospectu locum spectaculo cæperit, latusque, confecto prælio, & gratulabundus ad portum procurrerit. At Britanni omnium dominatores marium, tantâ sub oculis acceptâ ignominiâ, magnoperè fremebant, eoque id magis, quod crebris sollicitabantur Austriacorum querelis, qui auxiliorum adventum eorum negligentiae falso tribuebant. Nam Genuenses nautici, & ipsi homines domestico maris usu valebant, parvulisque naviis, quibus incredibili celeritate transmittentes, ad litora sese statim, vadaque applicabant, atque

64 DE BELLO ITALICO,

que ita Britannicarum impetum nati-
vium ferè semper fugiebant. Magna
præterea est maritimarum rerum incon-
stantia, & difficultas, utpotè quas in-
terdum malacia detinet, tempestas sæ-
pe affigit, incertissimæque semper res,
ventus atque unda gubernant. Neque
vero, dimissis quaquaversùs aphractis,
parùm proficiebant Britanni, submis-
saque etiam navi, quæ contrà Neri-
vium in anchoris consisteret, eamque
esse partem, quæ propter angustissi-
mam oram Genuam dicit conjectis
infestam telis haberet, importari terrâ
in Urbem commeatus prohibebant,
excensionemque eo loco facere tenta-
verant. Sed periculum veriti, quod
Ligures arma cæperant, ad navem sta-
tim refugerant, quam paulopost, sub-
latis anchoris, in altum remulco ad-
ducere coacti sunt. Illam enim Ligu-
res,

gures, duobus allatis noctu tormentis, repentino impetu telorum labefactaverant.

Venerant tandem xii. Subalpinorum cohortes, quarum Comiti Roccæsio permisum erat imperium, atque is, capto, direptoque Vulture, ad Sextum castra fecerat, eoque tormenta Savonensi arce deducta, reliquaque, quæ ad oppugnationem pertinent, terrestri desperato itinere, Britannicis navibus supportabantur. Aucto Sculenburgius exercitu, collem quendam, in quo fanum est Misericordiæ positum, Ligurum dejecto præsidio, facile potitur; qui collis abest ab Genuâ millia passuum ii.. Genuenses eo amissio loco, tametsi non maximi erat momenti, tamen vehementer propter nimiam cujuscumque rei sollicitudinem perturbantur. Bouflertius, ne per

Pars II.

I otium

otium hostium increceret audacia, & vulgi ingravesceret timor, signum dari, recipique collem, fanumque imperat, idque confessim conatus effectum se sperabat, propterea quod amnis Porcifera, qui medius inter eos, qui fanum obtinebant, reliquaque hostium praesidia fluebat, coortis imbribus, eâ nocte admodum creverat, ut, quomodo alii aliis subfido irent hostes, impedire posse videretur. Dat negotium Chovelenio castrorum Praefecto, uti princeps prælium ineat. Ille urbanæ militiae centuriis, & Gallis, atque Hispanis aliquot assumptis, ad hostes proficiscitur, in eosque, cum hora diei esset octava, impetum facit, acerrimèque repugnantes, relicis inferioribus locis, ad fanum sese recipere cogit. Eodem tempore Comes Lannionensis, qui Geminorum-Fratrum:

trum monti præsidio erat, eruptione factâ, hostes a latere premebat, jamque, cum ab horâ octavâ ad vesperum pugnatum esset, Hispani, Gallicque Pyrochitrophori captis Austriacis compluribus, atque occisis, fano appropinquabant, in eoque jam erant, ut irrumperent: cum Bouflertius, qui ad portam Granarolam progressus eventum pugnæ expectabat, receptui cani jussit. Nam, & satis ad hostium minuendam audaciam, Genuensiumque confirmandos animos factum existimabat, & Lannionensis eruptione, Geminorum-Fratrum montem nudari solebat, ne vacuum a præsidio eum hostis occuparet. Præterea, cum res studio esset contentionis propè in noctem deducta, in tantâ veteranorum paucitate nocturnum esse prælium vitandum censebat. Ita in occupato Au-

68 De BELLO ITALICO ,
Straci colle remanserunt , Borbonii ,
& Genuenses in Urbem reversi sunt ;
cum hi , quod primo concursu terga
vertere hostes coegissent , viciisse sibi
viderentur , illi vicissent . Tumulum
enim , fanumque , quae causa pugnan-
di fuerat , tenuerunt . Pauci ex Bor-
boniis , & Genuensibus cecidere , in
his Marchio Fajensis Trib. mil. de
exercitu Gallico , qui hostibus insistens
mortiferum vulnus accepit , ex eoque
postridie interiit . Ipse fortissime pug-
nans vulneratur Chovelenius . Fran-
cus autem Grimaldus in medios ardo-
re pugnandi abreptus hostes , ab iis
captus est , unum præstantissimus Ado-
lescens , dum caperetur , questus ,
quod , cum in alienam veniret potesta-
tem , Patriæ suæ inservire non posset .

Operum magnitudo , & conti-
nens tot mensium labor populi stu-
dium

diū infirmare videbatur, erantque, qui propter non magnum in re militari usum non magnum s̄epe periculum miserarentur, firmioresque existimarent hostes, quām reverā essent. Multa improbi fingeabant, prudentes suspicabantur, timidi credebant, ut his omnibus rebus magnus paulatim irrepere timor, & desperatio posse videretur. Itaque, ne in medio rerum cursu impetus resideret animorum; artificum capita, urbanæque plebis principes in curiam extrā ordinem cogere, eosque alloqui de Senatus sententiā Brignolius Dux constituit. Cum frequentes convenissent, magnaque præterea affluxisset multitudo amictus togā purpureā Dux, & sedens in solio: Non negaverim, inquit, Genuenses me ultrò ad vos tanquam ad homines diuturnitate belli defatigatos,

hor-

70 DE BELLO ITALICO,
hortandi causâ processisse; sed tantâ
ego facio frequentiam hanc vestram,
quâ in hunc locum rogati conveni-
stis, eam in vultu omnium, atque
oculis eminere video patriæ alacrita-
tem defendendæ, ut gratulatione mihi
potius, quam hortatione utendum esse
intelligam. Quid enim eos horter,
quos intueor, paratissimos? est verò,
quod patriæ, quæ cives genuit for-
tissimos, est quod vobis, qui patriam
servastis pulcherrimam, est denique
mihi ipsi quod gratuleret, cuius impe-
rii nomen multo illustrius perveniet
ad posteros vestræ commendatione vir-
tutis. Quanquam haud scio, an hæc
ipsa gratulatio supervacanea sit, cuius
est usus confecto bello reservandus,
ne fortunæ beneficium præripuisse vi-
deamur. Quæ erunt igitur meæ par-
tes? illud unum vos admonere, ut
vestri

vestri similes sitis, idque efficiatis, ut extrema principiis consentiant. Nam quid minus conveniret, Genuenses, quam, collocatæ cum essent in cervicibus nostris viætrices Austriacorum legiones, vos privato consilio (nec enim aliter fieri potuit) ejectis illis, sustinuisse folos labantem fortunam Reipublicæ, & nunc auctore Senatu, consentientibus omnibus, adjuvantibus Regibus potentissimis, animo deficere? an hostem ut videamini timere, quem fugastis? aut aliquid ab eo æqui sperare, qui stare sibi non posse videtur, nisi hâc eversâ, & deletâ civitate? qui non pecuniam, ut antea, sed jam iratus sanguinem vestrum concupiscit? nullâ magnoperè laccusitus injuriâ ad pacatos, ad deditos accedens nihil sceleris, nihil crudelitatis prætermisit: quid hic faciet dolore ardens amissæ prædæ, & gran-

& grandi læsus ignominiâ, quâcumque ratione in Urbem hanc redire potuerit? sed, ut spero, & video, non poterit. Eos habemus socios Reges, quos eadem nobiscum arctissimè causa conjungit, eos Regum Legatos, eam Senatus constantiam, eum omnium ordinum consensum, ut vehementer sit hostibus de victoriâ desperandum? qui neque pauci tantæ Urbis oppugnandæ molem sustinere queunt, & quò plures sunt, pluribus rebus in nudo, atque aspero solo egere necesse est. Non Britanni, unâ, aut alterâ interceptâ naviculâ, commeatus, auxiliaque nostra impeditre; non Subalpini, paucis commissis cohortibus, ad suminam belli multum proficere possunt. Atque hos ipsos jam ad respicienda cuique domestica mala belli per vos excitata fortuna,

tuna, & Borboniorum in Belgio, Italiâque victoriæ convertent. Quid autem sînè his Austriaci poterunt omnium egentes rerum, & quotidiani deminuti præliis? Tolerate, Genuenses, paucorum dierum molestiam, & tantum hunc oppugnationis apparatus ad nihilum propè diem recidere videbitis. Nolite interim aut stultâ aliquâ spe aperire ad occasionem locum hosti, aut vano metu, animique imbecillitate patriam omnem prostertere, eorumque etiam auxilio, vobis trepidantibus, spoliare, qui vestræ salutis causâ maris, atque hostium periculum neglexerunt. Quæ Hispani, quæ Galli milites pro vobis gesserint, atque gerant, ipsi videntis. Quo socii Reges, quo in primis Galliæ Rex sit animo in Rem publicam, quâ fide, adest, qui vobis

bis ostendat nobilissimus Legatus ipsius Bouflertius, regiae testis voluntatis, & vestræ idem æstimator virtutis. An patriam peregrini vestram studiosius defendant, quām cives? an pœnitet vos, quod, Republicâ recuperatâ, famam estis apud omnes gentes, atque immortalem gloriam consecuti?

Quod si, his omissis, causam belli spectare, eamque judicare meliorem velimus, quam etiam Cœlestes adjuverint: quænam esse potest, Genuenses, causa justior bellandi, quām quæ adversus tētrimos patriæ oppugnatores civium armat manus? aut quisnam illud sīnè Divino evenisse consilio existimet, quo factum est, ut exercitatissimi, paratissimique hostes vincerentur a vobis, qui propè eratis inermes, & nullum certè rei mili-

militaris usum habebatis? Superis igitur, hominibusque juvantibus, incumbite, Genuenses, in optimam causam, eamque nunc meliore belli conditio-
ne retinete virtutem, quam a prin-
cipio perditâ ferè fortunâ præstiti-
stis. Qualis erit vestra in bello vir-
tus, talis erit hujus Urbis, & totius
nominis Genuensis fors. En ego ve-
ster Dux pro patriâ, pro vobis,
quos mihi carissimos, atque in libe-
rorum loco habeo, non solum vigilare,
adesse, providere, sed etiam pugnare,
& mori paratus. Evidem me Ducis
nomine Patrēs appellant, ego pa-
triæ militem dici volo; &, si regius
hic ornatus impedimento mihi est,
quominus vobiscum unâ in aciem
prodeam, date gregale sagulum, quo
turbæ immixtus præliantium vitam
meam hostium telis objiciam. Nam

Pars II.

K ij . neque

neque grata est dignitas, quæ vitam servat incolumem ad intuendam patriæ eversionem, neque acerba mors, quæ naturæ debita patriæ donatur.

Quâ Ducis extremâ oratione permotus populus dicentem interpellat, & magnis clamoribus cohortatur, ut sibi consulat, & vitam suam ad Reipublicæ utilitatem reservet, universique discedentem ex concione lætissimo plausu prosequuntur, & se ad omnia belli pericula paratissimos esse confirmant. Itaque, cum pro operum magnitudine, & stationum multitudine, tametsi duodeviginti fermè hominum millia quotidie essent in armis, tamen parum videretur esse defensorum, Senatusque consultum factum esset, ut lecticarii, servique omnes puberes armarentur, non dominus fuit, qui familiam offerre, non servus, qui no-
men

men dare recusaret; ipsasque videre erat primarias Fœminas, Senatoresque, non, ut antea, stipatos grege familiarium, sed uno vix famulo comitatos in publicum prodire. Una omnium occupaverat animos patriæ cura, &c, quæ prosperis temporibus pudori fuisse, faciebat calamitas Reipublicæ, ut laudi ducerentur.

Mittuntur Comes Lannionensis, & Augustinus Pinellius, quorum alter Gallis, alter Liguribus, atque uterque, mortuo Canevario, Scoffaræ præsit. Hi arcem Turriliam vano ab hostibus metu derelictam recipiunt. Arx contrà Masonia, præsidiumque per eos dies, adacto cuniculo, in potestatem Austriacorum venit; id quod in tantâ nailitum paucitatem Genuensibus accidit perincommodè.

At Sculemburgius Subalpinorum auxi-

78 DE BELLO ITALICO;
auxiliis confirmatus in Bisamnatem
vallem erumpere, &, quæ pars Ur-
bis ad orientem spectat, patetque
maxime, atque infirmior est, hanc
adoriri constituit. Id ne a principio
spectaverit, & adventum præstolans
Subalpinorum tandem distulerit, an
alterius partis oppugnandæ difficultate
admonitus sicutum postea Urbis ac-
curatius perspexerit, non sanè con-
stat. Illud videtur certò esse ponen-
dum, oppugnari Genuam facilius po-
tuisse, si exercitum Austraci in Bis-
amnatem vallem statim adducere ma-
luissent, quam munitissima Porciferæ
vallis loca carptim tentando prima
belli tempora Borboniis, & Genuen-
sibus prodere.

Pridie id. Jun. circumspectis di-
lignantissime Sculenburgius, & paratis,
quæ ad eruptionem pertinent, jussis
Sub-

Subalpinis omnibus, & Austriacorum cohortibus aliquot ab alterâ Urbis parte Genuensium præsidia tentare, Geminorumque eodem tempore Fratrum montem simulato impetu invadere, ut ancipiti defensionis curâ distracti Genuenses, Borboniique a præsentis periculi suspicione averterentur. Ipse, triplici instructâ acie, tertâ circiter vigiliâ castris egressus, Feritoremque amnem, nullo repugnante, transgressus, expedito exercitu ita noctu iter fecit, ut sub lucis adventum ad Serram, quam vocant, Bavorum perveniret, Ligures, qui ibi erant præsidio, paucos, & nec opinantes nihil negotii fuit opprimere, atque in fugam dare. His fugatis, ad faucem Rattorum, qui peranguitus est in illis montibus aditus, & defendi opportunè poterat, eâdem celeri-

80 DE BELLO ITALICO,
leritate contendit. Militaris disciplina
neglecta severitas magnæ sœpe in bel-
lo calamitati est, & tum fuit. Nam
Helvetiorum manus de Hispaniensi
exercitu, cui locus is ad defenden-
dum obvenerat, cum sine ducibus,
qui in amœnæ solitudinis tædio lon-
gius pernoctabant, remissius ageret vi-
gilias, & omnia magis, quam hostes,
expectaret, repentina eorum adventu
exterrita, perturbataque loco excessit.
Quo Austriaci potiti, summumque
naœti jugum rejectos ex loco superio-
re urgent Helvetios, atque hi, cum
omnibus rebus premerentur, ægræque
resisterent, initium fugæ faciebant.
At Taubenius Hispanorum Præfectus,
qui ad Urbem erat, eâ re nunciata,
cursu incitato, Cordubensis legionis
manipulum secum adducens eò statim
ad volat, atque hostes comprimere,
suos

suosque precibus, cohortationibusque firmare conabatur, ut se ex fugâ, & timore colligerent. Qui cum nihilo-
seciùs fugere perseverarent, ille, ut
videret, si posset exemplo retinere,
quos verbis non poterat, districto
gladio præcurrit ante omnes, gravi-
que affectus vulnere, cum se sustine-
re non posset, inter militum manus
e prælio ablatus est, duodecimumque
post diem præstantissimus dux omnium
luctu, & desiderio interiit. Fit pro-
tinus, vulnerato Taubenio, effusa
Helvetiorum, atque Hispanorum fu-
ga. Jam Subalpini reliquique Au-
striaci, ita uti inter eos convenerat,
subito instructis copiis provolaverant,
unoque tempore, & Arenarii muni-
tiones, & Geminorum-Fratrum mon-
tem tentaverant. Facilè Genuenses de-
fendunt; celeriterque animadversum est,

82 DE BELLO ITALICO,

maximas Austriacorum vites alio spe-
ctare, neque id ab iis, nisi distinen-
torum hostium causâ, tentatum esse.
Primâ luce, pulsis Helvetiis, monte-
que occupato Rattorum, omnia ferè
superiora loca, unde est propinquus
in Bisannatem vallem, Urbemque
Genuam despectus, multitudine Au-
striacorum completâ conspicuntur.
Nam dextrum eorum cornu ad lu-
cum usquè sodalium Camaldulensium,
montemque Quetium pervaserat, Ma-
riæque Montanæ fano imminebat; si-
nistrum autem in vallem Sturlam,
omnibus circâ jugis occupatis, atque
ad mare pervenerat; tantumque ab eâ
parte terroris intulerat, ut Nazarianæ
munitionis, quæ ad Albarensis tumuli
radices constituta est, tormenta Bor-
bonii, desperatâ defensione, abjicerent
in mare, ne in potestatem Austriaco-
rum

rum venirent. Totâ interim Urbe fama percrebescit; non longè hostes abesse. Tacita primò, & tristissima admiratio; deinde conclamat ad arma. Habetur Senatus. Complentur mœnia. Consulitur. Trepidatur. Genuenses usus ignari militaris ad Borbonios ora convertunt; quid ab eis geratur, expectant. Borbonii neque satis periti locorum, & veteranorum paucitati diffidentes animo magis, quam consilio valent. Bouflertius ad portam progressus Romanam de Urbis defensione vehementissimè laborat. Austriaci interea longius procedebant, & Mariæ Montanæ fanum jam occupatur videbantur. Tum Marchio Ledensis, qui fano. præerat, cum se nullâ satis munitione tutum adversus hostes arbitraretur, præsertim quos recenti successu efferri videret, Bou-

84 DE BELLO ITALICO,
flertium crebriores per nuncios facit
certiorem, quid faciendum existimet,
& se, cum loco diffidat, receptum
parare demonstrat. Ac primò Bou-
flertius consilium ejus probat, postea
monitus a Sicrio castrorum Præfecto
de exercitu Genuensi, qui eò fortè
advenerat, ne amplam, relicto fano,
oppugnandæ Urbis occasionem hosti-
bus præberet, locum pugnacissimè de-
fendi jubet, &, cum se jam Ledens-
sis recipere cœpisset, summittit ei
Roccæpinium affinem suum, strenuum
ducem, & paratum, qui aliis raptim
additis munitionibus, allatisque tor-
mentis, assiduo jaëtu telorum consi-
stendi hostibus facultatem non dabat.
Non tamen dubium fuit, quin, si,
dum Ledensis trepidat, Bouflertius
consultat, confessim Austriaci irrupi-
fent, locus esset amissus, qui ad de-
fen-

fensionem Urbis maximæ erat opportunitatis.

Ita parvæ res magnum in utramque partem momentum habuerunt. Nam & negligentia Helvetiorum aditum propè ad Urbem hostibus dedit, & fortuitus Sicrii adventus salutem Genuensibus attulit: eoque die non tam virtus fuit Austriacorum laudanda, quæ viarum, locorumque difficultates supervadere aggressa celerrimè superavit, quam Genuensium visa est admiranda fortuna, quæ quâdam suâ magis vi, quam defensorum industriâ celeritatem hostium, victoriamque retardavit. Sculemburgius enim sive rem nimis facilem, sive nimis difficultem arbitratus, atque in facilitate insidias, in difficultate laborem ex tantâ militum defatigatione veritus vacuum Ledensis receptu Mariæ Montanæ:

tanæ fanum occupare neglexit (id quod erat ei omnibus modis conandum) deterritusque etiam , quominus propius Urbi succederet , munitionibus iis , quas in Albarensi suburbanø superioribus diebus Genuenses instituerant , in valle Sturlâ substitit , natusque desertam quamdam secundum mare Turrim , eam duobus impositis tormentis communiit , eoque ab Sexto , quæ ad oppugnationem Urbis pertinebant , comportari impetravit : unoque tempore , & advectis majoribus tormentis oppugnare Genuam ab eâ parte , & arctius obsidere constituit , naviculis , quæ magno erant Genuensibus usui ad commeatus subvehendos , dupli periculo perterrefactis ; cum , si litus legerent , vexarentur ab Turri , si altum tenerent , deprehenderentur a Britannis ; percrebue-

bueratque rumor extremam esse in Urbe famem, grandique macie torridum populum sordidissimis rebus tolerari; ut Civitatem ad voluntariam etiam ditionem inopiâ cogi posse Britannis persuadere Sculemburgius vellet. Sed Britannicæ classis Præfectus navarchum in scaphâ Genuam cum caduceo miserat, qui per causam redendaræ publicè literæ statum Civitatis diligentius specularetur; atque is in Urbem intromissus, opiparâque a Bouflertio mensâ acceptus, dum ad Prætorium deducitur, reduciturque ad scapham, cibariorum copiam in viis expositam, quam etiam de industriâ Genuenses adauxerant, populique alacritatem conspicatus, quæcumque viderat, Præfecto renunciavit. Senatus etsi intelligeret, cuius rei causâ missus navarchus esset, qui nihil gravioris

88 DE BELLO ITALICO;
ris negotii attulerat, tamen non inu-
tile judicavit ad deterrendos hostes, vi-
dere ipsosmet, quam parata essent
omnia ad Urbis defensionem.

Respiraverant interim Genuenses,
& Austriacos, qui praeter opinionem
non vicerant, pro vietiis habebant.
Diem noctemque in operibus, in mu-
ris versabantur. Hispani, Gallique
præsto erant milites, ducesque. Ade-
rat omnibus hortator Bouflertius, nul-
lumque sibi ad quietem tempus relin-
quebat. Sacerdotes ipsi, quibus po-
stea ex S. C. gratiæ actæ sunt, offe-
rebant se, armatique vigilias, atque
excubias agebant. Ducebantur fossæ,
extruebantur aggeres: Mariæ inpri-
mis Montanæ fanum, atque Albaren-
se suburbanum propter loci opportu-
nitatem, continuatis operibus, mu-
niciabantur. Loricis adjectis, muni-
men-

mentisque fossarum perfectis, mœnia, quæ circa Bisamnam tem vergunt vallem, ab hostium incursu defendebantur. Tentabant præterea, quo possent pacto & Austriacos in suis divexare munitionibus, & Britannos submovere, ne tormenta ad Sturlam liberè exponerent. Pontonem enim, quod genus est navis grave, & latum, eoque in portu ad materiem, saxaque convehenda uti solent, duobus tormentis, duobusque item mortariis instructum, lanceisque obtectum culcitris ad defendendos milites ab ictu telorum, multis adductum funibus, scaphisque, cum duabus præsidio triremibus, contrà Sturlam collocauerant, olliisque repente incendiariis, continentique telorum jactu Austria- corum munitiones, & Britannicas na- ves infestas habere cœperant. Sed,

Pars II.

M coortâ

„ DE BELLO ITALICŌ ,
coortā tempestate , & Genuenses in-
portum se recipere , & Britanni in-
altum vela dare coacti sunt . Crebra
etiam terrā , dum Austriaci irrumpe-
re , Genuenses , Borboniique repu-
gnare conantur , prælia fiebant . Co-
mes Lannionensis , & Augustinus Pi-
nelliūs , ne , progressis ad mare Au-
striacis , ipsi intercluderentur , Scoffar-
am reliquerant , præsidioque arci
Turriliæ paucis militibus , Liguribus-
que relictis , ad Reccum sese , Mar-
garopolimque receperant .

At Paris Pinelliūs Augustini Fr.
Eques Jerosolymitanus monte Fascen-
si depellere Austriacos aggreditur . Te-
nebatur ab iis mons duobus satis fir-
mis præsidiis , & , quòd non longè
eorum aberant castra , facile erat iis-
dem , quodcumque submittere mili-
tum . Erant cum Pinellio Ligures:
nume-

numero cl. Rei aliquis difficultatem, periculique magnitudinem ostenderat: sed Pinellius, quiā, relictā Melitā, ad primum laborantis patriæ nuncium Genuam venerat, magnum aliquod pro Republicā efficere properabat, incitabaturque gloriae cupiditate, & naturæ quādāni ferociā, inconsultāque rei bene gerendæ, fiduciā. Neque ejus cupiditati Ligurum studia defunt, & audaciam a principio fortuna prosequitur. Nam primum hostium præsidium, circiter quadraginta interfectis, expugnat. Hāc re animadversā, ii. millia expeditorum militum subsidio suis Austriaci mittunt suspicati, paucis præmissis, multò majorem affore Ligurum manum. Ne hæc quidem res ab spe, impetuque Pinellium moratur, temerèque progressus prælium cum tantā

Pars II. M ij hostium

92 DE BELLO ITALICO,
hostium multitudine committere, lo-
cumque adoriri præmunitum non
dubitat. Neque vario certamine pu-
gnatum est, cum Austriacorum nu-
mero deterriti Ligures præcipitem
subito incertis itineribus, per silvas,
& montes fugam arripuissent. Ictum
jaculo Pinellum, & prolabentem
ægrè humeris impositum Ligur e
prælio quidam auferre conatur. Vul-
neratus Ligur vulneratum relinquere
Pinellum cogitur, cuius statim Au-
striaci conclamantes victoriam caput
præcidunt. Deposcenti tamen Fratri
corpus ad sepulturam conceditur:
cumque funeris causâ relatum Ge-
nuam esset ad exequias cohonestandas
frequentissima convenit civitas, gravi-
tèrque doluit, tantam fortitudinis
indolem abreptam ætatis, & gloriæ
æstu quodam tam citò defecisse.

Dum:

Dum hæc ad Genuam geruntur, Bellinsulanus, educto ex hibernis exercitu, fratrem suum Equitem Jerosolymitanum, virum & consilii magni, & virtutis, receptis Lerinâ, Planasiâque insulis, cum cohortibus xv., equitibusque nonnullis Ocelum versus in eas partes, quæ Barcinonetam vallem attingunt, proficisci jubet; ipse, exploratis hostium rationibus, aliud capit initium belli. Minensis, & Bellinsulanus, conjunctis, transductisque flumen Varum copiis, eâdem celeritate, quâ fuerant relicta, Nicæam, Montem-Albanum, Villamque Francam oppida recipiunt, atque ad Albintemelium perveniunt, arcemque oppugnare instituunt, eodemque tempore Pignattellum præmittunt, qui cum primo agmine Remopolim progressus, quâm possit latif.

94 DE BELLO ITALICO;
latissimè ostentationis causâ pervagetur. Leutronius, qui jussu Regis Sardiniae eis locis præerat, simul ac adesse Borbonios cum ingenti armatorum multitudine nunciatum est, quorum adventum, viresque fama, ut fit, multis auxerat partibus, primò ad montes se convertit, qui Oneliensem tractum cingunt, approperatisque munitionibus irrumpentes demorari Borbonios cœpit. Sed postea, ditione ipsius arcis Albintemelii cognitâ, quæ per eos dies facta fuerat, cum ne montibus quidem, & munitionibus satis confideret, atque eum omnia deesse viderentur, missis confestim ad Sculemburgium, Roccæsiūmque nunciis, quanto ipse in discrimine versetur, ostendit; nec se hostium impetum sine eorum auxilio sustinere posse prescribit. Illi eodem periculo, iisdem

iisdem permoti rumoribus, quas insti-
tuerant, disiectis munitionibus, impo-
sitisque in Britannicas naves tormentis,
receptum parabant. Quæ dum
administrant, redduntur iis interim a
Rege Sardiniae literæ, quibus oppu-
gnationem Genuæ, omislis omnibus,
quàm maturimè perfici jubebat,
camque, auditâ Sculemburgii in
Bisamnatem vallem eruptione, ad
exitum spectare arbitrabatur. Itaque
rursus exponunt Britanni tormenta,
rursus apparantur aggeres, iterumque
oppugnatio fervet, & summâ utrin-
que vi certatur. Postea verò quàm
Bellinsulani Fratris copias ex alterâ
parte ad alpes augeri, ex alterâ Bel-
linsulanum ipsum, & Minensem,
captâ arce Albintemelii, secundùm
mare ad liberandam Genuam accele-
rare, nec tantis rebus gestis, ullo
adhuc

96 DE BELLO ITALICO,

adhuc Genuæ mœnia telo attingi potuisse cognovit Sardiniaæ Rex, simul a Præfecto Britannicæ classis certior factus est, nihil esse in obsidione spei adversus Genuenses, qui omnibus rebus abundabant, rei moram timens, & desperans exitum, commutato repente consilio, suas e Liguriâ copias revocat, debitaque ex fœdere Austriacorum auxilia a Sculemburgio reposcit. Namque admodum verebatur, ne, copiis dissipatis, atque interclusis suis, ab hostibus circumfisteretur, neu, dum alienis inhiciat, sua ipse amitteret.

Abstrahebatur ægrè ab oppugnandâ Genuâ Sculemburgius, certamque sibi eripi e manibus victoriæ querebatur, & sunt etiam plerique, qui existiment, futurum fuisse, ut Genua expugneretur, si perseverare in op-

in oppugnatione Sculemburgio licuisset. Sed Roccæsius, acceptis ab Rege suo mandatis, discedere cum Subalpinis properabat, jamque anchoras moliri Britanni videbantur, quorum auctoritate necessariò Austriaci movebantur. Itaque, concilio advocato, cum discedere constituisserent, Roccæsius suarum partem Leutonio copiarum auxilio misit, partem ipse in Subalpinos duxit: Britanni, contractâ classe, tormentis, impedimentisque exercitus, & nonnullis Austriacorum, quæ ad Regem Sardiniae breviore itinere mari adducerentur, cohortibus in naves impositis, e conspectu Genuensium Savonem, Vadumque Sabatum concesserunt. Sculemburgius, reliquis cum expeditâ manu præmissis impedimentis, relictâ Sturlâ, atque aliquot ad Turraciam, in Porciferâque deinde valle moratus dies, & Ligulti-

Pars II.

N cas,

cas, non insecuris Genuensibus, quietissimè transgressus fauces, in Galliam Cisalpinam rediit. Quò cum venisset, exercitum, atque imperium Brounio tradidit, ipse in Germaniam profectus est.

Genuenses, recuperatâ patriâ, reliqua ferè omnia amiserant maximis affecti detrimentis, atque internecini belli sumptibus exhausti, cuius belli tetra extabant vestigia, prostratæ villarum fores, deusta tecta, & nihil sancti, amoenive circa Urbem integrum a clade, & vastitate relictum. Neque verò in discessu hostium gaudere ex animo poterant, quòd & fortunas eversas suas intuebantur, & perculerat eos gravissimè Bouflertii mors, qui eodem illo die, quo discesserant hostes, pustularum morbo consumptus interiit. Cujus cognitâ morte, tantus Civitatem

tem mœror oppressit, ut, si capta ab hostibus Urbs fuisset, non minor futurus videretur: adeo ex unius hominis interitu deserta omnia, horrida, & ingenti quasi muta dolore erant. Senatus Regii Legati auctoritatem, Populus nobilissimi Viri liberalitatem, amorem uterque erga Rempublicam, fidemque magnam desiderabat, mœratabatque vehementissimè. Ibî tum Chovelenius tanto Civitatis luctu permotus in curiam ultrò venit, Senatumque mœrentem multa Regis sui nomine amantissimè pollicitus recreavit, horatusque est, ne caderent animis, neu, Galliæ Rege superstite, quicquam cujusquam casu de Reipublicæ præsidio detractum arbitrarentur: maximum se quoque dolorem cœpisse ex interitu talis vel ducis, vel amici; tamen, privato compresso luctu, non potuiss-

Part II N ij se non

100 DE BELLO ITALICO,
sc̄ non accedere ad eos consolandi
gratiā, quorum & amicitiam a Rege
suo plurimi fieri, & virtutem æsti-
mare intelligeret; e cuius virtutis,
regiæque benevolentia magnitudine,
& vi peterent ipsi eam consolationem,
quam nemo aliis adhibere majorem
posset, quæque forti, & constanti
Senatu digna esset, suscepimusque ex
unius mortalis obitu mœrem libera-
tæ patriæ gloriā, Regisque maximi,
atque optimi amicitiā mitigarent. Con-
firmato Senatu, Concilium habetur
Majus, in quo cum ex S. C. verba
Dux fecisset, ut mortuo Bouflertio
honos haberetur, de cā re ita Patres
censuerunt: Cum Dux Bouflertius dif-
ficillimis temporibus missus a Rege
Galliae ad Rempublicam Legatus fue-
rit, in eāque legatione virtute, im-
perio, liberalitate, maximo usui Rei-
publi-

publicæ fuerit, cum talis Vir in eādem legatione mortem obierit, Patribus placere, Ducis Bouflertii, liberos, posterosque honoris ergo Cives esse nobiles Genuenses; itemque iis (quod honoris genus ante id tempus nemini tributum erat) Bouflertiæ gentis insigni Reipublicæ insigne apponere lice-re. Ipsi Duci Bouflertio Senatus monumentum decreverat marmoreum cum inscriptione præclarâ, quæ virtutem illius, & gratum amplissimi ordinis animum declararet. Liberatæ Genuæ nuncium, qui sociis, amicisque Regibus apportarent, Marcellus Duratius in castra Regis Galliæ apud Belgas, Hieronymus Balbus in Hispaniam ex S. C. mittuntur, Laurentioque Imperiali, qui Neapoli erat, mandatum est, ut eam rem Carolo Regi renun- ciaret, per eosdemque Legatos gratiæ Regi-

102 DE BELLO ITALICO,
Regibus actæ sunt, quod in maximo
discrimine Rempublicam adjuvissent.

Interim in locum Taubenii substitutus a Minensi Augustinus Ahumada castrorum Praefectus, & missus a Bellinsulano, qui, mortuo Bouffetio, toti exercitui præcesset Marchio Bisliensis Gallici equitatus Praefectus Genuam pervenerant. At Bellinsulanus, & Minensis, cognito Austriacorum ab Urbe Genuâ discessu, de reliquo bello consultabant; magnaque inter eos extitit controversia. Nam Minensis pergendum porro, &, dum hostes trepidarent, arcem esse expugnandam Savonensem arbitrabatur, quod, eâ expugnatâ, & confirmatis Genuensibus, facile omnia patere consideret, neque aliâ ratione in Cisalpinam Galliam bellum transferendum crederet, atque antea a Philippo Ferdinandi

dinandi Regis Fr. translatum fuerat. Contra ea Bellinsulanus, & illius expeditionis infelicem detestabatur exstum, & per Cottias Alpes multò faciliore in Taurinos itinere perveniri posse censebat: habere se ab exploratoribus compertum ajebat, eam partem negligenter ab hoste servari, quòd nimium naturā loci consideret: itaque audendum potius, quòd neglectum ab hoste facilem habeat victoriam, quām quod prævisum difficultatem augeat vincendi: refractis autem Alpium claustris, eò Regem Sardiniae necessariò descensurum, ut pacem ultrò petat, eoque pacato, quod reliquum Austriacis in Italiam præsidium? quam spem? Hæc propalàm dicebat: illa tacita suberat cura, ut Equiti Bellinsulano Fratri, cuius ea res imperio permittebatur, occasio datur

104 DE BELLO ITALICO,
retur fortis alicujus, & memorabilis
facinoris, dignusque propterea Galli-
cæ militiæ Magisterio haberetur apud
Regem: Fratrem Bellinsulanus amabat
unicè, ejusque in maximis rebus con-
silio, atque auctoritate semper uteba-
tur, & Magisterii a Fratre honorem
summè sciebat expeti. His de causis
cum suæ Bellinsulanus sententia insi-
steret, neque a suâ Hispanus Minen-
sis removeri posset, ad suum quisque
Regem ejus negotii arbitrium rejicit.
Quid Reges responderint, non sanè
constat; in suo uterque certè impera-
tor consilio perseveravit, & quadam
fatali ducum dissensione eo quoque an-
no factum est, ut res jacerent Borbo-
niorum, & Galli etiam cladem acci-
perent insignem. Nam Bellinsulanus,
arce permunitâ Albintemelii, in Ni-
cæensi agrum reduxerat exercitum,
ut eas

ut eas copias distineret, quas in Salutiis Sardiniae Rex habebat, magnaue interim Equiti Fratri auxilia submiserat. Quibus ille fatus, alpibus superatis Cottiis, ad munitiones, quas in Aſſietensi colle Subalpini fecerant, conuerso repente agmine, profectus est. Erant, inductis auxiliis Austriacorum, quæ pridie venerant, frequentiores hostes in munitionibus, omniaque ad repugnandum paraverant. Difficillimus erat, & munitissimus naturâ, manuque locus. Explorata hæc eadem Equiti Bellinsulano erant, sed tantam habebat suarum rerum fiduciam, eaque effcrebatur cupiditate vincendi, ut nihil virtuti suæ arduum, nihil difficile existimaret. Itaque in locum progre- di iniquum non dubitat, commissoque prælio, in hostium munitiones irrum- pere conatur, Gallique milites, quo-

Pars II.

O ruin

rum in primo impetu ferocitatis opinio est singularis, audacissimè succedunt. Sed nullus virtuti locus relinquebatur in tantâ loci iniquitate, & cum undique ex superiore loco telis, jaculisque obruerentur, acervatim cedebant milites, ducesque; fædissimaque fiebat cædes. Ibi Eques Bellisulanus, cum neque pugnantes horlando sustinere, neque fugientes castigando revocare posset, signifero cuidam signo detraæto in primam aciem processit, superatoque aggere, in ipsâ hostium munitione summâ signum defixit, videbaturque incredibili audaciâ prælium restituturus, nisi fortissimè pugnans interfectus esset gloriosâ magis morte occumbens, quam, quæ prudentem deceret ducem. Sic magnâ Gallorum parte interfactâ, reliquis fugatis, atrocissimam nox pugnam dimit.

remit. Tanto Dux Bellinsulanus publico, privatoque luctu perculsus tum demum Minensis imperatoris Hispani accedebat sententiæ, ut Savonem versus exercitus adducerentur. At Minensis, quod primùm, repugnante Bellinsulano, vehementer suaserat; post, concedente, perficere noluit amissam querens occasionem; ut esse contentionis, quām victoriæ cupidior videatur. Itaque non jam ut aliquid acquirerent, prælioque hostes laceſſerent, sed ut repugnarent, &, locis munitis opportunis, Nicæensem inprimis agrum tenere possent, Borbonii cogitabant.

At Regi Sardiniae multa de bello cogitanti, cognitis his rebus, subiit animum impetus in Galliam iterum Narbonensem invadendi. Itaque suis Austriacorumque copiis contractis, & consilio cum Biounio communicato,

Pars II

O ij qui

108 DE BELLO ITALICO,
qui Mediolano profectus Augustam
per eos dies Taurinorum venerat, Au-
striacos Brigantium versus eruptionem
facere jubet, ipse per Sturam vallem
eodem erumpere conatur non spe qui-
dem, quæ vana toties fuerat, Galliæ
obtinendæ Narbonensis, sed consilio
avertendi Bellinsulanî ab agro Nicæen-
si, quem agrum Borboniorum præsi-
dio nudatum Leutronius occuparet.
Sed consilium quoque ejusmodi fru-
strâ Austriacis, Regique Sardiniae fuit,
qui, levibus aliquot factis præliis, re-
jecti, vexatique in Subalpinos, Gal-
liamque Cisalpinam redierunt: & Bel-
linsulanus Austriacorum coominatione
adeo permotus non est, ut cohortibus
xx. deductis e Galliâ Narbonensi,
quam satis loci naturâ, appropinquans-
que prægelidus in Alpibus defendebat
autumnus, suum in Italiâ exercitum
auge-

augeret, Leutronioque depulso, qui arcem Albintemelii circumvallaverat, commeatum in arcem importavit. Quo facto, deductis paulò maturiùs, quām tempus anni postulabat, in Galliam Narbonensem in hiberna exercitibus, & cohortibus xxx. præsidio Nicææ, Vil-læque Francæ relictis, Bellinsulanus Lutetiam, Minensis Matritum revertitur, & Philippus Ferdinandi Regis Fr. Civaronem, Dux Mutinensem Venetias profectus est: multusque de pace sermo esse cœpit, quām Britanni, Gallique potissimum, colloquio primum Bredæ, deinde Aquisgrani habitu, conciliare studebant.

At Genuæ Marchio Bisliensis, eum Urbem ex diuturnâ obsidione multarum rerum necesse esset inopiâ laborare, partis ex hostico prædis, eam recreare, & militum etiam, Li-gurumque

gurumque animos belli præmiis confirmare constituit. Itaque satis expolitatis rebus, cum magnâ Ligurum, & Legionariorum manu Chovelenium, Belloesiumque bipartito in expeditiōnem misit. Chovelenius in Montem ferratum, transgressus Apenninum, Bellōesius ex Apuanis montibus descendens in Parmensem agrum irrumperet, uterque prædas ageret, &, si quid loci, & temporis opportunitate proficere posset, ne omitteret imperatum est. Nadaſtium interim, qui circa Gavium, Octaviumque esse consueverat, & progredientem demorari Chovelenium poterat, Montecunius de exercitu Gallico Trib. mil. distineret. Montecunius modò procurrens, modò recedens Nadaſtium semper, itaque habuit occupatum, ut averteret hominem ab inferendâ rebus morâ, quæ gere-

gerebantur. At primò Belloesium Bis-
iensis, post Montelium, qui Belloe-
fio successerat, effusè prædantium ne-
gligentiâ ab incæpto retraxit. Tantâ
autem locorum ignorantîa peccatum
est, ut maxima militum pars divisa,
interclusaque in potestate agrestium
veniret, qui vim, armis arreptis, pro-
hibere cœperant. Chovelenium, cum
primo impetu Saxellum, qui locus
abest a Vulture oppido xx. millia
passuum, captis præsidiariis nonnul-
lis, reliquis in fugam conjectis occu-
passet, & satis opimâ abactâ prædâ,
longius progrederetur, ejusmodi re-
pentè adortæ sunt tempestates, ut
apud timidum vulgus prodigii loco
haberentur. Nam plures de cœlo ta-
cti homines, evulsæ radicitùs arbores,
decussa testa dicebantur, & continua-
zione imbrium adeò flumina creve-
rant,

112 DE BELLO ITALICO,
rant, ut omnino transiri non pos-
sent. Itaque intermisso itinere, infe-
staque re Chovelenius quoquè Ge-
nuam sese recipere coactus est.

Quæ cum essent acta, Genuam
venit Dux Riceliensis Galici exerci-
tus in Belgio Legatus, magnamque
sui expectationem concitavit tantâ Vir-
nibilitate, atque apud Regem gra-
tiâ. Honofificentissimè exceptus Se-
natum statim adiit, itaque eum est
allocutus, ut intelligerent Genuenses,
incolumitatem eorum Galliæ Regi ma-
gnæ curæ esse, seseque ipse diceret,
eandem erga eos fidem, diligentiam-
que laboraturum, ut præstaret, quam
Bouflertius præstisisset, cui succedebat,
& quem triste sui apud illos deside-
rium reliquisse cognoverat. Dux cum
responderet, Galliæ Regi maximas,
ut par erat, deinde etiam Legato gra-
tias

tias egit, quod permagnum sibi, Senatuique, & perhonorificum videbatur, potentissimo Regi tantæ curæ esse salutem Reipublicæ, ut Legatum ad eam mitteret clarissimum hominem, & quem sibi charissimum haberet. Quibus rebus confectis, ad belli cogitationem sese Riceliensis recepit, eaque maxime loca, unde in Bisamnatem vallem Austriaci irruperant, recenti casu admonitus diligentissimè muniri jussit.

Campus, quem Frigidum vocant, vicus est, qui a Monteferrato venientibus in finibus occurrit Reipublicæ Genuensis. Campenses, cum se prædæ Austriacorum comites esse malent, quām socios Genuensium in rebus adversis, magno erant hostibus usui ad exploranda itinera, prædamque tollendam. Hoc priùs hostibus præsidium,

Pars II.

P quām

114 DE BELLO ITALICO,
quām quicquam tentaret, detrahere
Riceliensis constituit. Sed hunc ii lo-
cum egregiè muniverant, duabusque
cohortibus tenebant, adeo ut, & na-
turā montium, quibus undique con-
tinebatur, & opere, defensorumque
copiā firmissimus haberetur. At Rice-
liensis exploratoribus, perfugisque cre-
dens, qui aliter renunciabant, in spem
venerat potiundi loci. Itaque sub ad-
ventum statim suum mittit eò Hispano-
rum, Gallorumque millia vii. Ipse
ad Marcaroli (ita enim vocant) map-
alia progressus Nadastium tenebat, quin
subsilio suis iret. Sed cum primum
ejus agmen concisum, rejectumque ab
Austriacis esset, & Nadastius, majo-
ribus ex Cisalpinā Galliā coactis co-
piis, non minimum terrorem infertet,
simul perspecta melius ex propinquō
loca ardua maximè viderentur, nul-
lum-

lumque ferè tormentis ad oppugnationem necessariis aditum darent, tum autem tempus anni subesset nimis in montibus horridum, atque asperum, non tanti esse duxit Riceliensis vicum illum obtinere, ut in ipso imperii sui initio magnum aliquod detrimentum propter iniquitatem loci, temporisque exercitus acciperet. Itaque Campi Fribidi oppugnatione dimissâ, Genuam revertitur.

Per idem fermè tempus gravissimo Genuensibus bello intentis nunciatum est, rates quasdam Ligusticas captas a Britannis esse ad Viaregium, qui locus Lucensium est, egregiusque ad tenendas anchoras habetur. Rates, cum Britannorum aphaestos insequentes fugerent, partim in Viaregii se se stationem contulerunt, atque ad Turrim, quæ ibi est, refugerunt, partim

Pars II.

P ii cur-

116 DE BELLO ITALICO,
cursu suo longius decessere, quām ut
protegi a Turri possent. Navicularii
autem Ligures ii, qui longiūs a Tur-
ri cursum tenuerant, in terram cum
armis egressi, tametsi pauci essent, ta-
men Britannos arcebant jaculis, rates-
que tutabantur, quas fluctuantes in
salo reliquerant. Britanni, cum ipsi
quoque in terram exissent ardore pro-
vecti pugnandi, repulsis naviculariis,
duobusque desideratis classiariis, re-
mulco rates abduxerunt. Illi interim,
quos primò ad Turrim refugisse dixi-
mus, subsidio suis, quod natura fert,
ire parabant. At prohibuit, qui ad
custodiam Turris Lucensium nomi-
ne præerat. Nefas enim esse duxit
sub oculis suis erumpere Ligures ad
alienam perniciem, neque e Repu-
blicâ suâ esse judicavit causam offen-
sionis Britannis dari, qui potentio-
res.

res erant, benignèque cum eâ agere dicebantur. At Navicularii, ejusmodi prudentiæ rationes, qui non satis intelligerent, & defensionis se jure spoliatos quererentur, palam, adeoque graviterque Lucenses accusarunt, ut hominum querelas non negligendas videri Senatus Genuensis censeret. Lucenses cum Genuensium immutatam ex eo voluntatem accepissent, doluis-
tentque, ne hâc de causâ quicquam de veteri illâ detraheretur conjunctio-
ne, atque amiciâ, quam suimmo
semper studio coluerant, Joannem Sar-
dinum miserunt civem suum, qui ea
diceret, quæ ad controversiam com-
ponendam, placandosque Genuensium
animos pertinere arbitraretur. Quibus
Genuenses auditis & Riceliensis com-
moti officio, qui Lucenses etiam, at-
que etiam Senatui commendaverat,

vetu-

118 DE BELLO ITALICO,
vetutissimam non abrumpendam esse
amicitiam existimarent; cum præsertim
Lucenses, nequid postea tale contin-
geret, Viaregium intentiore custodiâ,
additâ militum manu, servaturos se
esse pollicerentur.

Nondum erat hyems confecta,
& studio ardentes ulciscendi, nihil
prioris obsidionis deterriti exitu ad op-
pugnandam reverti Genuam Austriaci
constituerant. Quin etiam proximæ
obsidionis eventu multis de rebus ad-
monebantur, quæ facilem redderent in-
sequentem, & tantæ erat terrestri,
maritimæque opportunitatis Urbs Ge-
nua, ut cā relictā, corruere omnis
Italici belli ratio videretur. Primū
erat eorum consilium Delphini, Lu-
næque portibus potiri. Quibus in
potestatem redactis, adjuvantibusque
Britannis, & ipsi omnibus abund-
darent

darent rebus, & nullus toto mari Genuensibus egressus, nullaque propter eā spes commeatus relinqueretur. Ip-
sa autem defensorum multitudo, quæ Borboniorum confluentibus auxiliis admodum creverat, si commeatus deficeret, famesque urgeret, exitio potius, quam præsidio futura Civitati videbatur. Itaque Brounio peritissimo imperatore, magnis circum Mutinam, Parmamque contractis copiis, magnis item constitutis horreis, in eam Linguistici litoris partem, quæ ad orientem spectat, per Apuanos montes quamprimum descendere cogitabant; confestimque descendissent, nisi eos gravis adhuc hyems, durissimæque propter jumentorum penuriam necessaria-
rum rerum subvectiones detinuissent.

At Borbonii, & Genuenses, qui Petrum-Franciscum Grimaldum summo cum

mo cum imperio in eas partes miserant, aliosque ei nobiles adjunxerant, de Austriacorum consiliis certiores facti, permunitis Suburbanis, arcem Delphiniam, arcem item Marianam, quæ in promontorio quodam portus Lunensis posita unum a terrâ, cumque per angustum aditum habet, Spediam præterea, Erycem, ipsiusque Lunensis portus fauces, insulasque, multis effectis operibus, collocatisque tormentis instruxerant; Sergianensem provinciam confirmaverant; arcem, oppidum muniverant: Laventiam, Massam, Carrariam, quæ pacati erant, quietique Principis loca, jure belli occupaverant, ne facultatem darent hostibus propriis accedendi: Apuanorum montium angustias obsederant, valida ubique præsidia imposuerant: castra ad Sekestam Tigulliorum, Clavarum-

varumque fecerant, seque ad defensionem omnibus rebus paraverant. Interim Riceliensis per Roccæpinum nonnullis terrâ, marique submissis centuriis, Subalpinos Varagini cccc. incuriosius agentes opresserat; perque Marchionem Montium Gallici exercitus Decurionem magnâ cæde Nadastium Vulturem occupare conantem repulerat; ipse ad concilium magni momenti animum adjecerat, ut Savonem repentino incursu occuparet.

Urbs est ad mare Savo ab Genuâ longè occidentem versùs millia passuum xxx., mœnibus, portuque succincta, duobus prominentibus lateribus, introrsùs retracto. Arcein habet inter occasum, & meridiem satis munitam, quæ tota ex saxo multis operibus extorta, præruptique scopuli dorso imposita ferè undique alluitur mari, al-

Pars II.

Q

tâque

122 DE BELLO ITALICO,

tâque ab urbe folsâ disjuncta, versati-
li rursus ponte adjungitur. Ultra
Savonem ad occidentem millia circi-
ter passuum iv. Vadum est Sabatium,
statioque navibus, projecto monte,
tutissima, in eâque anchoras jecerat
Britannica classis. In portu Savonen-
si triremes erant ii. Sardiniæ Regis,
erant in Urbe horrea constituta, erant
arma, tela, commeatus omnis gene-
ris. Quæ omnia demere hostibus Ri-
celiensis cupiebat, videbatque, Savone
receptâ, neque Britannis locum esse
in Vado consistendi, & omnem eam
Borboniis, ac Genuensibus patere
oram, quæ ad flumen Varum pro-
tenditur. Urbem, atque arcem Co-
mes Roccæsius tenebat præsilio non
satis firmo Subalpinorum, paucissimi-
que ex his excubare in arce consue-
verant. Savonenses Genuensi assueti
impe-

imperio præsentes oderant dominos,
& nonnullis erat acerbè nimis a Sub-
alpinis militari licentiâ imperitatum.
Prætereà occulti a Savone nuncii Ge-
nuam venerant, qui cum multa alia,
tùm, quâ Urbs ad mare vergit, lo-
cum esse in mœnibus aptum insidiis
renunciaverant, proptereà quod rimas
murus egerat, laxarique adeo poterat,
ut daret introeuntibus aditum, ibique
fortè hedera inter saxa coaluerat, quæ
multis opaca frondibus locum, do-
lumque occuleret.

Quibus Ricelensis cognitis, co-
hortes aliquot militum eò noctu mari-
mittere constituerat, quorum alii ab
alterâ Urbis parte mœnia ex ascensu
tentare simularent, Subalpinosque di-
stinerent, alii per diductam muri par-
tem silentio intromissi opportuna Ur-
bis loca improvisò occuparent. Ne-

Pars II.

Q ij

que

que dubitabat, quin repentino op-
pressis incursu Subalpinis, adjuvantibus,
recipientibusque Savonensibus,
inter tumultum captæ Urbis, nocturnæque
concursationis fremitum arx ip-
sa vel dolo, vel errore aliquo in tan-
tâ defensorum paucitate capi facile
posset. Itaque locum, tempus, si-
gnum constituit, nunciosque præmiis,
pollicitationibusque incitatos Savonem
remittit: ipse ut ab eo, quod para-
bat, in alterius rei curam converteret
hostium animos, Sekestam Tigullio-
rum proficiscitur, eoque velut con-
venturos paratos esse milites jubet.
Multus erat in consilio cum Ahuma-
dâ, agebat, loquebatur omnia, quæ
ad arcendos ab eâ parte hostes perti-
nere videbantur. Cum repente magi-
stris imperat navium, ut primo ve-
spere scaphas, atque onerarias Genuæ
ad por-

ad portum appulsas habeant, quot satis esse ad tria millia fermè armatorum transportanda existiment, Ducique Aginnensium, quem summæ rei præfecerat, quid fieri velit, ostendit, in primisque monet, ut celeritatem adhibeat, noctuabundusque Savonem perveniat. Chovelenum interim Vulturum præmiserat, qui per causam inspiciundi exercitus copias contraheret: ipse eodem paulò post advolarat, & cum cohortibus vii., quas Chovelenius contraxerat, Savonem terrâ progrediebatur. Ahumada cum reliquo exercitu subsequebatur, relictis, qui montium juga tuerentur, hostemque levibus præliis lacefendo detinerent. Summa erat maris tranquillitas, cœlique, appropinquante nocte, serenitas. Sed cum esset ab iis, qui naves cogebant, paulò tardius res administrata, factum

factum est magnâ totius negotii perturbatione, ut, qui primâ vigiliâ milites solvere debebant, secundâ naves concenderent. Interim, tempore commutato, fluctibus dubiis volvi, cœptum est mare, imberque accidit navingantibus gravis. Serius his de causis confecto Dux Aginnensium cursu, ortâ jam luce, Savonem conspexit. Itaque, patefactis insidiis, paululùm regressus vi apertâ propalâm uti non dubitavit, atque inter Cellem, Albitoliamque excensione factâ (quæ loca non longè ab Savone absunt) Urbi colles imminentes occupat, horreisque, quæ ad Urbem erant, incensis, ipsam circumvallare Savonem instituit. At Riceliensis cum id, quod prudenter cogitaverat, male cecidisse videret, & vim tentare pericolosum duceret, Genuam sese recipere statuit, idem-

idemque uti faceret, Duci Aginnen-
sium imperavit. Subalpini cum in
neminem quempiam insidiarum cul-
pam conferre, cognitâ causâ, possent,
& tamen insidias factas suspicarentur,
omnibus irati Savonensibus, eos, im-
peratis pecuniis, principibusque in cu-
stodiam conjectis, durissimè habue-
runt; ut, quoniam amari non pote-
rant, quod multò est in imperio fir-
miùs, timerentur.

Erant interīm in agro Nicæensi
a Borboniis levia quædam, eaque se-
cunda facta prælia, ad exercitumque
Bellinsulanus, & Minensis redierant;
Leutronius autem suis se locis tenebat.
At Brounius, ut jam medium veris
erat, in Tari valle contracto exercitu,
omnibusque comparatis rebus, cogni-
tâ locorum naturâ, minis, pollicitatio-
nibusque variè, frustrâque tentatis Li-
gurum

128 DE BELLO ITALICO,

gurum animis, triplici denique instruētā acie, Genuensium finibus appropinquarebat. Erant armatorum xl. circiter millia; numero præstabant; & tot exercitati præliis virtute valebant. Primo præcerat agmini Maguirejus, per ipsosque Apuanos montes iter faciebat. Dextrâ montem Boccum occupare Andræsius, sinistrâ montem item Furtianum tenere Harchesius jussus erat. Alterum ducebat agmen Marchio Clericius, cui mandatum erat, uti eodem tempore Apuā movens ad portum descenderet Lunensem: & quiā ad omnia tuenda non satis esse Borbonii, & Genuenses poterant, cum tanta undique irrumperet hostium multitudo, & totius servandi causā partem negligere videbantur, erat Nadaſtio imperatum, ut per occasionem Ligusticas superaret fauces, in Porciferamque

que vallem decurreret. Maguirejus primo aspectu perterritis Borboniis, Liguribusque, qui, relictis Apuanorum montium jugis, ad Oxarium montem subitâ se fugâ receperunt, Bareium pervenit; indèque progressus, vastatis longè latèque, atque incensis omnibus, magnum ubique terrorem intulit. Marchio interim Clericius, oppido capto Bruneto, regionem, quæ trans flumen Boactum ad portum pertinet Lunensem, occupaverat omnem.

Eodem impetu per iniqua progressus loca, fugatis Hispanis, montem Boccum, & Margaritæ fanum tenuerat Andræsius, quem procedentem intollerantiùs, neque dubitantem, quin, si mare nanciceretur, omni Borbonios receptu intercluderet; Marchio primùm Mojensis Hispani exercitus

citus decurio tardavit, tum tantâ in hostes vi irruptit, ut cccc. interfectis, victores terga vertere Austriacos cogeret, statimque Margaritæ sanum recipere, & Boccum etiam, profligato Andræsio, recepisset, nisi mandatum ei repente ab Ahumadâ fuisset, uti ab insequendis, lacefendisque hostibus omnino abstinenteret. Certi enim de pace nuncii venerant. At Nadastius Ligusticas improvisò fauces transgressus Petram Lavetiarum, Langensiumque pagum occupaverat. Sed Genuensium centuriæ aliquot cum subito apparuissent, impetu facto, celeriter Austriacos perturbaverunt, atque ita perterritos egerunt, ut non prius fugâ desisterent, quâm in conspectu Octavii vici trans Ligusticas fauces venissent. Ita vario pugnabatur marte, erantque omnium intenti animi in ejus belli casum.

casum, in quo non solum Urbs Genua præmium erat futura victoris, sed etiam de Italiam, atque Europam forsitan totius statu decertatum fuisset. Tantæ dimicationem rei pacis repente sustulit nuncius.

Habito, ut diximus, Aquisgrani colloquio, inter Britannos, & Gallos conditiones convenere, quæ non sunt, præterquam quæ ad Italiam pertinent, memoriarum nobis quidem prodendæ.

Batavi primùm trepidi rerum suarum, reliqui deinde omnes auctorati paruerunt eorum, qui necessitati parere videbantur. Nam Galli victores foris, inopiâ domi dicebantur premi maximè rei frumentariæ, maritimâque neglectâ re, florentes in Americâ provincias retinere non posse. Britanni, alieno impedito, commer-

Pars II.

Rij ciuita

132 'DE BELLO ITALICO,
cium imminuerant suum , sumptibus-
que terrâ marique ingentibus factis ,
grande conflaverant æs alienum . Il-
lud etiam satis constat cunctis Gallis ,
qui ut belli periculis non deterrentur ,
ita diuturnitate franguntur , proclives
fuisse ad otium animos , atque ex
tanto tandem bello patriæ delicias re-
spicere cœpisse ; & Regem ipsum in
medio rerum cursu , rarâ inter re-
gnantes moderatione , victoriæ tempe-
rasse suæ , ut communi saluti consuleret ,
eoque fuit ejus mirabilior moderatio , quo tot expugnatis in Bel-
gio arcibus , perterritis Batavis , invi-
cto exercitu , quæcumque alibi acce-
pisset bello damna , sarcire facile pos-
se videbatur , & peritissimi erant du-
ces , qui victoriâ uti suaderent . At
Rex quietam Europam , quam suam
maluit , effecitque , ut in Aquisgra-
nenſi

nensi colloquio repentina firmaretur pax, neque iis revera utilis, qui fecerant, neque iis, qui acceperant magis, quam probarant. Illi nihil in pace retinebant eorum, quae maximis factis jacturis, aditisque periculis bello cæperant, his necessitas imposita pacis accipiendæ omnem repente abruperat melioris spem fortunæ. Accisæ quidem omnium fortunæ, non tamen placata odia, neque, cum vires redierint, sublatæ novarum causæ dissensionum. Nisi fortè hæc est rerum humanarum instabilis conditio, ut paci bellum, bello pax varietate perpetuâ succedat, & quam hominum consiliis rerum mutabilitatem assignamus, universæ potius naturæ, æternarumque nexui causarum tribuenda est. Fuere ad Aquitgranense colloquium eorum Legati Principum adhi-

adhibiti, qui bellum gesserant; Legati que fuerunt Britanniæ Regis Comes Sanduicensis, & Eques Robinsonius; Regis Galliæ Comes Sanseverinas Aragonius Placentinus, & Eques Portensis; Reginæ Ungariæ Comes Caunitius; Regis Hispaniæ Massonius Limensis; Regis Sardiniæ Comes Cavannensis; Batavorum Comes Bentinchius, aliique cum eo iv. Batavorum item Legati; Reipublicæ Genuensis Franciscus Auria, quem ex S. C. in Britanniam missum Lutetiae remansisse diximus; & Ducis Mutinensis Comes Monsonius Legatus fuit. Fuere item alii ab aliis missi Principibus privati homines, qui, quid ageretur, explorarent, & tanquam ad aquas valeditudinis causâ venissent, Aquilgrani obversarentur. Rex Neapolis neminem publicè misit, ne repudia-

pudiare quædam in eo concilio, aut approbare videretur, quæ noluisset. Postulabat Reginæ Ungariæ Legatus, ut ne Ducas Mutinensium, Reique publicæ Genuensis Legati ad id colloquium adhiberentur, propterea quòd eorum essent Legati Principum, qui alieno bellassent nomine: itemque postulabat, ut ne Vormaciensis fœderis sublatâ causâ, vis maneret, in eoque tantum maneret, quod Reginæ oberat. Nam Placentia, quæ Philip-
po Hispani Regis Fr. contribuebatur, & Finario, quod Genuensis resti-
tuebatur, nominatim exceptis, de re-
liquis omnibus, quæ Reginæ Unga-
riæ fuissent, atque erant ex Vorma-
ciensi fœdere Sardiniae Regi attributa,
eidem in Aquisgranensi colloquio di-
ligenter cavebatur. Id, quod contrâ
omnem pactorum, conventorumque
fieri:

136 DE BELLO ITALICO,
fieri rationem Caunitius dicebat. Etiam
Pontifex Maximus per Canonicum
quendam Leodiensem vetustum illud
suum in Parmam, Placentiamque Ur-
bes jus interponebat. Erat præterea
inter Auriam, Monsoniumque de suo-
rum Principum dignitate orta conten-
tio, qui primus, qui secundus in
exscribendo fœdere nominari deberet.
Sed non placuit pacem omnium, ut
dicebatur, bono partam contentioni-
bus nonnullorum perturbari; &c, com-
positis Britannorum, Gallorumque re-
bus, reclamare cæteri, non repugnare
poterant.

His in Aquisgranensi colloquio
actis, aliud Nicææ colloquium indi-
ctum est, in quo de Italica firman-
dâ pace agebatur: apudque Brounium,
& Ricelensem, his rebus cognitis,
itemque apud Bellinsulanum, Minen-
sem

sem, & Leutronium constitutæ sunt induciæ, quarum quoad exisset dies, perfectave essent ad pacem omnia, suis se quisque locis contineret, neve alter alteri nocere posset. His stare induciis Britanni noluerunt, propterea quod pactas prius fuisse dicerent, quam Hispanos, & Genuenses cum reliquis de Aquisgranensi pace consensisse ipsi cognoscerent. Quod ubi a Britannis cognitum est, mare etiam a belli impetu cessavit, Britannicæque classis Præfectus Navarchum Genuâ misit, qui ejus rei nuncium Senatui perficeret, & quæ est Britannicæ gentis magnitudo animi, Genuensium, tametsi hostes fuissent; tamen virtutem, & constantiam admirari Præfectum diceret.

Interea Genuæ, pace partâ, gratiæ Superis agebantur, indictâ supplicatione, utque ea supplicatio quotan-

Pars II.

S nis iv,

138 DE BELLO ITALICO,
nis iv. id. Decemb. , quo die liberata
ab Austriacis Urbs fuerat , ad Mariæ
in Oreginâ constitueretur , Senatus cen-
suit : Conciliumque Majus extrâ ordi-
nem coactum decrevit , utì Dux Ri-
celiensis , liberi , posterique ejus , at-
que agnati Cives essent nobiles Ge-
nuenses , iisque gentis suæ insigni in-
signe apponere Reipublicæ liceret ,
utque Duci Riceliensi ex S. C. sta-
tua in Curiâ poneretur ex marmore :
itemque Ahumadam Hispaniensis exer-
citus Legatum liberos , posterosque
ejus Cives esse nobiles Genuenses ,
itemque Cives esse nobiles Genuenses
septem , qui populares erant honesto
loco nati , Joannem Baptistam Celestiam ,
Josephum Calvum , Josephum Aspla-
natum , Joannem-Baptistam Carrogium
Georgium Turrellum , Josephum La-
comarsinum , & Augustinum Majol-
kum ,

lum, quòd ii optimè fuerant de Republicā tempore difficillimo meriti, Patribus placere. Hi posteaquam conscripti Patres fuerunt, collatione gratuitā (nam more receptum est, si quis inter Patres legatur, ut is aliquid Duci muneris offerat) simulacrum ex argento præclaro opere, & grandi pondere, quod Mariam virginali habitu, atque vestitu referebat, Brignolio Duci obtulerunt. Ille statim in publicum contulit, in maximoque Urbis Templo asservari, atque in supplicatione, quæ iv. id. Decemb. haberetur, deferri quotannis jussit. At Rex Galliæ Riceliensem, quòd egregiam Genuensi bello operam navasset, Magistrum creavit Gallicæ militiae. Quo ille lætus honore, servatæque Urbis Genuæ gloriâ clarus in Galliam rediit.

Pars II.

S ij

Indi-

140 DE BELLO ITALICO,

Indicto Nicææ colloquio conve-
nerunt èò statim Brounius, Bellinsu-
lanus, & Minensis, Regis autem Sar-
diniæ nomine Comes Breliensis, at-
que a Republicâ Genuensi missi Con-
stantinus Pinellius, & Hieronymus
Curlus, a Duceque Mutinensium
Comes Sabbatinius, qui de Italicâ
firmandâ pace agerent iis conditioni-
bus, quæ erant jam in Aquisgranensi
colloquio constitutæ, quarum hæc
erat summa: Omnia Sardiniæ Rex ha-
beret, & quæ ante bellum habuisset,
& quæ ex Vormaciensi fœdere rece-
pisset, exceptâ nominatim Placentiâ,
eiusque Urbis agro. Parma, Placentia,
Guardistallum, earumque urbium agri
Philippo Ferdinandi Hispani Regis Fr.
attribuerentur, liberis, posterisque ejus
virilis sexus; eâ tamen lege, si Caro-
lus Neapolis, & Siciliæ Rex Philippi,

Ecr-

Ferdinandique Fr. in Hispaniam transeat, ut regnet in eâ, & si Philippo Ferdinnadi Hispani Regis Fr. liberi, posterique nulli fuerint virilis sexus, tum uti Placentia, ejusque urbis ager ad Regem Sardiniæ, Parma, Guardistallum, earumque urbium agri ad Reginam Ungariæ eodem jure redeant, quo jure cujusque eorum antea fuerint.

Dux Mutinensium, & Respublica Genuensis restituerentur in integrum: Quæ privatim a Genuensibus bona in regno Reginæ Ungariæ, quæ item a Duce Mutinensium possessa essent, Reginaque Ungariæ jure belli publicas-let, ea dominis omnia rectè redderentur: Dux Mutinensium, si pro iis pecuniam accipere velit, æstimatione intrâ quadragesimum diem factâ, accipiet. Hæc ferè, quæ ad Italiam per-
tine-

142 DE BELLO ITALICO,
tinerent, Aquisgrani constituta sunt, &
Nicætæ cautum est in colloquio, ut
ad certam diem perficerentur, utque
ad certam item diem ex iis locis, quæ
quisque occupasset, præsidia deduce-
rentur omnia; Captivi utrinque, factâ
permutatione, restituerentur, & nomina-
tum nobiles Cives Genuenses, itemque
obsides remitterentur. Sed cum de bo-
nis a Reginâ Ungariæ publicatis con-
troversia esset illata, caput illud Au-
striaci infirmare conabantur, aut mali-
gnius interpretando, aut in aliud tem-
pus rei cognitionem differendo. Con-
trâ, ut statim decerneretur, & ab eo,
quod erat in Aquisgranensi colloquio
de hujusmodi bonis sanctum, ne rece-
deretur, Genuenses, & Ducis Muti-
nensium Legatus postulabant. Quâ de
controversiâ Galliæ Rex certior factus,
ne reliquo Belgio, Borboniorum præ-
sidia

fidia deducerentur, imperavit; &, qui communis salutis causâ pacem fecerat, sociorum, & fidei gratiâ bellum renovare non dubitabat, in idque Britanni, & Batavi consentire videbantur. Quibus Regina Ungariæ rebus permota ab hujusmodi etiam postulatione destitit, sedataque controversiâ, pax tandem omnium consensu firmata est.

Hunc habuit exitum Italicum bellum, de quo scribenti liceat, si verè, in extremo opere Italicorum Principum, qui bellum gesserunt, laudare virtutem. Nam Rex Neapolis, longè a finibus suis rejectis ad Velitras hostibus, egregii imperatoris, optimique Regis officio functus est. Sardiniae Rex in dubiis, gravibusque rebus solertiæ, & fortitudinis laudem tulit. Dux Mutinensium insigni erga Borbonios fide, animique in adversis

ma-

144 DE BELLO ITALICO,
magnitudine inclaruit. Genuenses de-
nique, recuperatâ, defensâque Patriâ,
satis magnificè ostenderunt, vetus il-
lud in Italiâ animorum robur sopiri
interdum temporibus, extingui nun-
quâm posse.

L I B. I.

ERRATA

Pag. lin.

viii 15 *bifloria*
xiv 20 *excollendas*
13 10 loco ponere
27 18 obſcryarentur
52 16 procerto
74 3 M CLXX VI.
85 7 conſtabundæ
94 21 formiditatis
122 17 ipſi loci

CORRIGE

bifloriam
excolendas
loco poneret
obversarentur
pro certo
CLXXIV.
cunſtabundæ
formidatis
ipſis loci

L I B. II.

ERRATA

23 9 abſtereretur
79 3 interiiffent
104 16 amni

abſterreretur
interiiffent
amnis

L I B. I I I.

ERRATA

Pag. lin.

2 16	diremere	dirimere
19	nequam	ne quām
4 2	naturæ	naturæ
7 5	Hycronimum	Hieronymum
8 11	disolvere	disolvere
12 19	destrâ	dextrâ
17 15	gelluque	geluque
22 14	dirruit	diruit
33 4	Castellâ	Castella
54 7	eo	cò
76 5	descripto	de scripto
78 21	ax	ex
93 12	dari	dare
99 20	qui	quæ
121 14	quo	quò

CORRIGE

LIB. I I I. P. II.

6 1	costantia	constantia
31 17	fidei solertiæque,	fidei, solertiæque
21 5	tyrannidem	tyrannidem
23 21	textinctus	restinctus
35 21	Ferritorque	Feritorque
40 12	Langentium	Langensium
43 18	Spinulæ	Spinula
52 20	Stajene	Stajeno
118 14	terrestri,	terrestris,
121 10	concilium	consilium
134 19	valedititudinis	valetudinis

